אנונימוס, עמותה לזכויות בעלי-חיים www.anonymous.org.il

זכויות בעלי-חיים

אביב 2002 מחיר: 15 ש"ח

החיים והמוות בתעשיות הבשר, הביצים והחלב • בעלי-חיים בספרות ילדים
משקים מתועשים ואקולוגיה • תזונה מן הצומח • צמחונות כפמיניזם
ניסויים בבעלי-חיים • בעלי-החיים והחוק • מיתוס יחסי-הכוחות הטבעיים

RESPECT
FOR ALL
LIVING
BEINGS

דבר המערכת

ז

ה שנים מורגש בישראל מחסור בחומר הסברה מפורט על הפרת זכויות בעלי-החיים בישראל. חוברת זו היא הניסיון המסודר הראשון למלא את החסר. החוברת הופקה על-ידי **אנונימוס** – עמותה לזכויות בעלי-חיים.

ההכרה בזכויות בעלי-חיים היא חלק מהשקפת עולם כוללת, לפיה כל היצורים החשים זכאים לחיות את חייהם ברווחה, בהתאם לצורכיהם. תפיסה זו שוללת את כל סוגי האפליה, וקובעת כי הצרכים השונים של כל אחת ואחד ראויים למלוא ההתחשבות, ללא הבחנה על בסיס שייכות לקבוצה כלשהי, כגון: מין, גזע, לאום, מעמד ומין ביולוגי.

הפגיעה העיקרית ביצורים ממינים ביולוגיים אחרים אינה נעשית בידי בודדים חריגים, אלא מתבצעת באופן ממוסד ומתועש, במימונו של רוב הציבור. מאות מיליוני חיות נפגעות מדי שנה בישראל בתעשיות המזון מהחי. בחוברת זו מוקדש מקום נרחב לסקירת הפגיעה בחיות אלה. המאמרים מבוססים בעיקרם על ספרות חקלאית ישראלית, והם נתמכים בתחקירי שטח ובספרות חקלאית מחו"ל. בנוסף לכך, מתייחסת החוברת גם למיליוני החיות, הנפגעות מדי שנה במעבדות מחקר ובתעשיות הלבוש והבידור.

לא פחות חשובה מהכרת הפגיעה בחיות עצמן, היא הבנת השורשים התרבותיים של הפגיעה: מערכות המשפט והחינוך, ותפיסות-עולם הטבועות בנו עמוק בכל שלב בחיינו, והמאפשרות לניצול להתרחש מבלי שנתנגד לו ואף מבלי שנבחין בו כלל. מקום נרחב בחוברת מוקדש גם לנושאים אלה.

החוברת כוללת גם התייחסות לנזקים הבריאותיים, הסביבתיים והחברתיים, הנגרמים לבני-אדם כתוצאה מניצולן המתועש של חיות ממינים ביולוגיים אחרים. הפתרונות למניעת נזקים אלה ולמניעת הפגיעה בחיות, עוברים בהכרח בהפסקת המימון של תעשיות-החי. הכוח להביא לשינוי זה נמצא בידי כל אחת ואחד מאתנו, באמצעות הבחירה לרכוש רק מוצרים, שאין ייצורם נשען על פגיעה בבעלי-חיים. אנו מקווים, שחוברת זו תסייע לך, הקורא/ת, לראות באור חדש הרגלי צריכה יומיומיים – ולפעול לשנותם.

עריכה: נעמה הראל ואריאל צבל
תחקיר חקלאי: חגי כהן
עיצוב גרפי: אסנת שויצר

החוברת הופקה במימון קרן וויליאם ושרלוט פארקס לרווחת בעלי-חיים

אנונימוס – עמותה לזכויות בעלי-חיים
עמותה רשומה מס' 580242808
ת.ד. 6315, תל-אביב, 61062
טלפון: 03-5226992. **פקס:** 03:5220699
דואל: info@anonymous.org.il
אתר **אנונימוס**: www.anonymous.org.il

ללא הבדל דת, גזע ומין... ביולוגי

יוסי וולפסון

המונח "זכויות בעלי-חיים" הפך בשנים האחרונות למונח רווח, כמעט מונח שבקונצנזוס. זוהי עובדה מוזרה בחברה המורכבת ברובה מאוכלי בעלי-חיים, ואכן, למרות תפוצתו הגדלה של המונח, הוא משמש בעיקר כמלה נרדפת ל"צער בעלי-חיים", שהולך ויוצא מהאופנה הלשונית. חשוב להיזכר, אם כן, מהו ההקשר שבו צמח מונח זה, ומהן ההשלכות של הקביעה כי לבעלי-חיים יש זכויות.

התנועה המודרנית לשחרור בעלי-החיים שואבת את עולם המונחים שלה – כמו גם רבים מרעיונותיה – מתנועות לזכויות האדם. מכאן הבחירה במלים כגון "שחרור", "זכויות" או "abolition" (ביטול) – מונח שמקורו בתנועה לביטול העבדות, אשר אומץ על-ידי האגודות לביטול הוויוויסקציה (ניסויים בבעלי-חיים). הבחירה הלשונית מדגישה את המקום, שמבקשת התנועה לאמץ לעצמה: כתנועה אחות לתנועות לשחרור האישה, לזכויות השחורים, הילדים, הנכים, הלסביות וההומוסקסואלים ולצדק חברתי לקבוצות מקופחות באשר הן.

"כל בעלי-החיים הם שווים" מכריזה כותרת הפרק הראשון בספרו של פיטר סינגר "שחרור בעלי-החיים". הרעיון של שוויון זכויות הוא הרעיון היסודי של התנועה לזכויות האדם. שוויון זכויות אינו מניח זהות בתכונות. אדרבא, משמעות השוויון היא לאפשר לכל פרט לממש את אושרו האישי, על-פי נקודת הראות, הבחירה והצרכים הייחודיים לו. כאשר אנו מדברים על שוויון זכויות, אנו מתכוונים לשוויון בחשיבות שאנו מעניקים לאינטרסים דומים של פרטים שונים.

אם עניינו של המוסר הוא במניעת כפייה וסבל, הרי שציוויי המוסר תקפים ביחס לכל יצור העלול לסבול או להיות תחת דיכוי

צבע, מגדר, ארץ מגורים, מוצא, אמונה, נטייה מינית, גיל, רמת אינטליגנציה... כל אלו אינם בסיס לגיטימי לאפליה.

שוויון זכויות אין משמעו גם **זהות** בזכויות: אבטלה מאונס תיראה בעינינו כפגיעה בזכויותיו של מבוגר, בעוד שעבודת ילדים תיחשב בעינינו כפגיעה בזכויותיהם. זכויותיו של כל פרט נגזרות מצרכיו המיוחדים.

במקרים רבים תשפיע השייכות למין ביולוגי מסוים על היקף הזכויות של הפרט ועל תוכנן. כך, למשל, בני-אדם זכאים להשתתף בחיים הפוליטיים של חברת בני-האדם, למשל על-ידי השתתפות בבחירות. לחולדות אין צורך כזה, אך הן זכאיות לחיות בתוך קבוצה חברתית של בנות מינן (בניסויים פסיכולוגיים מסוימים גרמו לחולדות לטירוף, שהתבטא בתוקפנות, על-ידי בידודן מחולדות אחרות למשך ימים). לעתים קרובות מדי אנחנו מתייחסים רק לצרכים הגופניים הבסיסיים של בעלי-חיים, כאילו אין הם יכולים לסבול אלא כאב גופני. אולם בעלי-חיים ממינים אחרים, בדומה לבני-אדם, ניחנו גם בצרכים רגשיים וחברתיים. ייתכן, שקל יותר לספק את הצורך של חזירים למשחק ולגירויים סביבתיים מאשר לספק צורך מקביל אצל ילדים, אבל הצורך עצמו והזכות שיסופק אינם שונים בחשיבותם.

עקרון השוויון מחייב אותנו להעניק משקל דומה גם לאינטרסים דומים של בעלי-חיים ממינים אחרים. קו התיחום בין המין הביולוגי Homo sapiens לבין מינים ביולוגיים אחרים הוא לא פחות שרירותי מבחינה מוסרית מקווי התיחום הביולוגיים בין גזעים שונים של בני-אדם. הבחנות בין בני-אדם לבין בעלי-חיים על בסיס רמת האינטליגנציה, היכולת הלשונית או כשרים אחרים אינן יכולות אף הן להצדיק את האפליה. בתוך המין האנושי אנו פוסלים הבחנות אלו כתנאי להענקת זכויות: לעולם, למשל, לא היינו סולחים לאיינשטיין אילו היה בוחר לאכול תינוקות מפגרים לארוחת הצהרים (הוא, אגב, בחר להיות צמחוני, ולא לאכול גם את ילדיהם של בני המינים האחרים). יתרה מזאת: הבחנות אלו אינן חופפות לקו התיחום שבין המין האנושי למינים אחרים. התבונה של דולפינים, שימפנזים, חזירים וחתולים, למשל, היא לא פעם גבוהה מאלו של תינוקות, אנשים פגועי מוח או מפגרים. אילו הצדקנו ניסויים מכאיבים בבעלי-חיים אלו בשל מנת-המשכל הנמוכה שלהם, קל וחומר שהיה עלינו להצדיק ניסויים דומים בתינוקות או בבני-אדם פגועים. תוצאה זו, כמובן, לא תהיה מקובלת על איש.

הגבלת ההתחשבות המוסרית שלנו לבני עם אחד, מין ביולוגי אחד או לבעלי תכונות טרומיות כאלו או אחרות היא, אם כן, שרירותית. אם עניינו של המוסר הוא במניעת כפייה וסבל, הרי שציוויי המוסר תקפים ביחס לכל יצור, העלול לסבול או להיות תחת דיכוי. בעלי-החיים האחרים עשויים להיות שונים מאתנו במובנים רבים, אבל כאבם אינו שונה במהותו ובערכו מכאבנו וסבלם אינו שונה מסבלנו. חובתנו המוסרית היא לא לגרום להם כאב וסבל, ממש כשם שזוהי חובתנו המוסרית כלפי בני-אדם אחרים.

התנועה לזכויות בעלי-חיים רואה בפגיעה בבעלי-חיים ממינים אחרים אפליה המקבילה לאפליה גזענית. בני-אדם פוגעים בבני מינים אחרים משום שהם נגועים ב**סוגנות** (ספישיסיזם) – העדפה ללא תנאי של בני-מינך על פני מינים אחרים. האדם הסוגני מעניק עדיפות לאינטרסים של בני-אדם, ממש כשם שהגזען מעניק עדיפות לאינטרסים של בני גזעו.

הבחנות בין בני-אדם לבעלי-חיים על בסיס רמת האינטליגנציה והיכולת הלשונית אינן יכולות להצדיק אפליה. בתוך המין האנושי אנו פוסלים הבחנות אלו כתנאי להענקת זכויות

הבנה זו של הבסיס האידיאולוגי של הפגיעה בבעלי-חיים חסרה במונחים כגון "צער בעלי-חיים" או "מניעת התעללות". בדומה לכך, חסר במונחים אלו המטען הקיים במונח "זכויות". תביעת זכויות אינה דומה לבקשת רחמים. לזכויות יש מעמד מיוחס במערכת השיקולים שלנו. מעמדן המיוחד של זכויות האדם (ושל זכויות בעלי-החיים האחרים) נובע מהחשיבות העליונה המוענקת לכל פרט ופרט.

כל יצור שניחן ביכולת לסבול ולהיות מאושר הוא ישות סובייקטיבית חד-פעמית. עולם שלם. לכן לא נרשה לפגוע בזכויות היסודיות של אף פרט בשם אינטרס כלכלי. לא היינו מסכימים לפגיעה כזו בזכויותינו, ואיננו רשאים לכפות אותה על הזולת. כאשר אנו טוענים, שלבעלי-חיים יש זכויות (ולא לטעון כך, משמעו לחטוא באפליה סוגנית), משמעות הדבר היא שאיננו רשאים להקריב את זכויותיהם למען צרכים אנושיים. רק בהתנגשות חזיתית בין זכויותיו של פרט מסוים לבין זכויות יסודיות יותר של פרט אחר, עשויות זכויותיו של הראשון לסגת מפני אלו של משנהו.

מתן משקל ממשי לזכויות בעלי-חיים, משמעו שינוי מרחיק לכת (אבל אפשרי בהחלט) באורחות חיינו. לא ניתן לדבר

לא ניתן לדבר ברצינות על זכויות בעלי-חיים בעוד אנו לועסים את גופותיהם המרקיבים של אפרוחים, שלא ראו מעולם את אמם, וגודלו בצפיפות במכלאות אפלוליות

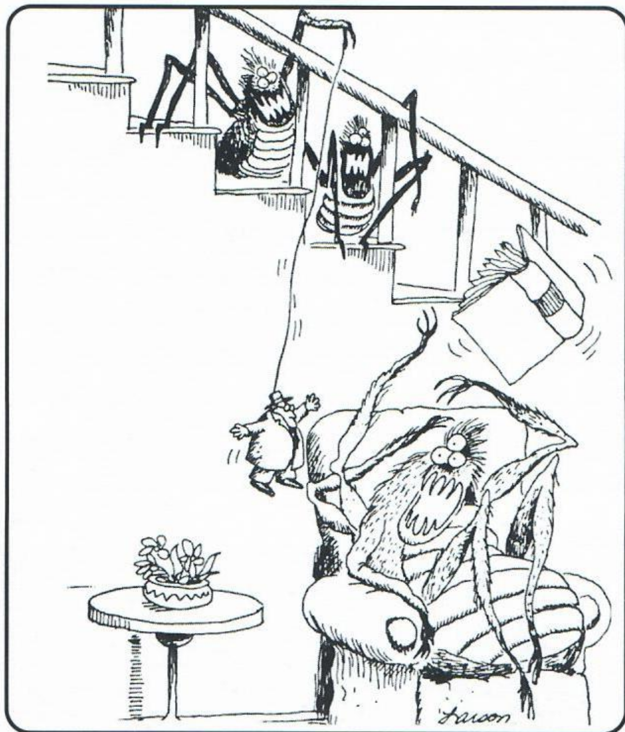
ברצינות על זכויות בעלי-חיים בעוד אנו לועסים את גופותיהם המרקיבים של אפרוחים, שלא ראו מעולם את אמם, וגודלו בצפיפות במכלאות אפלוליות. מתן משקל ממשי לזכויות בעלי-חיים משמעו גם חיסולן של תופעות רחבות היקף כגון ניסויים בבעלי-חיים, ציד, הרג בעלי-חיים לשם השגת פרוותם, שימוש בבעלי-חיים לבידור (בקרקסים, בגני-חיות, במופעי רודאו, בסרטי קולנוע וכד') ועוד. כאשר אנו שוקלים להשמיד חלקת שדה, עלינו להבין, שמדובר בהריסת ביתם של בעלי-חיים. כאשר אנו ניצבים מול בעל-חיים חסר-בית או חולה ושוקלים להמיתו, השיקולים צריכים להיות דומים לאלו שנשקול לו היה מדובר באדם.

העולם שבו אנו חיים הוא עולם סוגני, ממש כשם שהוא עדיין ספוג בשוביניזם גברי, בגזענות, ובאינספור סוגים של אפליה וניצול. מקורות הניצול של בני-אדם ומקורות הפגיעה בבעלי-חיים הם דומים, וגם בשיטות הפגיעה קיים דמיון. בדרך-כלל עומד מאחורי הפגיעה הדחף לרווחים כספיים. בדרך-כלל המרוויחים הגדולים מהניצול הם שכבה צרה של בני-אדם, שבריר מאוכלוסיית כדור-הארץ, שהם ברובם מארצות המערב, בני הגזע הלבן, ובני המין הגברי. מנגד לכך, כמעט שאין אדם שאינו מעורב בניצול, בדרך-כלל כצרכן של מוצרים שייצורם כרוך בניצול אכזרי, ושאינם נחוצים לנו באמת (אדרבא, לרוב יש בהם כדי להזיק). המאבק לזכויות בעלי-חיים הוא חלק ממאבק חברתי כולל לעולם צודק וטוב יותר: לא רק מבחינה אידיאולוגית, אלא גם ברמה המעשית ביותר. תעשיית הבשר, למשל, מבזבזת את משאבי כדור-הארץ על מנת לספק את התזונה עתירת הבשר של תושבי צפון אמריקה, ועל חשבון ארצות העולם השלישי, אשר מבראות את יערותיהן ומגדלות עדרי בקר במקום לייצר מזון לתושביהן. הניסויים בבעלי-חיים מספקים פרנסה לשכבה מבוססת של עובדי מחקר, בעוד הרפואה הציבורית מוזנחת. בעלי-חיים ובני-אדם כאחד מאבדים את ערכם העצמי, ונמדדים אך ורק על-פי ערך שוק כלכלי.

בעלי-החיים האחרים עשויים להיות שונים מאתנו במובנים רבים, אבל כאבם אינו שונה במהותו ובערכו מכאבנו וסבלם אינו שונה מסבלנו

בעלי-החיים הם הקבוצה המדוכאת הגדולה ביותר על פני כדור-הארץ, וזו שדיכויה מגיע לדרגות הקיצוניות ביותר של אכזריות. המאבק למענם הוא חלק ממאבק רחב יותר למען צדק חברתי. הסתכלות כזו עלולה להיות מייאשת: העוול גדול כל-כך, הכוחות שעומדים מאחוריו חזקים כל-כך, ותיקון גמור של העוול נראה מעבר להישג ידינו. אבל לצד הספקות מתעוררת תקווה. העבדות אמנם טרם פסה מהעולם, אולם היא בוטלה כמעט בכל המדינות. החיים בדרום-אפריקה רחוקים ממצב אופטימלי, אולם האפרטהייד חוסל. עבודת ילדים עודנה רווחת בעולם השלישי, אבל היא נעלמה כמעט לגמרי במערב אירופה. שחורים בדרום ארצות-הברית יכולים להצביע מבלי לחשוש לחייהם, ונשים זוכות לניידות חברתית שלא זכו לה בעבר. שינויים אלו לא קרו מעצמם. הם הושגו במאמצים של דורות, ובקורבנות רבים. סביר להניח, שלא נראה בחיינו את האנושות עוברת כולה לצמחונות, אולם עם מאמץ ראוי ואורך נשימה מספיק נוכל להביא לחיסול תעשיית פיטום האווזים, לביטול לולי הסוללה, לצמצום הניסויים בבעלי-חיים ולפשיטת רגל של תעשיית הפרוות. בעצם הבחירה לחדול מאכילת בשר יכולים כל אחת ואחד מאתנו להציל אלפי בעלי-חיים. להישגים אלו יש משמעות אדירה כשמדברים במושגים של "זכויות בעלי-חיים", כי אחת המשמעויות של השימוש במונח זכויות היא שכל פרט חשוב, ומי שמציל נפש אחת כאילו הציל עולם מלא.

משקים מתועשים

לא ניתן לבחון את עמדתנו כלפי בעלי-חיים ממינים אחרים מבלי להתייחס בהרחבה לעובדה, כי תזונתם של רוב הא/נשים בעולם המערבי כוללת מוצרים, שהופקו מגופם של בעלי-חיים אלה: בשרם של עופות, יונקים ודגים, וכן ביצים וחלב ומוצריו.

פגיעה בבעלי-חיים בתעשיות המזון עולה לאין-שיעור על כל סוג אחר של פגיעה בבעלי-חיים. למעלה מ-300 מיליון חיות מומתות מדי שנה בישראל בלבד בתעשיות המזון מן החי – רובן המכריע לאחר חיים רצופי סבל. בארוחותינו אנו באים במגע ישיר עם הניצול הנרחב ביותר שהיה מעודו של בעלי-חיים.

גידול בעלי-חיים לצורך הפקת מוצרים מגופם אינו תופעה חדשה, אך במהלך התקופה המודרנית עברה החקלאות תיעוש יסודי. ההיגיון הכלכלי הכניס את רובם המכריע של בעלי-החיים בתעשיות המזון למתקנים סגורים, צופף אותם עד מוות, כמעט (ולעתים ממש עד מוות), והיווה תמריץ לעריכת מניפולציות גנטיות וכימיות בגופן של חיות, עד שעצם מבנה גופן הפך להן למקור של סבל. החיים במשק המתועש הם קצרים, כואבים, נטולי כל סיפוק טבעי, ובסופם מחכה מוות בשיטות של השמדה המונית. בעלי-החיים בתעשיות החקלאיות איבדו בעשורים האחרונים כל צלם חי, ששרד עדיין במשק המסורתי: כיום הם נתפסים כלא יותר ממכונות, שלב גרידא בתהליך הייצור.

מטרתם של המאמרים הבאים היא לתאר חלק ממציאות חייהם של יונקים ועופות בטרם יהפכו למוצרי צריכה (מקוצר היריעה, לא נסקרו כאן כל תעשיות בעלי-החיים).

לרוב אין אנו מודעים להיקפו העצום של הסבל, המסתתר מאחורי המזון שאנו – או רובנו – קונים ואוכלים. מוצרי המזון אינם זועקים ואינם מדממים. הבשר, הביצים ומוצרי החלב מגיעים לידינו באריזות פלסטיק, ניילון וקרטון, המאוירות בפרות ובתרנגולות חייכניות. במוצרי מזון אלה לא נותר עוד כל סימן לסבלו של יצור רגיש, חי ונושם.

כדי לשחזר את ההיסטוריה הכאובה של מוצרי הבשר, הביצים והחלב שאנו מכירים, נסתייע בטקסטים האוהדים ביותר לתעשייה החקלאית: ספרות חקלאית מקצועית, שנכתבה על-ידי גורמי הדרכה ממשלתיים ופרטיים, ארגוני חקלאים וחברות המשווקות מוצרים לתעשיות-החי. רוב המידע במאמרים מסתמך על מקורות כאלה, שנכתבו בישראל בשנים האחרונות.

מובן שבמקורות החקלאיים לא תימצא התייחסות ישירה לסבלם של בעלי-החיים. עצם הרעיון, שיש להימנע מלכלוא בעלי-חיים בתנאים קשים, איננו חלק מעולם המושגים של החקלאות. עם זאת, מצוקה קיצונית של בעלי-החיים פוגעת במקרים מסוימים ברווחי החקלאי, ואז עולה הנושא בספרות המקצועית. כך, למשל, נוכל למצוא המלצות לנהוג בבעלי-החיים בפחות אלימות לקראת השחיטה, משום שגוויה פגועה תימכר בפחות כסף. מעבר לכך, הספרות החקלאית מדווחת במונחיה שלה על הפעולות המתבצעות בגופם של בעלי-החיים, ועל הטכניקות החדישות ביותר שנועדו להגביר את ה"ייצור" ולחסוך בהוצאות. מתוך נתונים אלה, ניתן לשחזר לפחות חלק מן המצוקות של בעלי-החיים, הכלואים במשק המודרני.

על כרעי תרנגולת

חייהם ומותם של תרנגולים בתעשיית הבשר

טבע ותעשייה

בגיל שבעה שבועות, הגיל שבו נשחטים התרנגולים עבור תעשיית הבשר, רחוקים עדיין עופות דומים בטבע מעצמאות. הם כמעט אפרוחים, שעוד לומדים להתמצא בשטח ולברור לעצמם מזון, תחת חסות אמם. הקשר עם האם החל כשהיו עדיין עוברים בביצה, ונמשך בטיפולה הצמוד בשבועות הראשונים לחייהם.

בתעשיית הבשר לא זוכים האפרוחים להגנה, להדרכה ולסיפוק הסקרנות המובנים מאליהם בטבע: הם בוקעים במדגרות, נכלאים בסביבה צפופה וחדגונית, ומטופלים כאילו היו לא יותר ממכונות ביולוגיות לייצור בשר. בהתאם לתכלית יחידה זו – להתפטם ולצבור בשר – הם מכונים בעגה החקלאית "פטמים". מעל 150 מיליון עופות כאלה מומתים בישראל מדי שנה, מהם יותר מעשרה מיליון תרנגולי-הודו, והיתר – תרנגולי-הבית ("פטמים"). בנוסף לאלה, מושמדים אפרוחים רבים בתור "עודפים", "נפלים" וכדומה, עוד בטרם הגיע ללולי הפיטום – מספר הביצים המודגרות בישראל מדי שנה עומד על כ-220 מיליון.[1] מספרים אלה מציבים את ישראל כאחת הצרכניות הגדולות ביותר בעולם של מוצרי לול לאדם.[2]

הפריה בסגנון תעשייתי

חייהם של עופות רבים בתעשיית הבשר אינם מתחילים עוד בקשר ישיר בין תרנגולת לתרנגול. את מקום המגע הטבעי תופסת ההזרעה המלאכותית. רק כך ניתן כיום להפרות מינים מסוימים. תרנגולי הודו, למשל, עוותו באמצעות ברירה מלאכותית, שנועדה ליצור זכרים ענקיים ונקבות נגסיות. אחת מתוצאותיה של "השבחה" זו היא אובדן היכולת להתרבות באופן טבעי. התרנגולים חווים תסכול רב, והנקבות נפגעות מניסיונות ההזדווגות של זכרים, הכבדים מהן כפליים.[3]

ההזרעה מתחילה בסחיטת הזרע מתוך גוף התרנגול. גופו נלפת כדי לשתק אותו מתנועה, והמזריע לוחץ על אבר-המין עד שנפלט הזרע. במקרים רבים גורמת פעולה זו דימום, כתוצאה מפגיעה ברקמות הביב (פתח ההפרשות של התרנגול) או באבר-המין. עתה עוברים המזריעים לנקבה: לופתים אותה כדי למנוע ממנה לזוז, והמזריע לוחץ בחוזקה על בטנה ועל גבה, פעולה המביאה להבלטת הנרתיק. בתנועה סיבובית מחדיר המזריע לנרתיק המובלט צינורית, המחוברת לקצה של מזרק, שבו מצוי נוזל הזרע. כך באים אפרוחים לעולם.[4]

גידול בקצב השוק

כל האפרוחים בתעשיית הבשר בוקעים במתקנים להדגרה מלאכותית. משם הם מובלים למבני ענק סגורים, ומרגע זה יוכתבו כל חייהם הקצרים על-ידי עיקרון אחד: גדילה מרבית בזמן ובעלות מזעריים. מאלצים אותם להכפיל את משקל גופם פי 50-60 תוך כשבעה שבועות, בעזרת כימיקלים המאיצים את תהליך הגדילה, ושיטות שונות של תאורה מלאכותית. שיטת ה"הארה לסירוגין" מתבססת על החשכת הלול, הגורמת לאפרוחים להירדם, ולאחר זמן קצר מעירים אותם באמצעות אור חזק, על מנת שיאכלו במרץ, כאילו התעוררו משנת לילה. לאחר האכילה מוחשך שוב הלול, וחוזר חלילה. על-פי שיטת ה"הארה הרציפה", הרווחת יותר, על הלול להיות מואר תמיד, כדי למנוע מן האפרוחים לישון ברציפות, מצב הגורם להם לצרוך מזון רב יותר.[5]

המירוץ אחר ה"שניצל"

המחקר החקלאי שוקד על "פיתוח" של זני עופות, שניתן יהיה להפיק מהם רווחים גדולים יותר. השיטה מבוססת על ברירה מלאכותית של עופות, הסובלים מלידתם ממבנה גוף מעוות – ורווחי. באמצעות הכלאתם של העופות המעוותים אלה עם אלה, גורמים ה"מטפחים" לצמצום-ממדיהם של איברים, אשר אינם מבוקשים ביותר על-ידי הלקוחות, כגון הרגליים, ולהגדלת האיברים המבוקשים ביותר, כגון החזה. כתוצאה מכך מתהווים יצורים נכים, שרגליהם הקטנות מתקשות לשאת את גופם המנופח. כך, למשל, הוכפל שיעורו של משקל חזה תרנגול-ההודו מתוך כלל הגוף: מ-19.7% ממשקל הגוף כולו ב-1940, ל-38.2% ב-1980.[6] כיום מנסות מרבית החברות העוסקות בברירה

מלאכותית "לייצר" תרנגולי-הודו, שיש בהם יותר "שניצל" מאשר כל שאר חלקי הגוף יחד. המחקר גם מנסה, למשל, "לפתח" אפרוחים חסרי נוצות או בעלי נוצות דלילות, כדי לחסוך בעבודת מכונות המריטה לאחר השחיטה.

קורבנות של גוף מעוות

התרנגולים משלמים מחיר כבד בעקבות עיוות מבנה גופם לצורך "ייצור" מרבי של חלקים בעלי ערך כלכלי גבוה, ובשל ניוון החלקים ה"זולים". העופות קורסים תחת משקל גופם, שכן השלד, שנותר קטן, אינו מסוגל לשאת את נפח השרירים העצום. משקל החזה המופרז מושך אותם קדימה ומקשה עליהם ללכת, ורגליהם הופכות למוקד של פצעים ומחלות: פגמים ונפיחויות בפרקי העקב, סיבוב הרגליים בזווית לא טבעית ועיוות מבנה הרגל. רבים מן העופות סובלים מכאבים ומנכות חמורים עד כדי כך, שהם מתקשים להגיע לכלי המזון והשתייה שלהם.[7]

מחלה נוספת, הפוגעת בעופות בעקבות עיוות המבנה האנטומי, היא מיימת (ascites) – הקוטלת כארבעה מיליון תרנגולים בשנה בישראל.[8] בניגוד לרקמות השרירים, ש"טופחו" לגדילה מהירה, נותרה מערכת הלב-הריאה של העופות בגודלה המקורי, ואין היא מסוגלת לספק חמצן לתאי השריר, המתפתחים במהירות. כתוצאה מכך מצטברים נוזלים בחלל הבטן, הגורמים לעלייה בלחץ-הדם, עד שאין הלב מסוגל עוד לעמוד בעומס.

מרצפת אחת כמרחב מחיה

תרנגולים זקוקים לרווחתם למרחב מחיה ניכר, אולם שטח הלול עולה כסף, וכל עניינם של החקלאים הוא בהפקת כמות בשר מרבית לשטח נתון. לכן מצופפים את התרנגולים עד קצה גבול יכולתם לשרוד, ולעתים אף מעבר לכך: 10-20 עופות למטר רבוע בלולים פתוחים, וכ-28 עופות למטר רבוע בלולים שקיימת בהם מערכת לבקרת האקלים. השטח המוקצב לכל תרנגול קטן אפוא ממרצפת בגודל 20X20 סנטימטרים – והמדובר בעופות, שמוטת הכנפיים שלהם בסוף חייהם הקצרים היא חצי מטר. הם נאלצים לדרוך זה על זה כדי להגיע אל כלי המזון והמים, כשהחלשים מביניהם נדחקים מן הכלים, ונידונים למות בצמא וברעב.[9]

תסמונת הכלא: אלימות

קרוביהם של התרנגולים בטבע ואף תרנגולים מבויתים במשקים מסורתיים קטנים, מקיימים סדר חברתי הירככי. הם לומדים להכיר את מידת כוחם ותקיפותם של חברי הלהקה באמצעות מפגני כוח – סמליים, בעיקרם. המוני העופות הצפופים בלולים של תעשיית הבשר אינם יכולים לקיים סדר חברתי תקין. כתוצאה מכך הם מרבים לנקר זה את זה ולתלוש נוצות, עד ליצירת קרחות ופצעים בגב, ולעתים אף עד מוות. במטרה למנוע את התקיפות ההדדיות, שגורמות לחבלות המפחיתות את הערך הכספי של בשר העופות, מחשיכים הלולנים את הלול ומותירים את העופות לחיות בעלטה. שיטה נוספת להפחתת נזקי התוקפנות היא חיתוך המקורים.[10] "פתרונות" אלה אינם מרגיעים את עצבנותם של העופות, הנובעת מן הצפיפות, החום והשיעמום. עם כניסתו של אדם ללול, הופעת רעש חזק וכדומה, הם בורחים בהמוניהם לפינה ולא פעם מועכים זה את זה למוות.

חיים בתוך ביוב

הפרשות הגוף אינן מהוות מטרד לתרנגולים בטבע, שכן הם חיים בשטחים גדולים ופתוחים. אולם בלול התעשייתי הם נידונים להתבוסס כל חייהם בהפרשותיהם, כי אין מנקים את הלולים אלא לאחר שנשלחו העופות לשחיטה. מצע הרֶפֶד (נסורת, קש וכדומה) המכסה את רצפת הבטון, מזדהם ונרטב כתוצאה מנזילות במערכת הצינון, מים שנשפכו והפרשות. העמידה הממושכת על המצע המרקיב גורמת, בין השאר, להיווצרות כיבים וכוויות ברגליים.[11] האוויר מזוהם באדי אמוניה רעילים, כתוצאה מהפרשות, ושוררת בו לחות גבוהה או שהוא אפוף ענני אבק עומדים. לולים רבים אף אינם ממוזגים, ובימי חום כבד מתים עופות רבים, עד כדי חיסולן של להקות שלמות.[12] אין פלא, שהחקלאים מוזהרים לשהות בלול זמן מועט ככל האפשר.

הזוהמה חודרת לגוף

שבועות רצופים של שהייה באוויר המזוהם גורמים לעופות קשיי נשימה כרוניים, בעיות בעיניים ופגיעות בעור. מחקרים מלמדים, שדי במחצית ריכוז אדי האמוניה המקובל בלולים כדי לגרום מחלות רבות, כגון דלקות בדרכי הנשימה ומחלות נגיפיות. אפילו עשירית מן הריכוז המקובל מביאה לפגיעה בקרומי מערכת הנשימה של העוף. זיהומים בקרנית ובלחמית העין הם תוצאה נוספת של השהייה הממושכת בלולים. העופות סובלים כאבים עזים והם נוהגים לגרד את עיניהם בכנפיהם, תוך צווחות כאב. חלקם אף מתעוורים. בנוסף לכל אלה, מעודדים אדי האמוניה את התפשטות מחלות העור.[13]

הזיהום באוויר ובמצע הלול מחמיר גם את מצב פצעי-הלחץ, שמהם סובלים העופות. בתנאים טבעיים אין, כמובן, העופות סובלים מפצעים כאלה. אולם הצפיפות, מיעוט הגירויים והמשקל העודף גורמים לעופות לרבוץ ללא תנועה במשך רוב זמנם. החזה הענק נצמד לקרקע, עד כי כ-60% ממשקל הגוף מכביד על עצם החזה. הלחץ על העור גורם להיווצרות כיסים, המלאים נוזל צמיג, מתחת לעור של עצם החזה. הזיהום הופך פצעים אלה לכרוניים.[14]

המסע האחרון

בתנאים טבעיים, חיים תרנגולים כשמונה שנים. בתעשיית הבשר שולחים אותם לשחיטה כשהם בני כשבעה שבועות. המסע מתחיל בפשיטת פועלים על הלול. העופות, שלא הורגלו בנוכחות בני-אדם, נחרדים מהופעתם של מספר אנשים הרודפים אחריהם, תופסים בגופם או בכנפיהם, אוחזים אותם ברגליהם ונושאים אותם כשראשם כלפי מטה, מספר עופות בכל יד. אז דוחסים אותם בצפיפות לתוך כלובים קטנים המועמסים על משאיות, שיובילו אותם למשחטה. רבים מהם סובלים מנקעים ומשברים ברגליים ובכנפיים, כתוצאה משיטות האיסוף, ההעמסה והפריקה. כאבים אלו יבואו לקצם רק עם שחיטת העופות, שעות ארוכות מאוחר יותר.[15]

הצפיפות בלולים מגיעה לעשרות עופות למטר רבוע. מבנה גופם של התרנגולים עוות במטרה להגדיל את חלקי הגוף שערכם הכלכלי גבוה, כגון החזה, אשר משקלו הרב מאלץ את התרנגולים לבלות את רוב חייהם ברביצה, כשגופם שמוט קדימה.

על גבי המשאיות שוררים תנאי חום, מחנק ולחות חמורים, כתוצאה מן הצפיפות שבה כלואים אלפי עופות. התרנגולים הכלואים בשולי המשאית סובלים ממשבי-רוח חזקים, כתוצאה מתנועת המשאית, מקרינת שמש ישירה (לה הם נחשפים לראשונה בחייהם) או מגשם. מסע האימים של התרנגולים עלול לארוך יממה ויותר, שכן לעתים אין במשחטה מי שיתפנה לפרוק ולשחוט אותם, ואז מעכבים אותם בכלובים. לכל אורך המסע אין הם מקבלים מזון ומים. הרעב, הצמא והמצוקה הקשה מותירים אותם תשושים ומיובשים – עד כי זוהי אחת הסיבות העיקריות ל"פסילה" שלהם במשחטה. כמיליון וחצי תרנגולים מתים בישראל מדי שנה במהלך ההובלה – שיעור תמותה הגבוה כפליים ויותר מהמקובל במערב אירופה. במקרים קיצוניים של שרב או קרה, עלולים יותר ממחצית התרנגולים למות תוך כדי הובלתם.[16]

משקל-היתר והגדילה המוקדמת של התרנגולים גורמים לנכויות מכאיבות ברגליים. תרנגולים רבים אף אינם יכולים עוד לשאת את משקל גופם, והם נגררים בקושי על קרקע הלול.

סוף הדרך

הדקות האחרונות בחייהם של העופות עוברות עליהם כשהם תלויים ברגליהם על סרט נע וצווחים מאימה, בעודם חוזים בקודמיהם, התלויים והנשחטים בהמוניהם. כך מוסעים העופות אל עבר הסכין, המשסף את גרונם. במערב אירופה ובארצות-הברית מהממים אותם קודם לכן באמצעות זרם חשמלי, כדי לחסוך מהם את כאב השחיטה. כאשר המנגנון אינו פועל כראוי נשחטים העופות כשהם בהכרה מלאה, ובמקרים שבהם לא הצליחה השחיטה, מושלכים העופות למים רותחים בעודם חיים.[17]

מה שנחשב במדינות המערב כאכזריות חריגה הוא הנורמה בישראל: השחיטה הפולחנית מחייבת, שבעל-החיים יהיה בהכרה מלאה בעת שחיטתו

אדי האמוניה הרעילים, אשר עולים מתוך הפרשותיהם, גורמים לעופות קשיי נשימה כרוניים, פגיעות בעור וזיהומים בעיניים. התוצאה היא כאבים עזים ואף עיוורון.

(הן לפי ההלכה היהודית והן לפי חוקי האיסלאם). לכן אין מהממים את העופות לפני שחיטתם, ומותם כרוך בכאבים עזים ובאימה. גם במקרה שהשחיטה "הצליחה", עלול העוף לגסוס במשך מספר דקות, עקב זרימת דם למוח מכלי-דם היקפיים. חלק מן העופות חיים עדיין כאשר הם מובלים לתוך מכונה, המורטת מעליהם את נוצותיהם.[18] במקרים שבהם לא הצליח השוחט לבצע את החיתוך בהתאם לדרישות ההלכה, נעזבים העופות הפצועים לגסוס באיטיות. בעבר נחשבה השחיטה הכשרה לשיטת הרג הומאנית, באופן יחסי: שיסוף מהיר של אבי-העורקים בתנועה אחת זריזה. אולם שיטה זו איבדה את יתרונה היחסי במאה ה-20, עם הפיכת המשחטות למפעלי הרג המוניים. עקב אכזריותה היא אף נאסרה בשווייץ, בנורווגיה ובהולנד.

בסוף התהליך יימכרו גופותיהם של העופות לאנשים, אשר יכרסמו את בשרם סביב שולחן האוכל מבלי להרהר לרגע בכך שהם אוכלים את גופו המת של יצור שהיה חי, ובלי לשאול מה נעשה קודם לכן לאותו יצור כדי לאפשר להם לקנות את גופו ולאכול אותו.

הערות

1 עפ"י אתר מועצת הלול: www.epb.org.il

2 בניהו מנדל, "מגמות חדשות בשלוחת הפיטום?", **משק העופות**, יוני-יולי, 1999, עמ' 7.

3 "לקראת מניפולציה גנטית בעופות", **השדה**, כרך ס"ט, 1989, עמ' 886-888. וגם: Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare, 2000. **The Welfare of Chickens Kept for Meat Production (Broilers)**, European Commission, Health and Consumer Protection Directorate-General, March 2000

4 אברהם תאומים, "ההזרעה המלאכותית בתרנגולות", בתוך: **ספר הלול**, עורכים: ש. בורנשטיין, ש. נחמן וב. ע. רון (הוצאת שלום נחמן, 1980), עמ' 227-236.

5 יוסף אהרוני, **גידול פטמים על רפד**, משרד החקלאות, שירות ההדרכה והמקצוע, המחלקה לעופות, 1985.

6 ב. שלו, צ. שפיר וד. קינסט, "השוואת שני קווי הודיים לרוחב השרש-כף וכשילת רגליים", **משק העופות**, ינואר 1996, עמ' 20-21.

7 צבי שפיר וברוך שלו, "גורמים המשפיעים על כשילת רגליים בהודיים", **השדה**, כרך ע', חוברת ו', פברואר-מרץ, 1990, עמ' 948-949. וגם: א. ניר, **בעיות רגליים בעופות לפיטום, הבעיה העיקרית - החשת הגדילה**, המחלקה לעופות, שירות ההדרכה והמקצוע, משרד החקלאות, עמ' 443-446.

8 דרור לוגר, אריה בר ושלמה להב, "מיימת בפטמים - השראת התסמונת וטיפול באמצעות התניה", **משק העופות**, נובמבר-דצמבר, 1998, עמ' 25.

9 א. ריינר וב. שלו, **נתונים**, משרד החקלאות, שירות ההדרכה והמקצוע, המחלקה לעופות, 1982, עמ' 9. הנתונים המספריים מתייחסים לתרנגולי-הבית. צפיפות תרנגולי-ההודו דומה, אך הם גדולים יותר ולכן יש פרטים מעטים יותר ליחידת שטח.

10 על אופן ביצוע הקיטום והשלכותיו על האפרוחים יובא פירוט בכתבה הבאה, "התרנגולת קודמת לביצה".

11 אביגדור כהנר, "הקשר בין קצב הגדילה הפוטנציאלי של פטמים לרגישותם לעקות", **משק העופות**, אפריל 1998, עמ' 17-22.

12 עמי רוזינסקי, "החום שורף את החקלאות", **משוב חקלאות**, אוגוסט 1998, עמ' 33-34.

13 ע. ה. הבלה"ד, "איכות הרפד – וביצועי הפטמים", **השדה**, כרך ס"ח, יוני-יולי 1988, עמ' 2408.

14 "פגמים באיכות הטבחה", בתוך: **האנציקלופדיה לחקלאות**, כרך רביעי: בעלי-חיים, חלק שני, (תל-אביב: הוצאת האנציקלופדיה לחקלאות, 1981), עמ' 445.

15 T. G. Knowles & D. M. Broom, "The Handling and Transport of Broilers and Spent Hens", **Applied Animal Behavior Science** 28, 1990, pp. 75-91

16 **נתוני פסילה במשחטות תעשייתיות**, 1998. וגם: **דו"ח שנתי על הפעולות הווטרינריות במשחטות רשותיות – פטם**, 1998.

17 Gail A. Eisnitz, **Slaughterhouse**, Prometheus Books, 1997

18 לפי תצפיות שנערכו על-ידי צוות "אנונימוס" במשחטה במרכז הארץ.

מימין: במהלך ההובלה למשחטה דחוסים העופות בכלובים עד אפס מקום. שיטות האיסוף, ההעמסה והפריקה גורמות לנקעים ולשברים ברגליים ובכנפיים לעופות רבים. בכלובים הם חשופים במשך שעות לקור, לרוחות ולחום, ללא מי-שתייה, עד כי חלק מן העופות גוועים לפני הגיעם לשחיטה.

משמאל: בישראל שוחטים עופות לפי חוקי הכשרות, המחייבים כי העוף יהיה בהכרה מלאה בעת שחיטתו. מותם של העופות כרוך בכאבים עזים ובאימה, אך צמצום הסבל בעזרת הימום העופות – אסור. צולם במשחטת "עוף טנא" בחדרה, 2001.

התרנגולת קודמת לביצה

מאחורי כל ביצה עומדת תרנגולת כלואה בצינוק, שבו אין היא יכולה אפילו לפרוש כנפיים במשך כל חייה. את מקורה חותכים, ובמשך כחודש מרעיבים אותה. כשאין היא מסוגלת להטיל די ביצים, הורגים אותה. את האפרוחים הזכרים משליכים עם בקיעתם לגווע בחנק או ברעב. זהו המחיר האמיתי של ביצה.

חלום רחוק: המצב הטבעי

כאשר זוכות תרנגולות לקיים אורח-חיים טבעי, הן מתקבצות בלהקות קטנות, בחברת תרנגול זכר, ומנהלות חיי חברה מורכבים. הן מרבות ללכת, לרוץ ואף להתעופף למרחקים קצרים, ואת רוב זמנן הן מבלות בחיפוש אחר מזון מגוון, שהן בוררות לעצמן. בשעות המנוחה הן מבלות על מוטות וענפים, ולהנאתן הן מתפלשות ב"אמבטיות חול". את הקן בונה כל תרנגולת במקום מסתור, ובעת ההטלה היא שומרת בקנאות על פרטיותה. בתום הטלה של מספר ביצים היא דוגרת על ביציה, ולאחר הבקיעה היא מטפלת באפרוחים עד לעצמאותם. כל אפשרות לממש צרכים טבעיים אלה נשללת מתרנגולות במשק הביצים המודרני.

כל הזכר הילוד...

בתעשיית הביצים מנוצלים עופות מזן שונה מזה המשמש בתעשיית הבשר. הזכרים אינם עונים על דרישותיהם הכלכליות של הלולנים: לא זו בלבד שאין הם מטילים ביצים – הם גם גדלים לאט מכדי לשמש בתעשיית הבשר. לכן משמידים אותם בשיטות הזמינות והזולות ביותר. מיד עם הבקיעה עוברים האפרוחים מיון, שמטרתו להיפטר מכל הזכרים וכן מן הנקבות הפגועות. את כל האפרוחים הלא-רצויים משליכים בעודם חיים למכלים גדולים. האפרוחים שבתחתית המכל נמעכים למוות או נחנקים, בעוד האפרוחים שלמעלה גוועים לאטם מצמא, מרעב, מחום או מקור.[1] כ-15,000 אפרוחים מומתים בדרך זו מדי יום בישראל. במדינות אחרות משתמשים במתקנים להמתה מהירה של האפרוחים באמצעות גז (CO_2) או במתקני ריסוק.[2]

צפוף יותר מצינוק

הנקבות הבריאות עוברות תקופה קצרה של גדילה על הקרקע, ומשם מעבירים אותן למתקן כליאה, שבו יבלו את שארית חייהן: כלובי מתכת צרים, המאורגנים בשורות ארוכות ובמספר קומות – "כלובי סוללה". לכל תרנגולת מוקצב שטח בגודל מרצפת קטנה, 20X20 ס"מ, ובו אין היא יכולה אפילו למתוח את כנפיה. בלולים רבים דוחסים את התרנגולות עד כדי כך, שאין הן יכולות לרבוץ בלי שכמה מהן ידרכו על האחרות.[3]

רצפת הכלוב עשויה רשת ברזל: כך חוסכים לעצמם הלולנים את המאמץ שבניקוי הכלובים. הפסולת נופלת דרך הרשת – לעתים על התרנגולות הכלואות בסוללה שמתחת. רשת זו מוטה בשיפוע, כדי לחסוך עבודה באיסוף הביצים, שמתגלגלות למתקן האיסוף שמחוץ לכלוב, דרך רווח שבתחתיתו. העמידה על רשת הברזל המשופעת גורמת אי-נוחות וכאבים, ולעתים גם פציעות ועיוותים ברגליים.[4] אפילו בתנאי כליאה אלה אין התרנגולות מאבדות את הדחף שלהן להתפלש בעפר, הניכר היטב בלולים הנדירים, שבהם אין כולאים תרנגולות בכלובים. כאשר הן מנסות לעשות זאת בתוך הכלוב, נשחקות נוצותיהן על פני הרשת, עד שהבשר נחשף ונפצע, והשכנות בכלוב נמשכות לנקר בו.

אכזריותם של לולי הסוללות עוררה את האיחוד האירופי לאסור על-פי חוק את השימוש בהם. החוק נחקק בשנת 1999, והאיסור נכנס לתוקפו בהדרגה, עד סוף שנת 2011.[5] בישראל זוכות תרנגולות מעטות בלבד לחיות ללא כלובים, בחצרות מגודרות. הביצים המופקות מתרנגולות אלה משווקות כ"ביצים אורגניות" או "ביצי חופש".

חותכים במקור החי

תנאי הכליאה בלולי הסוללה מעוררים בתרנגולות תוקפנות. כדי לצמצם את יעילות ההתקפה ההדדית ולמנוע בכך חלק מן הפציעות ומקרי הקניבליזם, חותכים הלולנים חלק מהמקור של התרנגולות. החיתוך ("קיטום", בעגה החקלאית) נעשה סמוך לבקיעה באמצעות להב מתכת לוהט, והוא מכאיב וטראומטי, כי רקמת המקור מכילה תאי עצב. החיתוך עלול לגרום לצריבה או לחיתוך של הלשון, או להתפתחות גידולים בשרניים רגישים. הוא מקשה על התרנגולת לבצע פעולות טבעיות, כגון ניקוי הנוצות ואכילת גרגרים, ובימים שלאחר החיתוך ניכרת ירידה תלולה בצריכת המזון, ובמקרים רבים נראה שהפגיעה במקור גורמת כאב כרוני. למרות זאת ממליץ משרד החקלאות לחתוך את המקור בשנית בגיל 17 שבועות, מיד לפני תחילת תקופת ההטלה.[6] בלולים רבים נדרשת פעולת לחיצה להזרמה אוטומטית של מים ומזון, והפרגיות חתוכות המקור נאלצות להקיש במקורים פצועים על תחתיות האבוסים והשקתות. הניקור במתכת גורם לפתיחת הפצע ולדימום נוסף. בשבועות הראשונים

שלאחר החיתוך מקיאות התרנגולות, עד כי המומחים מזהירים את הלולנים להחליף את המים בשקתות, שהקיא גורם להחמצתם.[7]

ייצור מכונות הטלה

כמו כל החיות המנוצלות במשקים חקלאיים, כך גם התרנגולות בתעשיית הביצים עוותו ("טופחו" בעגה החקלאית) באמצעות ברירה מלאכותית. העיוות הביא ליצירת תרנגולות, המגיעות לבגרות מינית מוקדם ככל האפשר, והמטילות ביצים גדולות ורבות בקצב מרבי. גופה של התרנגולת אינו מותאם להטלה של ביצים כה גדולות וכה רבות. הטלת ביצים גדולות מאוד גורמת כאב עז, אשר יש המעריכים, כי אינו נופל מן הכאב הכרוך בלידה.[8] בנוסף לכך נשחקים איבריה הפנימיים של התרנגולת כתוצאה מן החיכוך היומיומי הכרוך בהטלה, ומחריפים את הכאב. איברי ההטלה הבלויים אף נוטים לקרוס – צינור ההטלה צונח מתוך הגוף החוצה (דרך אבר-המין), והוא נחשף לפציעה, לזיהום ולניקור על-ידי השכנות לכלוב.[9] התרנגולות מטילות בקצב עצום: כ-300 ביצים בשנה. באופן טבעי מטילות קרובות משפחתה של תרנגולת הבית 10-20 ביצים בשנה, ובמשק המסורתי הטילו התרנגולות כמאה ביצים בשנה. ההטלה המוגברת גורמת למחסור חמור בסידן בעצמות, שכן מאגרי הסידן מושקעים בקליפת הביצים, וכתוצאה מכך נוטות עצמותיהן של התרנגולות להישבר בקלות.[10]

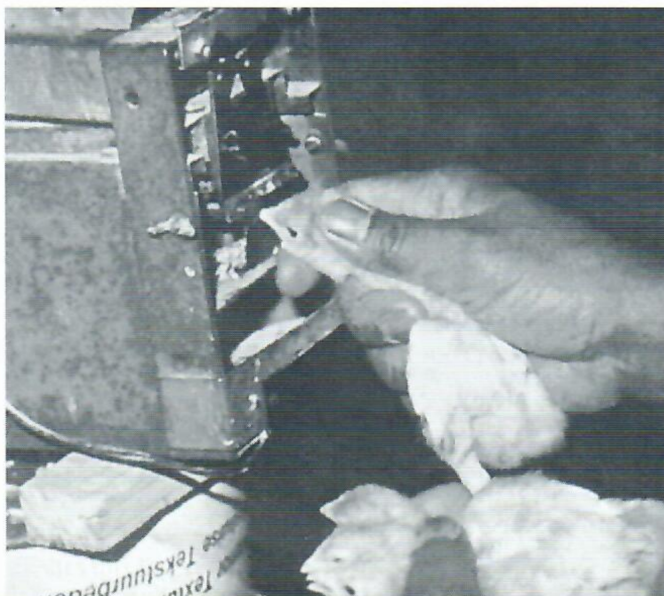
נגד יצר האימהות

בתנאים טבעיים, תרנגולת העומדת להטיל ביצה מחפשת מקום מוסתר ומוגן ובונה בו קן. בלול התעשייתי אין לתרנגולת שמץ של פרטיות או תחושת הגנה כאשר היא מטילה את ביצתה. הזואולוג קונרד לורנץ תיאר את ההטלה בתנאים אלו כעינוי הקשה ביותר עבור התרנגולות בלולים התעשייתיים: "רתיעתן הטבעית מלהטיל ביצים בתוך ההמון של שכנותיהן לכלוב היא בלי ספק לא פחות גדולה מזו של בני-אדם מתורבתים לעשות את צורכיהם בנסיבות מקבילות."[11] בקרב תרנגולות בטבע, נפסקת ההטלה לאחר שהצטברו בקן ביצים אחדות, בשל "דוגרנות" – הצורך של האם לדגור על ביציה. במשק הביצים המסחרי בראשיתו, נחשבה הדוגרנות כבעיה כלכלית, עקב הפסקת ההטלה. הלולנים נהגו לכלוא בכלובי "גמילה" למשך מספר ימים תרנגולות שנטו לדגור, או הזריקו להן הורמונים.[12] כיום, כשכל התרנגולות כלואות בכלובים והביצה מורחקת מיידית מן האם, נפתרה הבעיה ללולנים, בעוד שהתרנגולות ממשיכות לסבול מאי-מימוש הצורך לדגור.

אחוז זעום מכלל הביצים בישראל מגיע מלולים "אורגניים" או מלולי "חופש". בלולים אלה אין שימוש בכלובים. התרנגולות מטילות בתוך תאים מרופדים, ויש להן גישה לחצר פתוחה. צולם במשק אשוש במושב היוגב, 2000.

טיפול בהלם: ההרעבה

אחת השיטות האכזריות הנהוגות במשק הביצים נקראת "השרה כפויה". באופן טבעי משירות תרנגולות את נוצותיהן מדי שנה ומצמיחות נוצות חדשות. תהליך זה נמשך מספר חודשים, שבמהלכם אין התרנגולות מטילות ביצים. במהלך תקופה זו עוברת מערכת המין של התרנגולת ניוון והתפתחות מחדש, ובסופה מסוגלות התרנגולות להטיל במלוא הקצב. כדי לזרז תהליך זה באופן מלאכותי (בעקבות הירידה בקצב ההטלה), גורמים הלולנים להתרחשותו באמצעות הלם: הם מחשיכים את הלול ומונעים מהתרנגולות כל מזון במשך כעשרה ימים עד שבועיים. לעתים אף מונעים מהן מים בימים הראשונים. במשך חודש נוסף מוחזקות התרנגולות על סף רעב. בחודש זה מספקים להן מזון מועט, כשהתרנגולות החזקות אוכלות את כולו או את רובו, והחלשות נדחקות מן האבוס ומורעבות, שכן הצפיפות

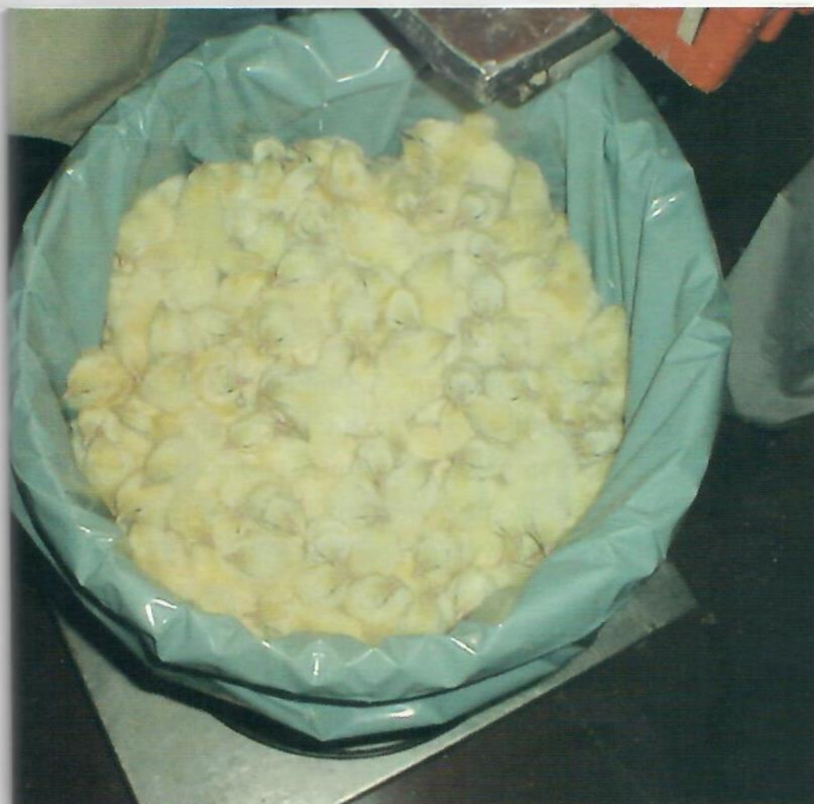

ימין: כתוצאה מן הצפיפות נוהגות התרנגולות לנקר זו את זו. הלולנים מנסים להפחית מן הנזק על-ידי חיתוך המקור של האפרוחות באמצעות להב מתכת מלובן.

שמאל: חיתוך לא מדויק של המקור הוא תאונה נפוצה. חלק מן התרנגולות יתקשו לאכול במשך כל ימי חייהן כתוצאה מחיתוך-יתר של המקור או מהיווצרות רקמות בשרניות ורגישות למגע במקום החיתוך. צולם במשק גליקסמן במושב מישר, 2001.

שחיקת הנוצות בסורגי הכלוב גורמת לקרחות ולפצעים. צולם במושב בית-חירות, 2001.

לאפרוחים הזכרים ולנקבות פגועות אין שימוש בתעשיית הביצים, והמדגריות נפטרות מהם על-ידי השלכתם למכלים, כגון פח-הזבל שבתמונה. האפרוחים שבתחתית הפח נמעכים למוות, והאפרוחים העליונים ימותו בחנק, לאחר שיסגרו עליהם את שקית הניילון. צולם במדגריית "פאלק" בפתח-תקווה, 2001.

לא מאפשרת גישה בו-זמנית של כל התרנגולות לאבוס. רבות מן התרנגולות גוועות ברעב, אך הדבר רצוי ללולנים, משום ששיעור ההטלה של התרנגולות החלשות נמוך ממילא. התרנגולות השורדות את ההרעבה מאבדות בממוצע כ-30 אחוזים ממשקל גופן. בעקבות תהליך זה, פוחתת חסינות התרנגולות לרוב המחלות שנגדן חוסנו בעבר.[13]

לוחצים על התרנגולת – עד מוות

לפני עשורים אחדים בלבד חיו במשק המסורתי תרנגולות, שגילן הגיע אף ליותר מעשר שנים. כיום, כאשר יורדת יכולת ההטלה של התרנגולות בפעם השנייה, כשהן בנות כשנתיים בסך-הכל, מבקשים הלולנים להיפטר מהן. כדי לחסוך בעלויות המזון עד להמתתן, נהוג לקצץ בכמות המזון שניתנת לתרנגולות בחודש האחרון לחייהן, ולמנוע מהן מזון לחלוטין בימי חייהן האחרונים. התמותה בימים האחרונים היא חסרת חשיבות כלכלית, משום שמדובר בתרנגולות שממילא יומתו בקרוב.[14]

כרבע מן התרנגולות לא מגיעות לסוף הדרך שהועידו להן הלולנים.[15] אלה מתו כתוצאה מתנאי החיים הקשים בלול. את הנותרות מפנים קבלנים של מועצת הלול: הם פושטים על הלול ועוקרים את התרנגולות מן הכלובים, תופסים אותן ברגליהן כשראשיהן כלפי מטה, מספר תרנגולות בכל יד, ודוחסים אותן בכלובים צפופים. עצמותיהן של תרנגולות רבות נשברות במהלך פינוי אלים זה. הכלובים נועדו להוביל את התרנגולות לשחיטה, אולם גופותיהן אינן נחשבות כראויות למאכל אדם וערכן הכספי נמוך. מסיבה זו ידועים מקרים רבים, שבהם העדיפו הקבלנים להרוג את התרנגולות בשיטות החוסכות להם כסף וזמן עבודה: על-ידי רמיסתן ברגליים בתוך מכלים גדולים, או קבורתן במזבלות בעודן בחיים. הרג התרנגולות באמצעות זרם חשמלי, כשהן תלויות ברגליהן במצבטי מתכת, נחשב כיום בישראל בתור הישג של רווחה.

הערות

1 לפי תחקירים שביצעה עמותת "אנונימוס" במדגרות בישראל. השיטה מוכרת זה שנים, וקיימים ניסיונות, שלא הניבו תוצאות עדיין, להכניס לשימוש מכונות להמתה מהירה.

2 נ. שמיר, א. ברלב, פ. גרוס וא. פנקס, "המתת חסד של אפרוחים זכרים בשלוחת ההטלה", משק העופות, מאי 1999, עמ' 23-21.

3 צוות החקירות של "אנונימוס" תיעד את תנאי הצפיפות בכעשרים לולי סוללה ברחבי הארץ. נתונים מטעם התעשייה מופיעים ב: יצחק מלכא, "דו"ח השתתפות בכנס העולמי של האגודה העולמית למדעי העופות, ניו דלהי, הודו, 2-6 בספטמבר 1996", הכנס ה-34 של הסניף הישראלי של האגודה העולמית למדעי העופות, עמ' 191-192.

4 פיטר סינגר, שחרור בעלי-החיים, עמ' 145-146.

5 Council Directive 1999/74/EC לפי אתר האיחוד האירופי: /http://europa.eu.int

6 אתר המועצה לענף הלול www.epb.org.il, סעיף "הדרכה".

7 משה פרומן, "מטילות – לביצי מאכל", ספר הלול, עורכים: ש. בורנשטיין, ש. נחמן וב. ע. רון, (הוצאת שלום נחמן, 1980), עמ' 160-162. ראה גם: י. מלכא, כ. שלו, י. יוסילוביץ וי. רון, "השפעת הקיטום במטילות קלות על התמותה מניקור ומדדי ייצור אחרים", משק העופות, פברואר 1997, עמ' 11.

8 ראה דבריו של פרופ' ישראל ניר מהאוניברסיטה העברית בישיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת מתאריך 2.1.2001, פרוטוקול 232 (פרוטוקולים/ועדת חינוך/2604): "ביצה זה סטרס (stress) כמו לידה."

9 מ. פרידלנדר, י. מלכא וא. רוזנשטראוך, "השפעת המאזן המינרלי וההורמונלי על צניחת צינור ההטלה במטילות", משק העופות, נובמבר-דצמבר 1998, עמ' 29-31.

10 "Osteoporisis in Caged Layers", **World Poultry**, Vol. 17, 2001 no. 8, p. 24

11 מצוטט על-ידי סינגר, עמ' 150-151, מתוך: **Der Spiegel**, 1980, no. 47, p. 264

12 "הפסקת הדגרנות באמצעות הורמונים נקביים", השדה למשק העופות, כרך ב', חוברת א', 1950, עמ' 29.

13 דונאלד בל, "כפיית השרת הנוצות", השדה, כרך ס"ח, יוני-יולי 1988, עמ' 2401. ראה גם: ישיבת ועדת הכלכלה של הכנסת, 7.5.2001, בנושא הרעבת תרנגולות מטילות, פרוטוקול 280 (פרוטוקולים/כלכלה/3078).

14 א. דגן, מ. קם וא. רוזנשטראוך, "אפשרות לצימצום המנה למטילות מזדקנות", השדה, כרך ס"ח, יוני-יולי 1988.

15 "ביצועים מקצועיים של להקת מטילות", משק העופות, יוני 1997, עמ' 14.

משק הביצים המודרני הוא מפעל לכל דבר. צולם במשק גליקסמן במושב מישר, 2001.

בכלובי הסוללה כלואות התרנגולות בצפיפות כזו, שאף אחת מהן אינה יכולה לעמוד בנוחות מבלי לדרוך על חברותיה. צולם במשק גליקסמן במושב מישר, 2001.

עגל וחלב אמו

עובדות על תעשיית הבקר

מה בין בשר לחלב?

מעלה מחצי מיליון פרות, פרים ועגלים מתים מדי שנה בתעשיית הבקר עבור צרכנים ישראלים. רובם נשחטים בתהליך ייצור הבשר, מהם יותר ממחצית מומתים בחו"ל (בעיקר בארגנטינה) ומיובאים לישראל כ"בשר קפוא". כמאה אלף פרות מנוצלות בישראל בתעשיית החלב, הקשורה בקשר הדוק לתעשיית הבשר: הפרות בתעשיית החלב אנוסות להמליט בקצב המרבי הדרוש להפקת חלב יעילה, ולחקלאים אין שליטה על מין העובר. העגלים הזכרים הם "תוצר-לוואי" הכרחי של תעשיית החלב, והם נשלחים לפיטום עבור תעשיית הבשר. העגלות נשלחות ל"ייצור" חלב בחודש ה-14 לחייהן, וגם סופן אינו רחוק: לאחר כארבע שנים בלבד שולחים אותן להמתה, אז ישמש גופן כבשר פחות-ערך.

"עגלי חלב" – מחלה לפי דרישת הצרכן

גור בתוך צינוק אחת התעשיות החקלאיות האכזריות ביותר היא תעשיית "עגל החלב", המתמחה בייצור בשר אנמי ומנוון, לפי דרישת הצרכנים. כדי לגרום לבשר העגל להתפתח כך, מלעיטים את העגל במזון עתיר חלבונים ודל ברזל. הוא נכלא בתא זעיר, שבו נשללת ממנו כל אפשרות להסתובב, להתמתח, ללקק את עצמו, לרבוץ בנוחות וליצור קשר עם שכניו למכלאה. כך מונעים ממנו להפעיל את שריריו, ובשרו נשאר רך.

גסיסה מתמשכת למרות התרופות המוזרקות לעגל, הוא סובל משלשול כרוני, גזזת, כיבים, הרעלות דם, אנמיה והפרעות נשימה. רבים מבין העגלים מתים בטרם הגיע מועד השחיטה. בימיו האחרונים תאו של העגל כה צר לו, עד שאינו מסוגל אפילו לעמוד בנוחות. בתא שורר חום רב, הגורם לעגל הזעה וצימאון תמידיים, אך מים אינם ניתנים לו, אלא תערובת פיטום נוזלית בלבד. במלאת לו ארבעה חודשים, כשהוא חלש וחולה, מובילים את העגל לבית-המטבחיים.

האם זה חוקי? בעקבות מחאה רחבת-היקף נגד תעשיית "עגלי חלב", שהתנהלה באירופה בשנים האחרונות, הורה האיחוד האירופי לכל מדינות האיחוד לחוקק חוקים פנימיים שיאסרו שיטת גידול זו, לא יאוחר משנת 2004. בישראל מגדלים מדי שנה אלפי עגלי חלב.[1]

עגלים בפיטום המוני

מן המרעה למפטמה בשיטות הנפוצות לפיטום עגלים עבור תעשיית הבשר, הם עוברים תקופת כליאה ברפת לפיטום (מפטמה), לעתים לאחר תקופת מרעה. כאשר נולדים עגלים זכרים לפרות "חולבות", מאלצים אותם להתרגל במהירות לגמוע מזון נוזלי מתוך דליים, ללא חלב-אם. עגלים אלה מצטרפים אחר-כך לעגלים ולעגלות מהזן המנוצל לבשר בלבד. בישראל, עגלים ששהו במרעה מועברים למפטמה בגיל 6-10 חודשים, ונהוג לפטמם במשך כשישה חודשים.

פיטום הוא חולי המזון שניתן לעגלים במפטמות הוא מרוכז, עשיר בחלבון ודל בסיבים תזונתיים. הסיבים נחוצים לבריאותו התקינה של העגל, אולם אין לכך חשיבות בעיני החקלאים, כי ממילא יישחט העגל במהרה. העגלים, בניסיון נואש לקלוט סיבים, מלקקים זה את פרוותו של זה. השיער המצטבר במערכת העיכול שלהם גורם לא פעם לפצעים ולדלקות. המזון, הבלתי מתאים להם, גורם להצטברות גזים, לכאבים קשים, ואף למוות.[2]

סכינים, אש וחומצות

תופסים כמעט כל מגדלי הבקר מסרסים את בעלי-החיים הזכרים שברשותם, חותכים את קרניהם וצורבים על גופם מספר (החיתוך והצריבה מתבצעים גם בנקבות). שיטות אלה נהוגות הן בתעשיית הבקר לבשר והן בתעשיית החלב. כדי להשתלט על בני-הבקר, מתקינים באפם נזם, לעתים לאחר שרצעו את הסחוס בין הנחיריים, ללא אלחוש; לאחר מכן גוררים אותם

למקום הריסון באמצעות חבל הקשור לנזם. החיה מתנגדת בכל כוחה, עד כי לעתים מדמם אפה ואף נקרע. אחר-כך כופתים אותה במתקן ריסון, או שמפילים אותה לקרקע ומונעים ממנה לזוז.[3]

מסרסים הסירוס נועד למנוע מפרים להפרות נקבות, וכן לגרום להם להיות כנועים יותר ולהשמין במהירות. הסירוס נערך ללא הרדמה וללא אלחוש: פותחים בסכין את שק האשכים ומושכים כל אשך בנפרד, עד שקורעים את צינורית הזרע שאליו הוא מחובר. שיטות סירוס אחרות (הנהוגות בארצות המייצאות בשר לישראל) הן קשירה תמידית של שק האשכים או השחלת חוט ברזל לאבר-המין של הפר. הסירוס עצמו כרוך בהלם ובכאב עז, ויש לו השלכות נפשיות קשות ומתמשכות.[4]

חותכים סילוק הקרניים נועד לשלול מפרות ומפרים את אמצעי ההתגוננות שלהם ולחסוך במקום כשראשיהם באבוס. בישראל מונעים בדרך-כלל את גדילת הקרניים מבעוד מועד: העגל (או העגלה) נכפת במתקן המונע ממנו לנוע. את אזור הצמיחה של הקרן צורבים בחומר כימי מאכֵּל או שורפים באמצעות מלחם. פעמים רבות מניע העגל המבוהל את ראשו, והחומרים פוגעים בעיניו וגורמים לו כאבים קשים. במקרים שבהם הספיקה הקרן לצמוח, חותכים אותה במספריים גדולים (קאטר). בפעולה זו נחתכים עורקים ורקמות קרובות, והדם פורץ החוצה; כדי לעצור אותו, שורפים את האזור בלהביור. פעולות אלה נהוג היה לבצע במשך שנים ללא אמצעים לשיכוך כאבים. בעקבות החשיפה הציבורית של שיטות אלה על-ידי "אנונימוס" בינואר 2002, אסר משרד החקלאות לבצע גדיעת קרניים ללא שימוש בהרדמה וללא פיקוח וטרינרי, והוסיף לכך איסור על חיתוך זנבות של פרות שלא למטרות רפואיות – נוהג רווח עד כה, שנועד להיפטר מהפרעת הזנב בחליבה.[5] איסורים מעודדים אלה, גם אם ימומשו, לא ימנעו מהעגלים את אימת הלכידה והריסון, ואת הכאבים וסכנת הזיהום בימים הבאים.

בתעשיית החלב נהוג לכרות לפרות הצעירות פטמות הנחשבות כ"מיותרות", שכן הן נחשבות כ"מטרד בחליבה" ועלולות להחריף את התפתחותן של דלקות עטינים בתקופת החליבה. הכריתה מתבצעת ללא אלחוש או הרדמה, באמצעות מספריים.[6]

צורבים צריבת מספר על גוף הפרות והפרים מתבצעת לצורך זיהוי ומעקב, ונהוג להוסיף סימון באוזניים, הכרוך בניקובן. צריבת המספר מתבצעת בשלוש שיטות. במדינות המייצאות לישראל בשר קפוא משתמשים ב"כוויה חמה": מצמידים במשך כחמש שניות תבניות מספרים עשויות ברזל לוהט לעור החיה, שגולח קודם לכן. שיטה נוספת היא גרימת כוויה על-ידי חומרים כימיים מאכּלים. בישראל מקובלת בעיקר

"עגלי חלב" נכלאים למשך כל חייהם בבידוד, בתאים הגדולים רק במעט מגודל גופם, ומקבלים רק מזון נוזלי ודל-ברזל. בתנאים אלה מתייסרים העגלים מן הבידוד והשיעמום, וסובלים משורה של מחלות קשות. צולם במשק דה-לוי במושב כפר יהושע (מימין), ובמשק לייכט במושב בצרה (משמאל), 2001.

"כווייה קרה": מקררים את תבניות המספרים לטמפרטורה נמוכה מאוד (לרוב באמצעות חנקן נוזלי בטמפרטורה 196°C-), ומצמידים אותן לעור במשך כ-40 שניות. במקום נוצרת כווייה, והשיער השחור שהיה במקום יגדל גם בעתיד לבן. שיטה זו מכאיבה לא פחות מן הצריבה בברזל מלובן, ובאף אחת מן השיטות אין מספקים לחיות משככי כאבים.[7]

מחלות ברפת

צליעה הברירה המלאכותית עבור "ייצור" בשר הביאה לעולם בהמות, הנוטות לצבור משקל רב במהירות. עובדה זו, בנוסף על עצם הפיטום, מביאה ליצירת עומס קיצוני על השלד ועל איברים אחרים. בהמות רבות – יותר מעשרה אחוזים מכלל הפרות והפרים – סובלות מצליעה. הצליעה נובעת ממשקל הגוף העצום ומדלקת הפרסות (למיניטיס), המתפתחת כתוצאה מתזונה לקויה – הפרות והפרים מואבסים בתערובת שנועדה לגרום להם להשמין במהירות, על חשבון בריאותם.[9]

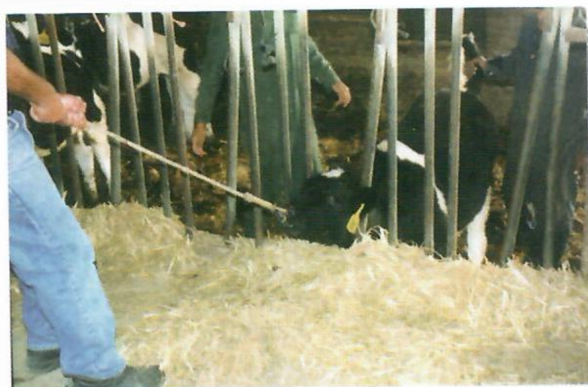
התפשטות המחלות הצפיפות במפטמות וברפתות גורמת להתפשטות מהירה של מחלות. בישראל נגועות רבות מן הפרות לחלב (3-18 אחוזים) ב"בת-שחפת" – מחלה שבמהלכה הפרה "משלשלת את עצמה למוות".[10] מחלות נפוצות נוספות הן: מחלת הריריות, דבר הבקר, קדחת הקרציות, מחלת הפה והטלפיים, סלמונלה B, כלבת ודלקות שונות. השימוש התכוף בהורמונים ובזרזי גדילה גורם לעלייה בשכיחות של מומים מולדים בשלד, המונעים מן העגלים לעמוד או ללכת, וכן לליקויים עצביים, מים במוח, חסר מוחלט של המוח הקטן או חסר קליפת המוח.[11]

"שיגעון" מחלת הבקר המפורסמת ביותר – ספגת המוח ("הפרה המשוגעת") – פרצה בעקבות האבסת בקר בקמח בשר ובקמח עצמות. האכלת הפרות (הצמחוניות!) בבשר נועדה לנצל את הפגרים הרבים, שמספקים משקי-החי התעשייתיים. המחלה, שבמהלכה מתנוונת מערכת העצבים של הפרה, מלווה בחרדה, הססנות, רגישות-יתר לקולות ולמגע, תנועות מוגזמות בהליכה, רעידות ונפילה.[12]

במקום ריפוי לפרות ולפרים שחלו מצפה לא רק הסבל הכרוך במחלה, אלא גם כליאה בהסגר, בתנאי צפיפות קשים, בתקופה העלולה להימשך חודשים רבים. חלקם מובלים ומושמדים בשיטות המיידיות והזמינות ביותר, העשויות להיות אכזריות אף יותר מהשיטות הרגילות.

ההובלה: הדרכים מתארכות

כלואים על פני הגלובוס ההובלה היא אחת החוויות הקשות העוברות על פרות ופרים, גם כשמדובר בהובלה האורכת מספר שעות, מן המשק למשחטה. בשנים האחרונות החמיר המצב, כשהחלו לייבא לישראל עגלים חיים, בעקבות פתיחת השוק הישראלי לסחר חופשי ועם העלייה בדרישת הצרכנים לבשר טרי. מספר העגלים המיובאים גדל מדי שנה במאות אחוזים, ובשנת 2001 הגיע לכמאה אלף.[13] עגלים צעירים מובלים לארץ מפולין. הם

גדיעת קרניהן של פרות מתחילה בתפיסת הפרה הצעירה באפה ובגרירתה למתקן ריסון, הנסגר על צווארה. לאחר מכן קוצצים את הקרן במספריים גדולים (קאטר), ועוצרים את שטף הדם הפורץ מן הגדם באמצעות צריבה באש. בנוסף לכך צורבים על עורה המגולח של הפרה מספר באמצעות כווייה בתבניות מתכת, שהוקפאו בחנקן נוזלי. צולם בקיבוץ גת, 2001.

מועברים במשאיות להולנד ולבלגיה, ומשם בטיסות לישראל. עגלים מבוגרים יותר מובלים לארץ מאוסטרליה: הם עוברים בתוך אוסטרליה מסע ארוך במשאית אל הנמל, שם הם נכלאים בבטן אונייה למשך כשלושה שבועות של מסע ימי. בהגיעם לנמל עקבה מועמסים העגלים על משאיות למסע נוסף בירדן ובישראל.

בתוך כלי-הרכב בעלי-חיים רבים מתים במהלך ההובלה, ורבים אחרים סובלים מפציעות ומשברים. ההעמסות והפריקות מלוות בהפחדה, במכות ובשימוש בשוקים חשמליים. בעלי-חיים שנפלו, נרמסים לא פעם תחת רגלי חבריהם. הצפיפות והמחנק באוניות ובמשאיות מקשים על הנשימה, החום עלול להיות קטלני, וטלטלות כלי-התחבורה מעיקות ומסוכנות. בטיסות סובלים העגלים גם משינויי לחץ האוויר. בדרך מאוסטרליה מתקשים העגלים להסתגל למזון התעשייתי שמספקים להם על האונייה לאחר שנלקחו מהמרעה. עגלים המגיעים לישראל בקיץ אינם זוכים למחסה מן השמש ואף לא למים.[14]

החיים כפרויקט לייצור חלב

אין קשרים משפחתיים הדימוי האמהי של פרות בתעשיית החלב קיים רק בדמיון האנושי. במציאות, מעברים אותן באמצעות הזרעה מלאכותית, ומפרידים מהן את העגלים והעגלות מיד עם לידתם. הפרדה זו היא חוויה קשה ביותר הן לאם והן לעגל היונק, ולעתים קרובות מבטאת הפרה את מצוקתה בקריאות ובגעיות במשך ימים לאחר שנלקח ממנה הגור שלה.

האכלה תעשייתית כל הפרות המנוצלות לייצור חלב בישראל, כלואות במרחב תעשייתי צר במשך כל חייהן. יש הקושרים אותן לעולים במשך שעות ארוכות, וברפתות מסוימות מקבעים סגרים אוטומטיים את ראש הפרה מעל האבוס כאשר היא מגיעה לאכול. משאכלה הפרה לשובע, לא נותר לה אלא לבהות במנת המזון שלה או להיאבק כדי להשתחרר – ללא הועיל. המזון עצמו מבוסס ככל שניתן על שאריות מזון, מוצרי-לוואי, זבל עופות ופסולת תעשייתית.

אמהות חולות רמת ההי-גיינה הנמוכה ברפת מסייעת להתרבותם של חיידקים, הגורמים דלקות מעיים, שלשולים, דלקות פרקים ומוות. ההריונות הכפויים, שנועדו להמשיך את שטף ייצור החלב, מלווים בסיבוכים רבים ובמחלות: עצירת שיליה, דלקות רחם, בצקות תת-עוריות, קשיים בהתעברות, הפלות, המלטות קשות ועוברים מתים הנותרים ברחם. מחלה אחת, קשה ונפוצה, היא קדחת החלב (היפוקלצמיה) הפורצת מייד לאחר ההמלטה בעקבות הפחתה קיצונית של רמת הסידן בדם. המחלה מלווה בירידה בחום הגוף ועלולה לגרום לשיתוק.[15]

בתעשיית החלב בישראל לוחצים על עטיני הפרה 30-50 ליטר חלב מדי יום, כמות הגבוהה פי 4-6 מכמות החלב שיצר גופה של פרה בעבר הלא רחוק. עומס עצום זה, הנובע מברירה מלאכותית מכוונת, מביא לצליעה ולצניחת העטין. צולם בקיבוץ נורדיה, 2001.

"מכונות" לייצור חלב

העטין ש"ממדיו יצאו מכלל שליטה"[16] על עטיניה של "פרה חולבת" בישראל לוחצים מדי יום 30-50 ליטר חלב. עד לפני עשורים ספורים הניבה פרה מקומית לא יותר משמונה ליטר חלב ביממה. עיקר השינוי נובע מברירה מלאכותית לתנובה גבוהה, שנערכה מבלי שגופה של הפרה הותאם להתמודד עם כמויות החלב העצומות. כתוצאה מכך סובלות הפרות מצליעה, והעטינים צונחים בהדרגה. כאשר נוצר מגע ישיר בין הפטמות

חליבת פרות בישראל מבוצעת באופן ממוכן לחלוטין. לעטיני הפרה מוצמדת משאבת ואקום חזקה, הגורמת כאב והפוגעת ברקמת העטין. לעתים נקרעים כלי-דם במהלך החליבה, כתוצאה מלחץ המשאבה. צולם בקיבוץ נורדיה, 2001.

לבין הזוהמה השוררת ברפת, מתפתחות מחלות ודלקות עטין כרוניות. הדלקות מאופיינות בחום, בנפיחות, באודם ובכאב, והן עלולות להתפתח לבצקות. עטין שנפגע בזיהום תוך-עטיני מפתח רקמת צלקת, הגורמת לגדילה נוספת שלו. חלק העטין הפגוע אינו נרפא, ועד סוף חייה תסבול הפרה מכאבים במקום.[17]

חולבים עד הסוף חליבת פרות בישראל מתבצעת באופן ממוכן לחלוטין. לעטיני הפרה מוצמדת משאבת ואקום חזקה, הגורמת כאב והפוגעת ברקמת העטין. 400-500 ליטרים דם צריכים לזרום בעטין כדי שיופק ממנו ליטר אחד של חלב. הלחץ העצום על כלי-הדם בעטין בעת החליבה גורם לעתים לקריעת כלי-דם. את כמויות החלב הגדולות ביותר חולבים מן הפרה בחודש השלישי לאחר ההמלטה, אז מוציאה הפרה יותר אנרגיה משהיא מסוגלת לקלוט. הואיל ויכולתה "לייצר" חלב עולה על יכולתה לעכל את מזונה – היא נחלשת, מצבה הגופני מידרדר, ואז מעברים אותה שוב.[18]

כאבי חליבה במאמציהם להגביר את תנובת החלב של הפרות, מנסים הרפתנים להעלות את מספר החליבות ביממה. בישראל נהוגות כיום שלוש חליבות ביממה, אולם המגמה היא להגביר את התכיפות. עבור הפרות, הגברת התכיפות היא מקור לכאבים. הסבל מתחיל עם ההליכה למכון החליבה; רוב הפרות, שעטיניהן "מתפוצצים" מרוב חלב, נדחקות בפתח מכון החליבה זו אל זו, כדי להיחלב ראשונות ולהקל על העומס והכאבים. לעתים דרוש כוח כדי לדרבן פרות, הסובלות מכאבים והמתקשות ללכת, לנוע ולהצטופף בחצר צרה בכניסה למכון החליבה. הזירוז מתבצע במקרים רבים באמצעות מכות, מקלות ושוקים חשמליים.[19]

סיבת המוות: חלב

התמוטטות אף על-פי שתוחלת חייה הטבעית של הפרה עולה על 20 שנה, מתות פרות רבות באפיסת כוחות כעבור שנים ספורות. שגרת העיבורים האינטנסיבית, תכיפות החליבות, הדלקות והצליעות – מכריעות אותן. המצוקה התמידית שבה הן שרויות מוסיפה על המעמסה הפיזית. חלק מן הפרות, שרגליהן נחלשו מאוד, קורסות תחת משקל עטיניהן. החולשה נובעת ממחסור בסידן, הנגרם הן בשל השקעתו בחלב הרב שנתבעת הפרה לייצר והן בשל השימוש בהורמונים, הגורם ל"בריחת סידן". פרות אלו אינן מסוגלות לקום ולצעוד. על-פי רוב הן מפונות בדרך הקלה, הזולה והאכזרית ביותר. יש הגוררים אותן על הקרקע לאחר שנקשרו בשרשרת לרכב ממונע, או דוחפים אותן על-ידי כף טרקטור או מלגזה. שיטות אלה גורמות

במשק החלב קורסות פרות רבות תחת משקל עטיניהן העצום וכתוצאה ממחסור בסידן, הנובע מ"ייצור" מוגבר של חלב ומטיפול הורמונלי. פרות אלה מפונות בשיטות הזולות ביותר, לעתים קרובות תוך גרירתן על הקרקע.

לפציעות ולחבלות חמורות כתוצאה מן השפשוף בקרקע, לקרעים ברצועות ואף לשבירת עצמות.[20]

מגע אנושי אחרון יש ההורגים את הפרות שקרסו בשיטות מהירות. אך מאחר שבשרן קשה וערכו הכלכלי נמוך, יש המשליכים פרות חולות לשטח פתוח, ומשאירים אותן לגסוס למוות ללא מזון, מים או טיפול וטרינרי. גם פרות אחרות בתעשיית החלב, שלא הוכרעו על-ידי מחלות, נשלחות לשחיטה כאשר תפוקת החלב שלהן יורדת, ובשרן משמש בעיקר להכנת בשר טחון, מרק ומזון לבעלי-חיים.

רואים את המוות בעיניים

צעדת המוות הסבל הכרוך בשחיטת פרות ופרים, הן מתעשיית הבשר והן מתעשיית החלב, מתחיל עם צעידתם במבוך של גדרות ברזל, מן המשאית אל מקום השחיטה. הבהמה, המריחה את ריח הדם של חברותיה והשומעת את זעקותיהן, מנסה להתנגד, והמובילים מזרזים אותה בבעיטות, מקלות, מוטות ברזל ושוקים חשמליים.

נשחטים בהכרה במרבית המדינות המפותחות נהוג להמם בעלי-חיים לפני השחיטה באמצעות זרם חשמלי, ואם ההימום מבוצע כיאות – הם נשחטים כשאינם בהכרה. בישראל, בשל דיני-ההלכה היהודית והמוסלמית, שוחטים את בעלי-החיים כשהם בהכרה מלאה. יונקים הנשחטים בשחיטה כשרה מוטלים במהופך במשך דקות ארוכות עד לביצוע החיתוך. יש התולים אותם ברגל אחת בלבד. בעל-החיים, שהפלתו ותלייתו גורמות לעתים נקעים או שברים ברגליו מתפתל מכאב ומאימה עד כי יש לאחוז בצווארו או להכניס מלקחיים לנחיריו על מנת לאפשר לשוחט להרוג אותו באבחת סכין אחת.[21]

פושטים עור לפי עדויות של פעילי "אנונימוס" אשר ביקרו בבית-מטבחיים, לא פעם מתבצעת פשיטת עורן של החיות כאשר הן עדיין בהכרה מלאה, מיד עם החיתוך בצוואר, בעודן מפרפרות. תעשיית עור הבקר היא חלק בלתי נפרד מתעשיות הבקר לבשר ולחלב (רוב העורות המשמשים לייצור נעליים ומעילים, מקורם בבקר), והיא מספקת כעשרה אחוזים מכלל הרווחים בתעשיית בשר הבקר. למעשה, לולא תעשיית העור, הייתה תעשיית בשר הבקר הופכת לבלתי רווחית. אך כל עוד יש לקוחות לבשר הבקר ולעורו, ימשיכו פרות ופרים להתקיים בתנאי חיים קשים, לסבול מפגיעות אלימות בגופם וממחלות, ולסיים את חייהם כקורבנות לשיטות הרג אכזריות.

הערות

1 הנתונים על "עגלי חלב" הובאו מתוך תחקירי שטח מקיפים שערכה "אנונימוס", ומהדו"ח: יעל גרינברג, **גידול עגלי חלב**, תחקיר עבור עמותת חי-משק, 1996.

2 מאורי רוזן, "התנפחות עגלים במפטמה", **ידיעות לבוקרים**, אפריל 2000, עמ' 32-35; בנימין לב, "קפיטריה: כן או לא?", **השדה**, כרך ס"ח, יוני-יולי 1988, עמ' 1769-1770.

3 בנימין לב, "היזהרו מן הפר!", **השדה**, כרך ע', אוקטובר-נובמבר 1989.

4 מיכאל תרן ואחרים (עורכים), **מילון אנציקלופדי לבעלי-חיים במשק החקלאי**, כרך: "בקר לבשר ולחלב, צאן, הזנה, גנטיקה", (ספריית מעריב, 1980), עמ' 51.

5 קטע מתוך סרט שצילם צוות "אנונימוס" שודר בתכנית "כלבוטק", בתאריך 13.1.2002. ב-20.1 נערכה ישיבה בנושא בוועדת הכלכלה של הכנסת, שם הכריזו נציגי משרד החקלאות על ההוראה החדשה. הסרט המלא נמצא בספריית "אנונימוס".

6 דורך שפירא, רענן וולקני, **תזכורת לניהול רפת החלב**, שירות ההדרכה והמקצוע במשרד החקלאות, המחלקה לבקר, 1987, עמ' 7.

7 **מילון אנציקלופדי לבעלי-חיים במשק החקלאי**, עמ' 192, 237.

8 **תזכורת לניהול רפת החלב**, עמ' 10.

9 אורי בר-גיא, "קשר בין הזנת הבקר לבין תופעות צליעה בו", **השדה**, כרך ע"ו, חוברת ז', 1993, עמ' 63.

10 **חקר ומעש - משק הבקר והחלב**, חוברת 20, ספטמבר 1998.

11 ד. לפלר, א. קלמר, א. אברהם, נ. דולזנסקי, וז. טריינין, "הפלות בבקר בישראל בשנים 1977-1978: הערכה פתולוגית, בקטריולוגית ווירולוגית בנפלים", **רפואה ווטרינרית**, כרך 41, חוברת 4, 1985, עמ' 94-98.

12 שרון שדה, "מומחה: רבבות ימותו מ'הפרה המשוגעת'", **הארץ**, 30.10.2000, עמ' 9א.

13 לפי אתר האינטרנט של משרד החקלאות, פברואר 2002, http://www.moag.gov.il

14 הנתונים על הובלה לפי: הוועדה לתקנות צער בעלי-חיים (הגנה על בעלי-חיים) (הובלת בעלי-חיים): **המלצות הוועדה לעניין הובלת בקר, צאן וחזירים**, מרץ 2001; תחקיר "אנונימוס" בקיץ 2001; מידע נוסף ניתן למצוא בסרט Some Lie Dying, המצוי בספריית אנונימוס, אשר מתעד את המסעות של יונקים במשאיות ובמכולות ברחבי אירופה.

15 אורי בר-גיא, **מחלות בקר בישראל**, (אקדמון, 1998).

16 משה איתם, "מה קרה לעטין של הפרה הישראלית", **משק הבקר והחלב**, דצמבר 1995, עמ' 41.

17 Gordon Harvey, "Poor Cow", **New scientist**, September 29, 1983, pp. 940-43

18 Curtis W. Richardson, "The Dairy Cow is an Amazing Creature", **Dairy News in Oklahoma**, Vol. 40, 5/6 1989

19 **משק הבקר והחלב** 270, אוקטובר 1997, עמ' 30. סרטי וידאו של זירוז לחליבה נמצאים בספריית "אנונימוס".

20 לפי אתר האינטרנט של הארגון "אנשים למען יחס אתי לבעלי-חיים" (PETA) http://www.peta.org וכן לפי עדויות רפתנים מישראל.

21 ניתן להזמין מאנונימוס סרט וידיאו המתעד שחיטת בקר, שצולמה בישראל, במצלמה נסתרת.

במהלך ההובלה למשחטה, סובלים רבים מן הפרות והפרים מפצעים ומשברים, ויש הנפגעים גם מהתייבשות, מחום ומחנק. בשנים האחרונות יובאו מאות אלפי עגלים חיים באוניות מאוסטרליה, שסבלו מתנאים אלה במשך כחודש.

תעשיות-חי נוספות

בכל מקום שניתן להפיק רווח כספי מניצולן של חיות, מביא ההיגיון הכלכלי להקמת תעשייה. תעשיות-החי הן רבות ושונות כל-כך זו מזו, עד כי לא ניתן לסקור בחוברת זו אלא את הגדולות שבהן. לפניך נתונים על כמה מן התעשיות, שלא סקרנו במאמרים המפורטים.**

דגים

כ-150 מיליון דגים מומתים מדי שנה עבור צרכנים ישראליים. לדגים יכולת לחוש כאב: התנהגותם מעידה על היכולת לחוש, מערכת העצבים שלהם דומה לזו של בעלי-חוליות אחרים (ובכללם האדם) וגופם משחרר חומרים משככי כאבים (כגון אנקפלין ואנדורפין). קרסים של חכות פוצעים את הדגים באבריהם הפנימיים, וגורמים להם דימום איטי. דיג באמצעות רשתות גורם פציעות על-פני הגוף וחנק. דג המועלה אל פני המים מעומק רב סובל מכאבים עזים, משום שהפחתת הלחץ הפתאומית גרמה להתפשטות גז הכלוא בגופו ולהתנפחות הגוף כולו. בבריכות דגים שוררת צפיפות כה גדולה (אלפי מונים יותר מאשר באגמים טבעיים), עד כי הדגים סובלים מחנק, מדלקות בעור, מפצעים פתוחים, מהרס הזימים ומטפילים. מזהמים המצטברים בבריכות (חומרי הדברה, כלור, אמוניה ועוד) פוגעים בעיני הדגים עד כדי עיוורון. נהוג להחזיק דגים בכלובים גם בתוך הים, ואלה המנסים להימלט, נתקלים בגדר המרושתת ונפצעים. רביית הדגים בבריכות ובכלובים אינה טבעית, אלא היא נכפית עליהם באמצעות שילוב של הרעבה, הזרקת הורמונים ו"סחיטת" הביצים והזרע. שיטות אלה גורמות לדגים מצוקה ופצעים על פני הגוף ובאיברים הפנימיים.

אווזים וברווזים

דרישת הצרכנים לכבד שומני מביאה לפיטום האווזים (וכן לפיטום ברווזים בשיטות דומות) בכמויות אדירות של מזון, המגיעות לשליש ממשקל גופו של האווז מדי יום. 5-3 פעמים ביום תופסים את האווז בצווארו ומחדירים בכוח לקיבתו צינור מתכת, המחובר למכונת דחיסה. המזון נדחס במהירות ובכות, עד שהוא גולש החוצה מן המקור. בעקבות הפיטום סובל האווז מניוון שומני של הכבד, המלווה בהתנפחות כבד האווז עד פי עשרה מגודלו הטבעי. אווזים רבים מתים בייסורים עקב התבקעות מערכת העיכול, קרעים במעיים ובכבד, פצעים, דלקות בושט ועוד. האווז נשחט בהיותו גוסס וסובל מקשיי נשימה (הכבד המוגדל לוחץ על הריאות), מחוסר יכולת לנוע ומכאבי תופת.

אווזים מנוצלים גם לתעשיית הנוצות. כ-50 אחוזים מן הנוצות הממלאות כריות ושמיכות ברחבי העולם (ובישראל) נתלשו מאווזים בעודם חיים. יתר הנוצות מקורן במריטה שלאחר השחיטה. במהלך חייהם הקצרים מורטים את נוצותיהם של האווזים ארבע עד חמש פעמים, פעמיים-שלוש בשנה. את בסיס הנוצה מקיפים עצבים רבים, ולכן גורמת המריטה כאב עצום, בנוסף לבהלה, לשטפי-דם, לקריעת העור ולפציעות.

יענים

גם יענים מנוצלים בתעשיית הנוצות. ישראל היא היצרנית השנייה בגודלה בעולם של מוצרי יען – עד 15 אלף יענים במשק פיטום אחד. המריטה מתבצעת באופן ידני או מכני, על-ידי הכנסת היען לתוך מתקן ריסון הנקרא "קופסת מריטה". המכונה תולשת את נוצות היען באופן חסר הבחנה ואלים. יענים מבוהלים, שניסו להתגונן מפני המכונה, התעוורו ונפגעו בצורות שונות, עד כי כיום מלבישים להם "קסדת מגן" לפני הכנסתם למכונה. בנוסף לכך, מנוצלים היענים לתעשיות הבשר והעור.

חזירים

למעלה מ-100,000 חזירים מגודלים ומומתים מדי שנה ב-25 החזיריות הקיימות בישראל. את החזירים דוחסים בצפיפות קיצונית, חלקם בחדרים שבהם כלואים 30-20 חזירים, ואחרים בתאים אינדיבידואליים או בתאים זוגיים. מטרת הציפוף היא למנוע מהם לפתח שרירים, הגורמים להתקשות הבשר. החזירים המצופפים והמשועממים מרבים לתקוף זה את זה, ולכן נוהגים החקלאים לקצוץ את זנבותיהם ולסרס אותם – ללא משככי כאבים. קרקע המכלאות עשויה בטון או רשת מתכת, והיא מעוותת ופוצעת את רגליהם. בזמן ההריון נכלאת החזירה בתא צר ממדים, שבו אין היא יכולה אלא לנוע צעד אחד אחורה

וקדימה. בחודשי ההנקה מקבעים אותה למקומה בשכיבה באמצעות מתקן מתכת המקיף את גופה, כך שאין היא יכולה אפילו להתהפך ולקום על רגליה.

חיות המומתות להפקת פרווה

בישראל לא קיימת תעשיית פרוות אלא ייבוא בלבד. ייצור מעיל פרווה אחד כרוך בהריגתן של כעשר חיות גדולות, כגון גורי כלב ים; כחמישים טורפים קטנים, כגון חורפן; או מאות מכרסמים. מקורן של חלק מן הפרוות הוא בציד, הנערך בעיקר על-ידי מלכודות פלדה, הנסגרות על רגל החיה וגורמות לפצעים ולשברים בגופה. החיה נותרת לכודה במשך שעות או ימים, שרויה באימה וגוססת לאיטה מהתייבשות, מאיבוד דם או מקור. רוב בעלי-החיים הנלכדים במלכודות אלה – חיות בר וחיות מבויתות – אינם נחוצים לתעשיית הפרוות, והם מושלכים כפסולת. במשקים של תעשיית הפרווה מצופפות חיות בר, כגון

שועלים או חורפנים, בכלובים זעירים במשך כל חייהן. שיטות ההמתה כוללות חִשמול והמתה בגז, ובמקרים רבים נפשט העור מבעל-החיים בעודו חי ומפרפר.

תנינים

בפצאל ובחמת-גדר פועלים משקים לגידול תנינים, לצורך מכירת בשרם ועורם. לכל תנין מוקצב שטח מחיה הקטן משטח גופו, וכך הם נאלצים לדרוך זה על זה במשך שלוש שנות חייהם. כדי שלא לפגוע בעורם אין שוחטים את התנינים, וכדי לחסוך בהוצאות אין משתמשים בגז או בחשמל. הורגים אותם באמצעות מכות בראשם, או שפושטים את עורם בעודם בחיים. שיטת המתה אחרת היא חיתוך חוט השדרה של התנינים, הגוססים לאחר מכן במשך כשעתיים.

כבשים

הכבשים המנוצלים בתעשיית הצמר עוותו באמצעות ברירה מלאכותית כדי שיפתחו קפלי עור רבים, המגדילים את השטח שעליו גדל הצמר. מטען לא טבעי זה של עור וצמר (שלעתים תכופות שוקל כמחצית ממשקל הכבש) גורם למותם של כבשים רבים בחודשי הקיץ כתוצאה מחום ומתשישות. בקפלים ובצמר מצטברים שתן, צואה ורטיבות. זבובים, הנמשכים אל הלחות, מטילים את ביציהם בין קפלי העור. הרימות מכרסמות בבשר הכבשים בעודם חיים, והכבשים עלולים למות תוך שבוע ממצוקה או מהרעלת דם. "טיפול-המניעה" שנוקטים החקלאים נגד הזבובים הוא חיתוך ופשיטת פסי עור מצדיו האחוריות של רגלי הטלה, סמוך לפי הטבעת. הזבובים נמשכים פחות לעור מצולק – אולם קודם להתפתחות הצלקת הם נמשכים לפצעים הפתוחים, והאזור הפצוע נרפא רק לאחר יותר מחודש, אם לא התפתח בו זיהום, דבר שאינו נדיר. הגז נערך באמצעות להבים חשמליים, ולרוב הוא אלים, מהיר ורשלני. הגוזזים מזרזים את הכבשים במכות ומותירים פצעים מדממים רבים בכל חלקי הגוף; הכבשים סובלים כאבים קשים, ורבים מהם מתים בחודש הראשון שלאחר הגז.

כבשים מנוצלים גם לתעשיות הבשר והחלב. כל החליבה בישראל מתבצעת באמצעות מכונות, והדבר כרוך בפגיעה בעטינים, בדומה למתרחש בתעשיית חלב הפרות. בשנים האחרונות, בעקבות העלייה בביקוש ל"בשר טרי" בישראל, חלה עלייה של אלפי אחוזים בייבוא כבשים חיים מאוסטרליה. הם מובלים עם עגלים במשך שלושה שבועות באוניה, בנוסף על מסעות ממושכים במשאיות. כבשים רבים מתים במהלך המסע ממחלות, מתאונות, מרעב (לאחר שלא הסתגלו למזון שעל האונייה) ומהלם.

שוחטים את כדור-הארץ

על הנזקים האקולוגיים של תעשיית המזון מהחי

נמרוד הלפרן | גיא ראושר

כדור-הארץ נמצא בשפל אקולוגי חסר תקדים. סחף, מדבור, התעצמות אפקט החממה והתדלדלות מאגרי המים המתוקים מעמידים בספק את יכולתה של הסביבה לספק את צורכי המין האנושי בטווח הארוך, לאחר תקופה ארוכה של ניצול משאבים ללא בקרה. בישראל מנוצלים כיום כ-300 מיליון בעלי-חיים במשקים מתועשים, אשר מהווים את אחד הגורמים המרכזיים למשבר הסביבתי.[1]

זיהום

התעשייה המזהמת ביותר הפרשות בעלי-החיים, שמ-קורן במשקים מתועשים, מכילות זרחן, מימן (המתפרק לאמוניה ולחנקות), אנטיביוטיקה, נחושת, ארסן וחומרים מסוכנים אחרים, הגורמים לזיהום רב-היקף. פסולת ממשחטות היא המקור ליותר ממחצית המזהמים האורגניים הרעילים, המצויים במים מתוקים. בארצות-הברית נמצא, כי פסולת הנוצרת מניצול תעשייתי של בעלי-חיים, יוצרת מזהמים בכמות הכפולה מזו שיוצר כל מקור תעשייתי אחר,[2] ופי עשרה מן המזהמים שמפרישים בני-אדם לביוב.[3] הפסולת מזהמת את הקרקע ואת האוויר, חודרת למי-התהום, לבארות, לנחלים ולאגמים, והורגת את החיים המתקיימים בהם.[4] לול ביצים המאכלס 30,000 תרנגולות מפיק כ-40 טונות של פסולת בשבוע, וכל פרה מפרישה צואה ושתן בכמות השווה לזו שמפרישים כארבעים בני-אדם.[5]

הפרשות במי-השתייה לפי נתוני השירות ההידרולוגי, חלה בשני העשורים האחרונים הרעה באיכות מי-התהום באקוויפר החוף, הכרוכה במגמת עלייה בכמות המזהמים; אחד הגורמים העיקריים לכך הוא משקי-החי.[6] שפכים מתעשיות המוצרים מן החי מוזרמים אל נחלי הארץ. כך, למשל, שפכי "תנובה תל-יוסף" מוזרמים מאגני החמצון של המפעל לנחל חרוד, ומי נקז מבריכות הדגים של קיבוץ מעגן מיכאל מוזרמים לאפיק נחל התנינים, המוכרז כשמורת טבע. רפתות ומפעלי בשר מזרימים שפכים לנחלים אלכסנדר, שורק, דן, נעמן, קישון ולנחלים נוספים. בשנים גשומות, גולשות לא פעם בריכות חמצון של רפתות לנחלים סמוכים. נחלים ששרדה בהם מערכת אקולוגית בריאה, אינם ראויים עוד לשתייה בשל סכנת חיידקים ממקורות אלה. ברמת-הגולן זוהמו מספר מעיינות, המספקים מי-שתייה, על-ידי שפכים של רפתות. דייגים בכינרת משתמשים לא פעם בחומרי הדברה חקלאיים כדי להרעיל דגים, במטרה להשיג שלל גדול בזמן קצר וללא מאמץ.[7]

לול ביצים המאכלס 30,000 תרנגולות מפיק כ-40 טונות של פסולת בשבוע, וכל פרה מפרישה צואה ושתן בכמות השווה לזו שמפרישים כארבעים בני-אדם

פגרים במי-השתייה בבדיקה מטעם מבקרת המדינה נצפו באזור אעבלין ובאגן ההיקוות של הכינרת פגרי בעלי-חיים מושלכים בצדי דרכים, גם בסמוך למקורות מים עיליים. התופעה שכיחה באזורים אלה ובדרום הארץ.[8] כתוצאה משחיטת בעלי-חיים ומעיבודם מתקבלים מדי שנה בישראל כ-140,000 טון של חלקי גוף, שאינם נאכלים על ידי בני-אדם (פסדים). חלק משמעותי מפסולת זו מסולק לשטחים פתוחים ולערוצי נחלים, שם נגרמים מפגעי ריח קשים וזיהום מקורות מים. פסולת זו נאכלת על-ידי חיות בר, ומגבירה את הפצתן של מחלות קשות, כגון כלבת ואכינוקוקוס.[9]

כדי להפיק קילוגרם אחד של בשר בקר יש צורך ב-20 אלף ליטר מים – פי 50 יותר מכמות המים המושקעת בייצור קילוגרם אחד של חיטה

בזבוז

בזבוז מים על אף המודעות הכללית בישראל לבעיית המחסור במים, מתעלמים מחלקן של תעשיות המזון מהחי במשבר המים. כמויות אדירות של מים מושקעות בתהליכי הגידול והעיבוד של בעלי-חיים לצורכי מזון. כדי להפיק קילוגרם אחד של בשר בקר יש צורך ב-20 אלף ליטר מים[10] – פי 50 יותר מכמות המים המושקעת בייצור קילוגרם אחד של חיטה; ייצור קילוגרם אחד של חלבון מבשר בקר דורש פי 15 יותר מים מייצור כמות זהה של חלבון צמחי.[11] כמות המים הדרושה ל"ייצור" קילוגרם דגים עומדת על 17-20 אלף ליטר מים בממוצע, וענף המדגה בישראל צורך מים בכמות השקולה לחמישית מכמות המים, שצורכים כל משקי-הבית בישראל.[12]

בזבוז אנרגיה ייצור מזון להאבסת בעלי-חיים גוזל אנרגיה רבה. בנוסף לכך, נדרשת אנרגיה רבה לחימום ולקירור הלולים, הדירים והרפתות, להובלה של מזון ומים, לסילוק פסולת ועוד. כמות האנרגיה שמספק בשר עוף לאדם הצורך אותו מהווה 14% מהאנרגיה החשמלית המושקעת בהפקתו. לעומת זאת, גידולי תירס וסויה מפיקים כמעט פי שבעה ושישה, בהתאמה, מכמות האנרגיה שהושקעה בייצורם. אם היינו צורכים גידולים אלה במקום את בשר החיות הניזונות מהם, היינו מקבלים חלבון בכמות הגדולה פי חמישה, כמעט, ביחס לכל יחידת אנרגיה שהושקעה בתהליך הייצור.[13]

פגרי חיות רבים מושלכים באזור הכינרת ובדרום הארץ, בצדי דרכים וליד מקורות מים. זיהום חמור נוסף גורמים מפעלי בשר, אשר מזרימים לתוך הנחלים ביוב המכיל שרידי פגרים

הרס

מִדבּוּר כל שנה אובדים בעולם כ-25 מיליארד טונות של אדמה פורייה, עד כי בשנים האחרונות איבדה האדמה בעולם כ-30% מיעילותה לצורכי חקלאות. 850 מיליון אנשים חיים על אדמה בסכנת מדבור, ויותר מ-230 מיליון נמצאים בסכנת רעב מיידית עם הרס האדמה עקב המדבור. האזורים הפגועים ביותר הם אזורי מרעה לבקר. הבקר אוכל את הצמחייה (כ-400 ק"ג בחודש לחיה), צורך מים רבים, דוחס את האדמה, חושף אותה לשחיקת רוח ומים, והורס אורגניזמים המייצבים והמעשירים אותה מחדש. 60% מאדמת המרעה בעולם נפגעה מרעיית-יתר בחצי המאה האחרונה.[14]

סחף קרקע סחף קרקע הוא בעיה סביבתית חמורה ביותר, הפוגעת בעשרות אחוזים מן השטחים הפוריים באוסטרליה ובארצות-הברית. לפי חישובי מומחים, מקורו של כ-85% מהסחף הוא בהפקת בשר ומזון לחיות במשקים: ייצור קילוגרם אחד של בשר בקר כרוך ב-35 קילוגרם של סחף קרקע.[15] מרעה הוא גם הסיבה העיקרית להכחדת מיני צמחים בארצות-הברית, הגורמת גם להכחדת מיני חיות או לצמצום אוכלוסיותיהן.[16]

כריתת יערות כדי לספק שטחי מרעה לתעשיית הבשר, נכרתים יערות גשם באמריקה ובמזרח הרחוק. ב-25 השנים האחרונות הושמדו כמעט מחצית מן היערות הטרופיים של מרכז אמריקה, רובם כדי לספק שטחי מרעה. אך אדמת יערות הגשם אינה מתאימה למרעה. לרוב היא מתבלה תוך 3-8 שנים, והחקלאים ממשיכים לכרות שטחי מרעה חדשים. כריתת יערות הגשם היא כה זולה, עד שאין זה משתלם לשקם שטחים שהדלדלו. העצים שנגדעו לא נמכרים אלא מועלים באש. המחיר האקולוגי של נוהג זה הוא עצום: עשרה קמ"ר של יער גשם מכילים, בקירוב, 1,500 מיני צמחים, 750 מיני עצים, 125 מיני יונקים, 400 מיני ציפורים, 100 מיני זוחלים, 60 מיני דו-חיים ו-150 מיני פרפרים.[17]

אפקט החממה כאשר נשרפים עצים בתהליך פינוי שטחי מרעה לבקר,

הם פולטים פחמן דו-חמצני רב, שהוא הגורם העיקרי כיום לאפקט החממה. בנוסף לכך, כמות גדולה של פחמן דו-חמצני נפלטת בתהליך הייצור של מזון להאבסת בעלי-חיים. כשמונה ליטרים של נפט נחוצים להפקת קילוגרם של בשר בקר במכלאות פיטום. צריכת הבשר השנתית הממוצעת של משפחה בת ארבע נפשות כרוכה בשריפת כ-1,180 ליטרים של נפט; בתוך כך נפלטים לאטמוספירה 2.5 טונות של פחמן דו-חמצני – כמות השקולה לזו הנפלטת על-ידי מכונית בשישה חודשי שימוש ממוצעים. בנוסף לכך, הדשנים המשמשים בייצור מזון לבעלי-חיים פולטים גזים, הגורמים ל-6% מאפקט החממה; הבקר והצאן עצמם פולטים 12% מכלל המתאן הנפלט לאטמוספירה – גז הגורם ל-18% מאפקט החממה.[18]

בשעה שסובלים מיליוני אנשים במדינות העולם השלישי מתת-תזונה ואף מרעב, מייצאות רבות ממדינות אלה בשר ומזון צמחי להאבסת בעלי-חיים, שייאכלו במדינות המערב העשירות

רעב

חוסר יעילות מרבית המזון שמאביסים בו בעלי-חיים מושקע בפעולות התחזוקה של גוף החיה ובחלקים שאין בני-אדם אוכלים, כגון עצמות. רק חמישית מכמות הדגנים הנצרכת על-ידי בקר הופכת לבשר אכיל. מצמח עתיר חלבון, כגון אפונה תשעועית, הגדל על חלקת קרקע פורייה בת ארבעה דונם, מופקים 230-140 ק״ג חלבון; אולם אם מגדלים בשטח זה מזון לבעלי-חיים, ניתן להפיק ממנו לצריכה אנושית רק 25-18 ק״ג חלבון. גידול מזון צמחי מפיק פי 21-10 חלבון ליחידת שטח מ״ייצור״ בשר. ״ייצור״ חלב וביצים ממיר את החלבון הצמחי ביתר יעילות לחלבון מן החי, ועם זאת מפיקים מזונות צמחיים חלבון בכמות הגדולה פי ארבעה מהם ליחידת שטח.[19] שיבולת שועל מניבה פי שישה קלוריות ליחידת שטח יותר מבשר חזיר, ופי 25 מבשר בקר. ברוקולי מניב פי 24 ברזל ליחידת שטח מבשר בקר. ברוקולי מניב פי חמישה סידן ליחידת שטח מחלב פרה.[20]

בזבוז חלבון בתהליך יצור מזון מן החי[21]

הרעבת העניים תהליך ייצור הבשר הוא כה בזבזני, עד כי יש לו חלק משמעותי ביצירת בעיית הרעב בעולם. מיליוני איכרים במדינות מתפתחות נדחקים מאדמותיהם כדי לפנות מקום עבור גידולי מזון לבקר. מדינות רבות בעולם השלישי מייצאות למערב בשר או כמויות גדולות של מזון צמחי להאבסת בעלי-חיים, בעוד האוכלוסייה המקומית סובלת מתת-תזונה ומרעב.[22] כ-70% מהגידולים הצמחיים בארצות-הברית וכשליש מהתבואה בעולם מיועדים להאבסת חיות-משק.[23] ב-1974 הוערך, שאם האמריקנים היו מצמצמים את צריכת הבשר ב-10% לשנה בלבד, היו משוחררים 12 מיליון טונות דגנים – מספיק להאכלת 60 מיליון אנשים.[24] במדינות העשירות מתים מדי שנה מיליוני אנשים ממחלות הנובעות מצריכת יתר של מזון מן החי. מאות מיליוני בני-אדם הניזונים ממזון בשרי עתיר שומן מתייסרים ממשקל עודף, ומשקיעים זמן וכסף במטרה לרזות. בו-בזמן, למעלה ממיליארד בני-אדם אחרים חיים במצב של תת-תזונה ורעב.

הערות

1 **דו״ח מבקרת המדינה 1998**, דו״ח 48, מדינת ישראל – משרד מבקרת המדינה, עמ' 110.

2 Jeremy Rifkin, **Beyond Beef**, (New York: Penguin Books, 1993), p. 221

3 Andrew Johnsom, **Factory Farming**, (Oxford UK and Cambridge USA: Basil Blackwell, 1991), p. 146

4 Jim Mason and Peter Singer, **Animal Factories**, (New York: Harmony Books, 1990), pp. 120, 122; ריפקין, עמ' 221.

5 **איכות הסביבה בישראל**, דו״ח 21/1997, מדינת ישראל – המשרד לאיכות הסביבה עמ' 147; ריפקין, עמ' 121; פיטר סינגר, **שחרור בעלי-החיים**, (אור-עם, 1998), עמ' 206.

6 **דו״ח מבקרת המדינה 1998**, עמ' 107-108.

7 **איכות הסביבה בישראל**, עמ' 40-45, 143.

8 **דו״ח מבקרת המדינה 1998**, עמ' 107, 109-110.

9 **איכות הסביבה בישראל**, עמ' 148.

10 סינגר, עמ' 204.

11 סינגר, עמ' 205; ריפקין, עמ' 219.

12 רנה רמרסוואל, ״גידול דגים במערכות סגורות: מה הכיוונים?״ **דיג ומדגה בישראל**, ל״א, יוני 1998, עמ' 90; יצחק סימון, ״מהנעשה בבור השליה״, **דיג ומדגה בישראל** כ״ט, יולי 1996, עמ' 83; נתוני הרשות לתכנון (משרד החקלאות), מתוך: **דיג ומדגה בישראל**, כ״ה, יוני 1992.

13 מייסון וסינגר, עמ' 115-116.

14 ג׳ונסון, עמ' 171-172, ריפקין, עמ' 200-211.

15 סינגר, עמ' 204; ג׳ונסון, עמ' 170.

16 ריפקין, עמ' 200-211.

17 ריפקין, עמ' 192-198.

18 ריפקין, עמ' 224-226, 228; סינגר, עמ' 207.

19 סינגר, עמ' 202-203. מנקודת-מבט כלכלית הבזבוז קטן יותר, כאשר מאביסים חיות במוצרי-לוואי של תעשיות המזון מהצומח, או כאשר הן ניזונות ממרעה טבעי, בשטחים שאינם רווחיים לצורך גידול צמחי מאכל לאדם. הבזבוז הוא בשיאו, כאשר מגדלים צמחים עבור האבסת בעלי-חיים במכלאות.

20 **שם**, עמ' 203-204.

21 מייסון וסינגר, עמ' 110.

22 ג׳ונסון, עמ' 167-169.

23 ריפקין, עמ' 235, 282.

24 סינגר, עמ' 204.

בריאות מן הצומח

רוסנה ברגהוף

צמחונות מיטיבה הן עם בעלי-החיים והן עם בני-האדם. לאלה וגם לאלה מוטב שבני-האדם יבחרו בתזונה צמחית ויימנעו מאכילת מזון מהחי. עבור בני-האדם, תזונה צמחית מציעה מגוון עשיר של טעמים וניחוחות, מונעת מחלות ומבטיחה בריאות טובה.

אכילת כמויות גדולות של מוצרים מהחי, ובעיקר אלו שמקורם במשקים מתועשים, היא תופעה חדשה למדי בהיסטוריה האנושית, והיא כמעט ייחודית לתרבות המערב. בתרבות המערב מקושרת תופעה זו עם היבטים נוספים של אורח-החיים, שאף הם פוגעים בבריאות האדם, מגבירים את הפערים החברתיים ופוגעים בסביבה. חלק משמעותי מאוכלוסיית כדור-הארץ חי אף כיום, כמו בעבר, מתזונה צמחונית או כמעט צמחונית. תרבויות אלו נהנות משכיחות נמוכה של מחלות לב, סרטן ו"מחלות עודף" אחרות, האופייניות לעולם המערבי. אולם כמו לא די בכך שהמערב כופה – באמצעות לחצים כלכליים – על המדינות ה"מתפתחות" לייצר עבורו מזון מזיק במקום לכלכל את אוכלוסיותיהן, מקדמות חברות בינלאומיות (כגון מקדונלד'ס וברגר קינג) בתוך מדינות אלה את ההרגלים של אורח-החיים המערבי, ומייצאות אליהן את הנזקים הבריאותיים הכרוכים באורח-חיים זה.

מובן שאין די בסילוק המזונות מהחי מן התפריט כדי להשיג תזונה בריאה. גם תזונה המבוססת על כמויות גדולות של סוכר, מלח ושומנים צמחיים עונה להגדרה של תזונה צמחית, אולם היא לא תוסיף לבריאותנו. "ועדת הרופאים לרפואה אחראית" בארצות-הברית ממליצה על תזונה המבוססת על ארבע קבוצות מזון: דגנים, קטניות, ירקות ופירות. תזונה זו מספקת לגוף את יסודות המזון הדרושים לו בצורה מלאה ומאוזנת.

דגנים

אורז, חיטה (לחם, פסטות, בורגול, סולת), תירס, שעורה, דוחן, קינואה, שיבולת שועל וכוסמת.

מכילים חלבונים, סיבים, עמילנים (פחמימות), וויטמינים מקבוצת B. טובים לבריאות הם הדגנים המלאים (כגון אורז מלא ומוצרים מחיטה מלאה), מאחר שהם עשירים יותר בערכים תזונתיים.

קטניות

שעועית, סויה, פול, עדשים, אפונה, תורמוס וחומוס.

מהווים מקור טוב לחלבונים, סיבים (למעט טופו וחלב סויה), ברזל, סידן, ויטמינים מקבוצת B, אשלגן, מגנזיום ואבץ. מומלץ להשרות את הקטניות לפני הבישול ולבשלן לזמן ממושך.

ירקות

הירקות עשירים בסיבים תזונתיים, במינרלים ובוויטמינים. עלים ירוקים, כגון כרוב, חסה, סלרי וברוקולי מהווים מקור טוב במיוחד לסידן ולברזל. ירקות כתומים, כגון גזר, דלעת ובטטה, מהווים מקור טוב במיוחד לבטא-קרוטין, ההופך בגוף לוויטמין A.

פירות

פירות טריים מכילים ויטמינים, מינרלים, סיבים תזונתיים וסוכרים טבעיים. פירות הדר, מלון, קיווי ותות שדה עשירים במיוחד בוויטמין C. פירות טריים מומלץ לאכול בין הארוחות או כארוחה בפני עצמה, ולא לאחר ארוחה כבדה. פירות יבשים הם מקור טוב לסידן.

כדי ליצור לעצמנו תזונה נכונה, חשוב לדעת לא רק אילו סוגי מזון כדאי לנו לאכול, אלא גם ממה הם מורכבים. עלינו להגיע לאיזון הנכון בין המרכיבים הבאים: חלבונים, פחמימות, שומנים, ויטמינים ומינרלים.

חלבונים

החלבונים בנויים מ-22 חומצות אמינו, שביניהן שמונה חומצות שהגוף אינו יכול לייצר בעצמו ועליו לקבלן במזון. לחלבונים תפקיד מרכזי בבניית רקמות הגוף ובתפקודן.

חלבון מהצומח – שילוב של דגנים וקטניות מבטיח חלבון מלא מהצומח, המכיל את כל חומצות האמינו החיוניות לגוף האדם. לפיכך מומלץ לאכול תבשילים המשלבים בין דגנים לקטניות, כגון אורז עם עדשים, פיתה עם חומוס, תירס עם שעועית וכדומה.

"ועדת הרופאים לרפואה אחראית" בארצות-הברית ממליצה על תזונה המבוססת על ארבע קבוצות מזון: דגנים, קטניות, ירקות ופירות. תזונה זו מספקת לגוף את כל יסודות המזון הדרושים לו בצורה מלאה ומאוזנת

חלבון מהחי – בשר, ביצים וחלב מכילים כמות גדולה מאוד של חלבונים. בחברת השפע, שבה מהווים מוצרים אלו חלק מרכזי בתפריט, צורך אדם ממוצע כמות חלבונים הגדולה פי שניים ואף פי שלושה מהדרוש לו. כאשר נאכלים חלבונים בכמויות כאלו, מתפרקים עודפיהם בגוף ויוצרים פסולת חומצית מזיקה. כמות גדולה של חלבון בארוחה עלולה לפגוע בכליות, לגרום לעומס על הכבד, לשבש את תהליך העיכול, לפגוע בעתודות הסידן בעצמות (ובכך להגדיל את הסיכון לאוסטאופורוזיס), לפגוע בחיידקים מועילים במעי ואף לגרום לסרטן המעי.

המיתוס "תאכל בשר ויהיה לך הרבה כוח" הוא שגוי, משום שהחלבונים אינם מקור אנרגיה טוב לגוף. לכן החלו רופאים להמליץ לספורטאים לקבל קלוריות ממזונות עמילניים דלים בחלבון ולא מבשר.

שומנים

שומנים מהצומח – רוב השומנים הבלתי-מעובדים מהצומח, מורכבים מחומצות שומן בלתי רוויות, והם אינם מכילים כולסטרול. שומן מהצומח נמצא במאכלים אלו: טחינה, אבוקדו, זיתים, אגוזים, שקדים, זרעים ושמנים שונים (שמן זית, קנולה, חמניות, שומשום וכו'). שומנים לא רוויים מהצומח אינם נוטים לגרום לטרשת העורקים.

שומנים מהחי – שומנים מהחי מכילים חומצות שומן רוויות באחוז גבוה וכן כולסטרול. שומן מהחי הוא אחד הגורמים העיקריים למחלות לב וכלי-דם, שהם הגורם העיקרי לתמותה בעולם המערבי (בארץ מהוות מחלות לב 45-40 אחוזים מגורמי התמותה). צריכת מוצרים מהחי מביאה לעלייה בכמות הכולסטרול מסוג LDL, אשר נוטה לשקוע בכלי-הדם ולגרום לטרשת העורקים.

פחמימות

הפחמימות מהוות מקור אנרגיה לגוף. פחמימות נמצאות בטבע בצורת חד-סוכרים ודו-סוכרים (בפירות, למשל) או בצורת עמילן (בדגנים, בקטניות ובתפוחי-אדמה). העודפים נאגרים בגוף בצורת רקמות שומן.

סיבים תזונתיים

הסיבים הם שרשראות ארוכות של סוכרים, שאינן ניתנות לפירוק על-ידי גוף האדם. מערכת העיכול של האדם ארוכה יחסית – 9-8 מטרים (לעומת 4-3 מטרים אצל טורפים), ולכן יש להרבות בצריכת סיבים תזונתיים, המזרזים את פעולת העיכול והאחראים לפינוי שאריות ופסולת עיכול. הסיבים נמצאים אך ורק במזונות מהצומח, ואינם נמצאים במזונות מהחי. קיימים שני סוגי סיבים: סוג אחד אינו מסיס במים, והוא נמצא בעיקר בדגנים (כגון תירס, אורז מלא ומוצרים מחיטה מלאה). סיבים אלו משפרים את פעולת המעיים ומונעים עצירות. הסוג האחר מסיס במים, והוא נמצא בכמות גדולה בפירות, בירקות ובקטניות. סיבים אלו מסייעים במניעת מחלות-לב, והם חשובים לאיזון הסוכר בדם אצל חולי סוכרת. העושר בסיבים במזון מגן על הגוף מפני היווצרות גידולים סרטניים מסוגים שונים, בעיקר במעי הגס, ומאריך את תוחלת-החיים. היתרון העיקרי של ריבוי סיבים נובע דווקא מהפרעתם לספיגה בגוף של חומרים שונים, כגון כולסטרול, סוכרים ורעלים. ספיגה פחות טובה של חומרים אלו מסייעת במניעת מחלות.

חלק משמעותי מאוכלוסיית כדור-הארץ ניזון אף כיום, כמו בעבר, מתזונה צמחונית או כמעט צמחונית. תרבויות אלו נהנות משכיחות נמוכה של מחלות-לב, סרטן ומחלות עודף אחרות, אשר אופייניות לעולם המערבי

ויטמינים

הגוף זקוק לוויטמינים בכמויות קטנות, אך הם בעלי תפקידים חשובים. פירות וירקות מהווים מקור טוב לרוב הוויטמינים. ויטמין D נוצר בגוף בעזרת חשיפה לשמש, ולכן במדינות חמות כישראל אין צורך להשיגו מהמזון. ויטמין A, שמקורו במוצרים מהחי, רעיל כאשר הוא נצרך בעודף.

הבטא-קרוטין, המצוי בירקות ובפירות כתומים, הוא צורה בלתי פעילה, שהופכת בגוף לוויטמין A בתהליך המונע היווצרות עודפים. ויטמינים מקבוצת B נמצאים בדגנים ובקטניות. הוויטמין היחיד המומלץ לצמחונים ולטבעונים, המקפידים על תזונה נכונה, לצרוך כהשלמה למזונם הוא ויטמין B12, הניתן להשגה בטבליות קטנות למציצה. כמו-כן, מוצרים שונים, כגון חלב סויה, דגני בוקר וחטיפי בריאות, מועשרים בוויטמין זה. כמות מסוימת של הוויטמין מיוצרת בגוף על-ידי חיידקי המעיים, ובתנאים של חקלאות מסורתית ואכילת מזון שאינו מקורצף, היו יכולים החיידקים לספק את כמות הוויטמין הנדרשת לגוף.

מינרלים תזונה מהצומח עשירה במינרלים, כגון מגנזיום ואשלגן, אשר תורמים להורדת לחץ-הדם. לעומת זאת, היא דלה בנתרן – מינרל המצוי בכמויות גדולות במוצרים מהחי ובמוצרים מעובדים. זאת, כמובן, בתנאי שאין מוסיפים למזון כמויות מוגזמות של מלח או של רוטב סויה. עודף נתרן מזיק ועלול להעלות את לחץ-הדם.

ברזל מקורות טובים לברזל הם קטניות, נבטי חיטה, טחינה משומשום מלא, שמרי בירה, שעועית, ירקות ירוקים כהים (כגון פלפל וברוקולי), פירות יבשים, אגוזים וגרעינים. ניתן לשפר את ספיגת הברזל בגוף על-ידי צריכת מזון עשיר בוויטמין C (למשל, פרי הדר או פלפל).

סידן מזונות מהצומח העשירים בסידן הם כרוב וירקות עלים, טחינה, אגוזים ושקדים, חומוס, סויה ועוד. שומשום מלא הוא המקור העשיר ביותר לסידן. במאה גרם טחינה משומשום מלא יש כמות סידן הגדולה פי 11 מזו המצויה במאה גרם חלב. תעשיית מוצרי החלב משקיעה הון על מנת לחזק את המיתוס, לפיו חלב בריא ונחוץ לאספקת סידן לגוף. מוצרי חלב מכילים אמנם סידן, אולם גם גורמים להפרשת סידן באמצעות השתן, בשל תכולת החלבון הגבוהה שבהם.

תזונה מהצומח ומניעת מחלות

בעבר רווחה הדעה, שלפיה מחלות רבות מקורן במחסור באבות מזון. תהליכים שהתרחשו מאז מלחמת העולם השנייה הביאו לכך, שכיום נובעות עיקר בעיות התזונה בעולם המערבי מתזונה "עשירה" יתר על המידה. נמצא קשר ברור בין תפריט עשיר מדי באבות המזון לבין תמותה גוברת ממחלות-לב ומסרטן. כך התפתח המושג "מחלות עודף". התזונה המקובלת במערב היא מקור לעודפים מזיקים של חלבונים, סוכרים, שומנים רוויים, קלוריות, זרחן ונתרן, ולכמויות של כימיקלים רעילים. יותר ויותר רופאים ותזונאים ממליצים כיום על צמחונות כעל התזונה הבריאה ביותר. אולם הרפואה המערבית ממשיכה שלא לשים דגש על מניעת מחלות. הדגש מושם במקום זאת על מתן תרופות למחלות שכבר התפתחו. תרופות אלו מתמקדות לא פעם בסימפטומים ולא בגורמי המחלה, ובמקביל לכך יוצרות תופעות לוואי, המזיקות כשלעצמן. הטיפול במחלות בדיעבד הוא גם יקר יותר עבור מערכת הבריאות, בהשוואה למניעת המחלות מלכתחילה באמצעות הקניית הרגלי חיים נכונים. פעמים רבות ממליץ/ה רופא/ה למטופל/ת להפסיק את צריכת המוצרים מהחי או לצמצמה, רק בעקבות גילוי של מחלת-לב או מחלה אחרת, כשלמעשה ניתן היה למנוע אילו ניתנה ההמלצה מוקדם יותר.

התזונה המקובלת במערב היא מקור לעודפים מזיקים של חלבונים, סוכרים, שומנים רוויים, קלוריות, זרחן ונתרן, ולכמויות של כימיקלים רעילים. כיום, יותר ויותר רופאים ותזונאים ממליצים על צמחונות כעל התזונה הבריאה יותר

מחלות-לב ולחץ-דם השכיחות של התקפי-לב ושל שבץ מוחי נמוכה באופן משמעותי בקרב צמחונים ביחס לאוכלוסיית אוכלי הבשר. מחקרים מראים, שהתמותה ממחלות אלו קטנה ככל שהתזונה הצמחונית נמשכה שנים רבות יותר והייתה קרובה יותר לטבעונות. כמעט כל גורמי הסיכון למחלות-לב שכיחים פחות בקרב טבעונים וצמחונים: פחות כולסטרול וטריגליצרידים בדם, ושכיחות נמוכה של לחץ-דם גבוה, סוכרת והשמנת יתר. בנוסף לכך, תפריט מהצומח הנו מקור למרכיבים המגינים מפני מחלות-לב – כמו, למשל, חומצות שומן בלתי רוויות, הנוטות להעלות את הרמה של HDL ("כולסטרול טוב") בדם.

סרטן השפעת התזונה כגורם סביבתי מסרטן הוערכה בכ-60% בקרב נשים וכ-40% בקרב גברים. מחקרים גילו, כי הגורם המסרטן התזונתי החשוב ביותר הוא צריכת שומן גבוהה. בקרב צמחונים, נמצא שיעור נמוך ב-30-50 אחוזים (לעומת שאר האוכלוסייה) של מקרי מוות מגידולים סרטניים, כגון

סרטן השד, סרטן המעי הגס, סרטן הערמונית וגידולים ברחם ובשחלות. תזונה נכונה מהצומח מקטינה את הסיכון לחלות בסרטן בזכות צריכה מופחתת של שומן, נתרן (מלח), קלוריות וכימיקלים מסרטנים (יש לזכור, שבגופם של בעלי-חיים במשקים מתועשים מצטברים כימיקלים, שמקורם במזון ובתרופות שבהם מלעיטים אותם. כימיקלים אלו מוצאים את דרכם לבשר, לביצים ולחלב המופקים מאותם בעלי-חיים). לסיבים התזונתיים, שהתפריט הצמחוני עשיר בהם, יש תפקיד חשוב בהגנה על הגוף מפני סרטן. מומחי מכון הסרטן הלאומי בארצות-הברית ממליצים על תפריט המבוסס על מזונות מהצומח.

אוסטאופורוזיס

מחלת האוסטאופורוזיס מופיעה כאשר העצמות מאבדות כמות גדולה מדי של סידן. רוב הסידן בגוף מרוכז בעצמות. אנו מאבדים סידן באופן מתמיד, דרך השתן והזיעה, ולכן יש צורך בהשלמת הסידן באמצעות המזון. בריחת סידן מהעצמות פוגעת בעיקר בנשים מבוגרות. התופעה שכיחה פחות בקרב צמחוניות, טבעוניות ונשים מארצות מתפתחות, ונפוצה דווקא באוכלוסיות מערביות, שבהן כוללת התזונה כמויות גדולות של חלב ומוצריו. הגישה הנוכחית של המועצה הלאומית לבריאות בארצות-הברית גורסת, כי המחלה אינה נגרמת בשל מחסור בסידן בתזונה, אלא בשל איבוד גובר של הסידן מהעצמות. זאת בניגוד לדברים, שמשננת לנו תעשיית מוצרי החלב בפרסומות שלה. מחקרים הוכיחו, כי עצמותיהם של צמחונים חסונות יותר משל אוכלי בשר בני גילם, ושיש בהן תכולת סידן גבוהה יותר. בקרב צמחוניות קשישות נמצא אובדן של 18% בלבד ממסת העצם, לעומת 35% בקרב אוכלות בשר בנות גילן.

לדעת החוקרים, הסיבה העיקרית להאטה בתהליך התמוססות העצמות של צמחוניות היא מיעוט החלבון מהחי בתזונה. החלבון מעלה את חומציות הדם, ובכך מעודד בריחת סידן מהעצמות. גם העושר בזרחן בבשר עוף ובדגים גורם להתמוססות עצמות. מאזן הסידן בעצמות נקבע על-ידי היחס בין זרחן לסידן במזון. היחס המומלץ הוא 1:1 עד 1:2. יחס אופטימלי זה קיים בתזונה טבעונית וצמחונית. אצל אוכלי בשר היחס עולה לכדי 1:4.

הרעלות מזון ואלרגיות

תופעות כגון מחלת "הפרה המשוגעת" או זיהום ביצים בחיידקי סלמונלה אופייניות לתוצרי של משק החי המתועש. לא מדובר רק בהרעלות מזון המוניות המתרחשות מעבר לים. הרעלת מזון בעקבות אכילת המבורגר במסעדת מזון מהיר או אכילת דג באירוע היא תופעה יומיומית שכיחה. מוצרים מהחי, ובייחוד בשר ודגים, נוטים להתקלקל במהירות רבה. כשהם באים ממשקים מתועשים הם רוויים בכימיקלים, בהורמונים ובשרידי אנטיביוטיקה שניתנו לבעלי-החיים. חלק מחומרים רעילים אלו מסיסים בשומן, ונקלטים בגוף יחד עם השומן של הבשר. מזונות מהחי, ובעיקר חלב, נחשבים לגורמי אלרגיה השכיחים ביותר, שכן רבים רגישים לחלבוני החלב, ואחרים אינם מסוגלים לעכל את סוכר החלב (לקטוז).

תזונה צמחית מומלצת נגד קשת רחבה של בעיות בריאותיות נוספות – הפרעות עיכול, מחלות בכליות ובדרכי השתן, דלקת חניכיים, דלקת פרקים ועוד.

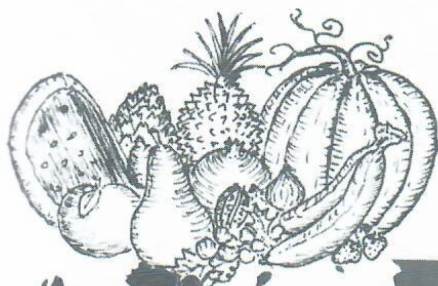
לסיום, חשוב להבין כי המעבר לתזונה צמחית אינו בגדר ויתור על מרכיב מרכזי בתפריט, אלא שינוי הכולל הוספה של מרכיבים, צורות בישול, תבשילים, תבלינים וטעמים מרחבי העולם. לאחר היכרות מעמיקה עם המטבח הצמחוני נראה הבשר היומיומי (שוב פולקע או שניצל?!) משעמם, תפל וחוזר על עצמו. הידיעה כי טעמו הטוב ותכונותיו המזינות של המזון אינן כרוכות בגרימת סבל ובהמתה של יצורים בעלי תחושות רק מגבירה את ההנאה מהמטבח הצמחוני.

המעבר לתזונה צמחית אינו בגדר ויתור על מרכיב מרכזי בתפריט, אלא שינוי הכולל הוספה של מרכיבים, צורות בישול, תבשילים, תבלינים וטעמים מרחבי העולם.

מקורות

יצחק בן-אורי, **תזונת האדם ובריאותו**, (הוצאה עצמית, 1989).
צחי טורקניץ', **תזונה נכונה ורפואה מונעת**, (מודן, 1998).
זהורית שייחי, **הטופו**, (דפוס העיר העתיקה, 1997).
נמרוד שיינמן, **מזון למחשבה**, (אור-עם, 1989).
"Heart Disease in British Vegetarians", **Am. J. Clin. Nutr.** 48, 1988, pp. 830-832.
"Calcium and Osteoporosis", **J. Nutr.** 116, 1986, pp. 2316-2319.
"Dietary Factors and Breast Cancer", **Cancer Sury** 5, 1986, pp. 671-687.
International Vegetarian Union www.ivu.org/hebrew
The Vegan Society, UK www.vegansociety.com
Physicians Committe for Responsible Medicine www.pcrm.org

על הסכין

מדע, רווחים וניסויים בבעלי-חיים

עודד וולקשטיין

ניסויים במכרסמים. ב"מחקר בסיסי" וברבים מן המחקרים המסחריים, הרוב המכריע של הקורבנות (קרוב ל-98%, שהם מאות אלפים בשנה בישראל) הם מכרסמים, שעברו עיוות גנטי כדי להפוך ל"חיות מעבדה" נוחות. מכרסמים אלה, שרובם הגדול עכברים וחולדות (וכן אוגרים, קביות וארנבונים), הם יצורים מורכבים ורגישים, הזקוקים לסביבה עשירה בגירויים, אולם הם מוחזקים בקופסאות זעירות, שדי בהן רק להחזקתם בחיים. הנסיינים מרעילים את המכרסמים, מדביקים אותם במחלות, מבתרים אותם חיים בניתוחים קשים, מבצעים בהם בדיקות פולשניות רבות, ואף "מייצרים" זנים, הנושאים מחלות קשות מלידה. כשאין החוקרים זקוקים להם יותר – משמידים אותם.

עד לפני זמן לא רב, ויוויסקטור שביקש למסור במאמרו על הרג של חיה במהלך ניסוי, נהג לדווח כי בעל-החיים "הוקרב" (במקור – sacrificed). התמסדותו של מונח טעון זה בספרות המדעית מעידה, בין השאר, על שורשיה הדתיים, הריטואליים, של פגיעת המדע בבעלי-החיים. במובנים רבים, המדע מתפקד כדתו של האדם המודרני: מעבדותיו סגורות ומוגנות בפני זרים, כאתרי קודש כמעט, ומידע על המתרחש בתוכן כמעט שלא ניתן להשגה. אנו, האנשים הרגילים, נאלצים לסמוך על דבריהם של המדענים, ורובנו אף ששים לכך בעיניים עצומות. המדענים עצמם מטפחים עגה מקצועית הנהירה רק להם, אשר מעבה את מעטה המסתורין סביב המתרחש במעבדות. השילוב בין מתקנים סגורים, מסך של סממני מקצוענות ואריזה רטורית של קדמה – מותיר אותנו במעמד של עדת מאמינים נבערת, שבורותה יפה רק לעניין אחד: מימון. בידי המדענים ניתנות מלוא האפשרויות, הכספיות והחוקיות, לנצח על ריטואל יומיומי של הקרבה, פולחן-מוות הסמוי מן העין: הוויוויסקציה.

ככל ריטואל מתמיד אחר, גם שרירותיותה היסודית של הוויוויסקציה מבקשת לעצמה כיסוי, אשר מתגלה, כביכול, ברלוונטיות הגורלית לכאורה של המחקר בבעלי-החיים לרפואת האדם. הממסד המדעי עצמו מסגיר את פקפוקו בהנחה זו: גם לאחר שנוסו על בעלי-חיים, יש לנסות כל תכשיר או שיטת-טיפול חדשים על בני-אדם לפני שיוכרזו כבטוחים. רנה דיבו, פרופסור למיקרוביולוגיה במכון רוקפלר בניו-יורק, כותב בספרו "אדם, רפואה וסביבה": "הכירורגים הראשונים שניתחו את הריאות, הלב והמוח נאלצו לערוך ניסויים על בני-אדם, שכן הידע שמקורו בניסויים בבעלי-חיים לעולם אינו ניתן להחלה ישירה על המין האנושי".

עובדה בסיסית זו ידועה היטב, לא רק לוויוויסקטורים, אלא גם לרשויות הבריאות המעודדות אותם להמשיך במלאכתם. אין מנוס אפוא מן המסקנה, כי התועלת המדעית אינה המישור שבו יש לברר את מטרתם האמתית של הניסויים; המציאות התדירה כל-כך של כשלונות רפואיים מספקת אינספור דוגמאות לשימוש שעושות בניסויים רשויות הבריאות בכל העולם, פשוט כדי לפטור את עצמן מכל אחריות לאסונות שהן גורמות. עובדה זו בולטת במיוחד במבדקי רעילות בבעלי-חיים: למרות חוסר היעילות שלהם, מחייב החוק במדינות רבות לבצעם; כך יכולה חברה שמוצריה גרמו נזק לבני-אדם להגן על עצמה בבית-המשפט:

היא נקטה בכל הצעדים הדרושים. במקביל לכך, פטורות רשויות הבריאות מאחריות משום שהן דרשו את כל מה שצריך, כביכול, לדרוש.

ספרו של ד״ר רלף א' פין, ״תרמית התרופות הגדולה״, הוא רק אחד המסמכים שעיקרם רשימה ארוכה-להבהיל של מוצרים ותרופות, אשר פותחו במעבדות ונחשבו לבטוחים לאחר ניסויים רחבי-היקף בבעלי-חיים, עד כי התגלו בסופו של דבר כמזיקים לבני-אדם, לעתים באורח קטלני. די להזכיר את התלידומיד, שהוצא לשוק ב-1957, לאחר שנוסה על אלפי בעלי-חיים במשך יותר משלוש שנים. התוצאה ידועה: אלפי ילדים נולדו מתים או מעוותים בצורות מחרידות. הפרט המאלף בפרשה טראגית זו הוא, כי המשפט שנערך בעקבות אירועים אלה הסתיים בזיכויה המוחלט של חברת התרופות ״כמי גרוננטל״, יצרנית התלידומיד, בפסיקה המפורשת לפיה ״הבדיקות המקובלות בבעלי-חיים יכולות לגלות לנו מעט מאד ביחס לבני-אדם.״

השיטה השגויה פועלת, כמובן, גם בכיוון ההפוך, כאשר היא מונעת את אישורן לשימוש של תרופות מועילות לאדם על-סמך השפעתן המזיקה על בעלי-החיים. כך, למשל, מיליוני האנשים שניצלו תודות לפניצילין חבים את חייהם לשיבוש שחל בתוכניותיהם של מגליו: אלה בדקו את רעילותה של התרופה על עכברים, רק משום שבאותה שעה לא היו בידם חזירי-ים, שאותם היה הפניצילין הורג. המכרסמים הללו ילחכו בשאננות, לעומת-זאת, סטריכנין, אחד הרעלים הקטלניים ביותר לבני-אדם. באורח דומה, יכול כבש לעכל בנחת כמויות עצומות של ארסן, שקמצוץ ממנו יכול להרוג אדם. השימוש בדיגיטליס – תרופה שהצילה חולי-לב בעולם כולו – עוכב למשך זמן רב כאשר נמצא, שהיא גורמת לעלייה מסוכנת בלחץ-הדם אצל כלבים. החיסון נגד שחפת שפיתח רוברט קוך, אשר הוכרז כיעיל לאחר שריפא מחלה זו אצל חזירי-ים, התגלה מאוחר יותר כאחד מ**גורמיה** של המחלה בבני-אדם. והרשימה עודנה מתארכת.

זאת ועוד: בעלי-החיים שנעקרו מסביבתם הטבעית ונכלאו במעבדות נתונים במצב מתמיד של חרדה קיצונית, המאיימת על שפיותם ובשלב כלשהו גם מערערת אותה. למרבה הזוועה, מתעוותות חיות אלה במשך הזמן במידה כזו, שלא נותר עוד הרבה מן המשותף בינן לבין בנות-מינן שזכו לחיות בסביבה טבעית, ועוד הרבה פחות מכך עם האדם. עובדה זו לא נעלמה אפילו מעיניו של קלוד ברנר (1813-1878), מייסדה של הוויוויסקציה המודרנית. בספרו Physiologie Operatoire הודה אבי האסכולה בלשון ברורה: ״חיית-הניסוי לעולם אינה נמצאת במצב רגיל. המצב הרגיל אינו אלא השערה.״

כדאי להזכיר: הוויוויסקציה שיכללה למדרגת אמנות את הפרקטיקה של פגיעה שיטתית ומחושבת בבעלי-חיים בריאים. הנסיינים מקדישים את מיטב כוח-ההמצאה שלהם למטרה זו. אך מאחר שפגיעות אלה נגרמות באופן מלאכותי ותוך התערבות חיצונית שרירותית, הן שונות באורח מכריע מכל מחלה או פגיעה המתהוות בדרכים ספונטניות, שאינן ניתנות להפרדה ממכלול התהליכים המתרחשים באורגאניזם החי. כך, למשל, הסרטן הניסויי, הנגרם באמצעות שתילת תאים סרטניים בבעלי-חיים, יכול ללמד מעט מאד על הסרטן המתפתח בגופו של אדם באורח ספונטני, מתוך מערכת מורכבת של זיקות אל האורגניזם המאפשר את גידולו, על ממדיו הפיזיים והנפשיים כאחד.

הגיון מדעי דומה הוביל את אורי יינון לערוך במשך שנים ארוכות במכון לרפואת העין שבבית-החולים תל-השומר ניסויים, שבמהלכם עקר את עיניהם של גורי חתולים ואחר-כך עינה אותם במשך כשנה וחצי, כל-זאת בשם המחקר הבהול בהפרעת הראייה הקלה המכונה ״עין עצלה״, המטופלת מזמן בהצלחה מלאה. גם עמיתיו של יינון הודו, כי מסכת בלהות זו לא תרמה דבר להבנתה של הבעיה – אם בכלל הייתה כאן בעיה כלשהי. העובדה השולית, שמנגנון הראייה של החתול שונה מאוד מזה של האדם, אינה צריכה להטריד קהילה, שבחסותם של המלמולים הריטואליים אודות ״הדמיון הגדול לאדם״ מצופפת

מבדקי רעילות. מבדק דרייז, הנמצא בשימוש לבדיקת כימיקלים מסחריים שונים, נועד להעריך מהי מידת הגירוי שיגרום חומר במגעו עם עיני אדם או עם עורו. לשם כך מכניסים החוקרים את החומר שנועד להיבדק לתוך עיניהם של ארנבונים. במשך ימים ואף שבועות, עוקבים אחר נפיחויות, כיבים, זיהומים ודימומים שהתפתחו בעין – לעתים עד שהיא מושמדת לחלוטין ומתכסה בדלקת. במהלך תקופה זו סובלים הארנבונים מכאבי תופת, ללא אמצעים לשיכוך כאבים. במבדקי רעילות נפוצים אחרים מורחים את החומר שנועד להיבדק על עורם המגולח של ארנבונים, ועוקבים אחר תהליך הרס העור, ובמבדקים נוספים (LD50) מרעילים קבוצה גדולה של חיות ומתעדים מתי מתו מחציתן.

צמצום של מבדקי הרעילות ניתן להשגה על-ידי לחץ צרכני ישיר, באמצעות הימנעות מרכישת מוצרים, שתהליך פיתוחם או ייצורם כרוך בפגיעה בחיות.

כלבי ביגל בכלובי-ברזל כדי ללמוד על עבריינות נוער, ולחילופין, ממיתה חתולים תוך כדי חישמול איברי-המין שלהם, על-מנת להרחיב את הידע שברשותנו אודות "סטיות מיניות שעלולות להוביל לאונס".

כשל דומה מונח ביסוד השימוש בכלבים לשם הכשרה כירורגית. הביקורת הנרחבת על פרוצדורה זו בקרב הקהילייה הרפואית עצמה זכתה בישראל לביטוי פומבי מפתיע בעצמתו, בעקבות סירובם של רופאים להשתתף בניסויים בכלבים למטרות הוראה, במסגרת קורס הטראומה (ATLS) בצה"ל. בחזהו הצר והמחודד של הכלב, שונים אזור הניתוח וסידורם של האיברים הפנימיים מאלה של האדם במידה כה רבה, עד שרופא שאומן, למשל, לזהות את העורק הירכי אצל כלב, יתקשה לאתרו אצל חולה אנושי. השימוש המתבקש כל-כך בגופות אדם, נאסר בישראל מטעמים הלכתיים.

תהא זו תמימות לראות בוויוויסקטור את מי שפועל לרווחת המין האנושי בדרכים שגויות. לצד מסורת יציבה ומתעשרת של ניסויים, שמטרותיהם הרשמיות מצביעות בעיקר על מגוון מסחרר של דרכים לבזבז כספי-מלגה במרוץ משולשל-הלשון אל התקן (חקר זמזום ההזדווגות של היתוש; השוואת השפעותיהם השונות של ג'ין וטקילה על דגי האוקיינוס האטלנטי; גילוי הסיבה לכך שקופים מכווצים את פיהם בשעת כעס, ועוד כיו"ב), ההתחקות אחר המניעים שמאחורי ניסויים אחרים תוביל אותנו עד-מהרה לשטח-ההפקר, שבו מסתודדים כוהני המעבדות עם נציגיהם של כוחות השוק. אין כמו הרטוריקה המגייסת של "המדע הטהור" כדי לצעף בענן של הכרחיות אל-זמנית את מוסדותיה של טכנולוגיה, שלרוב אינה מחויבת אלא לרווחיה הכספיים. מאחורי יוקרתה ה"אמפירית" וסבר-פניה החמור, ה"אובייקטיבי" של מעבדת הניסויים, מסתתרת זירה נזילה, נוחה למניפולאציות, שתוצאותיהם של המבדקים הנערכים בה מלמדים בעיקר על האינטרס שהניע את מי שיזם אותם. בתנאים אלה, הוויוויסקציה הופכת לאמנות הוכחתו של המבוקש, הנהנית מהילתה המסמאת של המדעיות. ככזו, היא נוחה לשרת את מטרותיהם של תאגידים גדולים, הנוהגים לממן "מחקרים" חדשים לבקרים כדי "להוכיח באופן מדעי" כל מה שמתיישב עם האינטרס הכלכלי שלהם. כך, למשל, בשנות השישים החליטה התאחדות יצרני הסוכר האמריקניים לממן "מחקר מדעי" על השפעותיו של הממתיק המלאכותי ציקלמט, שהצלחתו המסחרית נגסה ברווחיה. במהלך הניסויים, שתוכננו במטרה ברורה "להוכיח" כי יש לאסור את שיווקו של הממתיק, מתו מאות-אלפי חיות בייסורים, לאחר שהוזנו בכפייה במוצר בכמויות, שכדי לצרוך את המינון המקביל להן צריך אדם לשתות יותר מ-800 כוסות שהומתקו בציקלמט בכל יום במשך חיים שלמים.

"אם נאמר שבשאלת הוויוויסקציה יש להכריע לפי מידת התועלת שהיא עשויה להביא, תהיה זו טעות הסרת-תקנה. משתמע מעמדה זו, כי אם הניסויים היו מובילים לתוצאות תקפות ומועילות, היה עלינו להצדיקם"

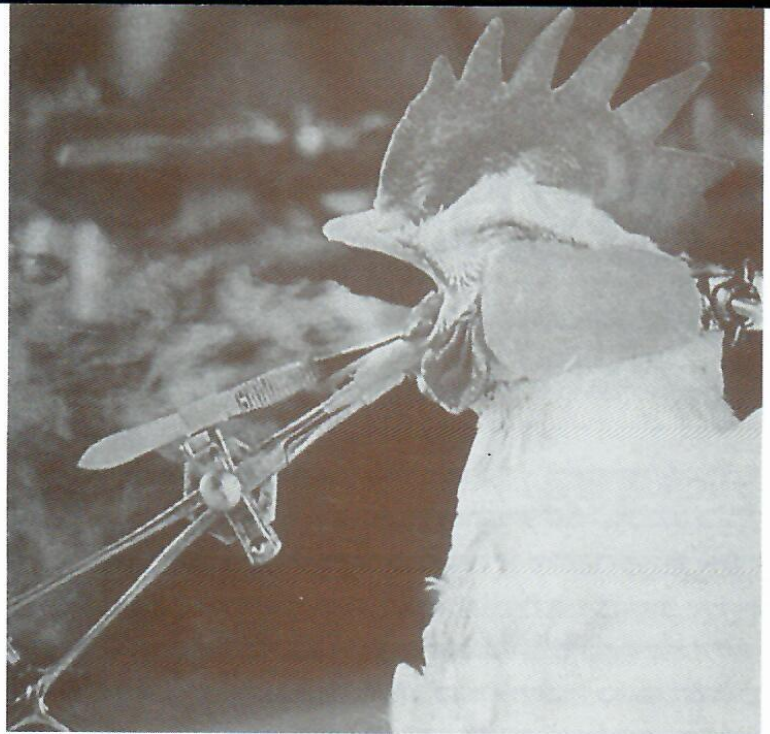
התעשייה הפרמצבטית לענפיה פורחת על מצעה של כלכלת הצרכים הכוזבים. בספרו "תרופות, רופאים ומחלות" כותב בריאן אינגליס, כי "מספרם של הניסויים בבעלי-חיים מוסיף לעלות בהתמדה, לא משום שתרופות בטוחות וטובות יותר מופיעות בשוק, אלא פשוט משום שיותר ויותר תרופות מציפות אותו"; יותר מותגים מיותרים, שאינם נבדלים באורח משמעותי מאלפי מותגים אחרים, בלתי-נחוצים גם הם, שמנגנוני פרסום אלימים כבר שכנעו אותנו בחיוניותם – וכל זה בעולם, שמרבית תושביו מתים רק משום שאין בכוחם להשיג את התרופות הקיימות ממילא.

הברית הלא-קדושה בין הרפואה המודרנית לבין כלכלת השוק בודה לעצמה היסטוריה הרואית, רצופת "תגליות" מהפכניות ו"נסים" הרי-עולם, המטשטשת בהתמדה עובדה יסודית אחת: היחלצותה המפליאה של הרפואה מן המשבר החמור שבו הייתה נתונה בימי-הביניים היא תולדה של החזרה לעקרונות ההיגיינה של העולם העתיק. בכירי ההיסטוריונים של הרפואה (זייגריסט, אינגלס, דיבו, ביילי, איליץ') שותפים לקביעה, כי את חיסולן

מחקר פסיכולוגי. ניסויים רבים נערכים לצורך מחקר פסיכולוגי: גורמים לחיות מצוקה נפשית קיצונית, ובודקים כיצד הן מגיבות. ניסויים מסוימים מתמחים בגרימת כאב ומצוקות גופניות קשות אחרות; אחרים, כמו זה שבתמונה, מתמקדים בשלילת צרכיהן הנפשיים הבסיסיים של החיות, כגון שלילת קשר אימהי מתינוקות של קופים, והצמדתם לתחליפי-אם מלאכותיים, לעתים מכאיבים. מסקנות טיפוסיות של מחקרים כאלה הן, ששלילת טיפול אימהי גורמת הפרעות נפשיות קשות, שגרימת כאב גורמת תוקפנות, וכדומה.

ניסויים בעופות. כמו מכרסמים, גם עופות נחשבים כאובייקט זול לניסויים מסחריים, למשל – כאשר מבקשות חברות הסיגריות "להוכיח", שסיגריות אינן מזיקות (בתמונה). אולם הניסויים המסחריים הנפוצים ביותר נועדו לפתח בשר וביצים זולים יותר, על-ידי הגדלת הלחץ הממשקי והגנטי על העופות: חושפים המוני עופות לתנאי לחץ קיצוניים (צפיפות, חום/קור, רעב, הלעטה בכימיקלים, הדבקה במחלות ועוד), ובודקים את התפתחות העיוות הגופני, התחלואה והתמותה מול יכולת ה"ייצור". ניסויים אלה הם לעתים קרובות לא פחות מכאיבים וקטלניים מן הניסויים המוכרים יותר, הנערכים ביונקים. גם בעופות מדובר במספרים עצומים, אך איש אינו סופר ניסויים אלה ואין אפילו מראית-עין של פיקוח עליהם.

של המגיפות שעשו שמות באירופה המדיבאלית יש לזקוף לזכות אימוצם המחודש של עקרונות ההיגיינה במהלך מהפכני באמת, אולי המשמעותי ביותר בתולדותיה של הרפואה המודרנית. אך דובריה הגלויים והסמויים של הוויוויסקציה שבים ומסבירים לנו, כי העולם נגאל אז תודות למסעות חיסון חלוציים (בשעה שמגפת הדבר שהשתוללה בימי-הביניים נעלמה בלא כל חיסון) ממש כשם שהצלתו כעת תלויה במזגם הפילנטרופי של יצרני החיסונים בימינו.

עריצותו של סיפור-על זה מאיימת להשכיח מאתנו, שתולדותיה האמיתיים של הרפואה המודרנית התרחשו כל העת הזו במרחק רב מדרך-המלך המדומיינת של הוויוויסקציה: גילויים של חומרי החיטוי וההרדמה הבסיסיים – האתר, האופיום, המורפיום, הכלורופורם וחומרים אחרים – שמילאו תפקיד מכריע בהולדתה של הכירורגיה המודרנית; המצאתם ושכלולם של אמצעי-אבחון כמו הטרמומטר, הסטטוסקופ המיקרוסקופ האלקטרוני וקרני הרנטגן; פיתוחם של חיסונים ותרופות בסיסיות כמו יוד, אטרופין, רדיום ופניצילין – כל אלה אינם חבים דבר לניסויים בבעלי-חיים.

הוויוויסקציה נסלחת עוד פחות לאור שלל החלופות לבעלי-החיים, העומד לרשותם של הנסיינים – החל מרקמות אדם, תרביות תאים ואיברים, דרך בובות המחקות בדיוק רב את המבנה האנטומי של האדם, וכלה בהדמיות מחשב, אם להזכיר רק מעט משפע האמצעים הנגישים. פיתוחן של החלופות הוא תחום מדעי פעיל, אשר התקדמותו המהירה נושאת בחובה **כבר עתה** פוטנציאל למהפכה בשדה המחקר הניסויי. אלא שאורתודוקסיית המעבדות מוסיפה להתבצר במקדשיה, להחרים בקנאות כל רפורמה מסתמנת. בישראל, למשל, לא אישרה המועצה לפיקוח על הניסויים בבעלי-חיים בכל שנות פעילותה ולו חלופה אחת (נכון לשנת 2002, זמן כתיבת שורות אלה).

ב-1949 כתב ברנרד שאו: "אם נאמר שבשאלת הוויוויסקציה יש להכריע לפי מידת התועלת שהיא עשויה להביא, תהיה זו טעות חסרת-תקנה. משתמע מעמדה זו, כי אם הניסויים היו מובילים לתוצאות תקפות ומועילות, היה עלינו להצדיקם." רשימה קצרה זו יוחדה לסקירתם של הטיעונים העיקריים כנגד הניסויים בבעלי-חיים, המבקשים להדוף את טענותיהם של הוויוויסקטורים במישור המדעי-תועלתי, שממנו הם מתיימרים לשאוב את ההצדקות למעשיהם. הזנחתו של מישור טיעון זה תהיה בגדר מחדל; אבל ההסתפקות בו תהווה מחדל חמור שבעתיים, שיחריב את יסודותיו המוסריים של המאבק למען בעלי-החיים. דווקא בסופה של רשימה מעין זו, אנו מחויבים להזכיר, כי הוויוויסקציה היא פשע, שמוסריותנו תובעת בלא-תנאי את הפסקתו המיידית והמוחלטת. גם אילו היו הניסויים מועילים לאדם באופן מובהק, היה עלינו להשמיע תביעה זו ללא כל הסתייגות.

ספרות מומלצת

- הוועדה למודרניזציה של המחקר הרפואי, ניו יורק, **ניסויים בבעלי-חיים: סקירה ביקורתית**, (גבעתיים: האגודה הישראלית נגד ניסויים בבעלי-חיים, 1994).
- סינגר, פיטר, **שחרור בעלי-החיים**, מהדורה מעודכנת (1995), (ישראל: אור-עם, 1998), פרק 2.
- רוש, הנס, **טבח החפים מפשע**, (תל-אביב: כינרת, 1991).
- Coleman, Vernon, **Why Animal Experiments Must Stop and How You Can Help Stop Them**, (London: Green Print, 1991).
- Greek, Jean Swingle & Ray Greek, **Sacred Cows and Golden Geese: The Human Cost of Experiments on Animals**, (New York and London: Continuum, 2000).
- Langley, Gill (ed.), **Animal Experimentation: The Consensus Changes**, (New York: Chapman & Hall, 1990).
- Page, Tony, **Vivisection Unveiled: An Expose of the Medical Futility of Animal Experimentation**, (Charlbury, Oxon: Jon Carpenter Publishing, 1999).
- Ryder, Richard D., **Victims of Science: The Use of Animals in Research**, revised edition (London: National Anti-Vivisection Society, 1983).
- Sharpe, Robert, **The Cruel Deception: The Use of Animals in Medical Research**, (Wellingborough, UK: Thorsons, 1988).

הגנת בעלי-חיים במשפט

יוסי וולפסון

מעמדם של בעלי-חיים לא-אנושיים במשפט המערבי המודרני הוא, לפני הכל, סוג של רכוש. בני-אדם יכולים לרכוש בהם בעלות, והבעלות כרוכה בזכות לעשות בבעלי-החיים עסקאות, להשתמש בהם כרצון הבעלים ולהשמידם. בעל-החיים נתפס בראש ובראשונה כקניין בעל ערך כספי, הנקבע לפי השימוש האפשרי בו. הגנה על בעלי-החיים מפני בעליו נחשבת כהגבלה על חופש הקניין של הבעלים. תפיסת בעלי-החיים הלא-אנושיים כרכוש, מנוגדת ניגוד מוחלט לתפיסה של זכויות בעלי-החיים, שעל-פיה בעלי-חיים לא-אנושיים הם בעלי ערך כשלעצמם. לפי עמדה זו, לזכותו של בעל-חיים שלא להיחשף לכאב עז או שלא להיות מופרד מאמו בעודו בן יומו יש משקל רב יותר מן הזכויות הכלכליות של אדם זה או אחר ברכושו.

המשפט מצא דרך להלך על-פני תהום זו, ולגשר לכאורה בין תפיסת בעל-החיים כקניין לבין תפיסתו כבעל זכויות. דרך זו, כפי שהיא קיימת כיום, מעניקה את מלוא התוקף לזכויות הקניין של הבעלים, ומניחה רק מקום שולי לזכויותיו של בעל-החיים. עם זאת, קיימת מגמה גוברת לתת משקל רב יותר לזכויותיהם של בעלי-החיים. לנוכח הרפורמות המתרחשות לנגד עינינו יש לזכור: מימוש מלא של זכויות בעלי-החיים לא יבוא לפני ביטול מעמדם כרכוש. כשם שביטול העבדות היה צעד הכרחי לשוויון הזכויות של השחורים בארצות-הברית, כך ביטול זכויות הקניין בבעלי-חיים הוא צעד הכרחי למימוש אמיתי של זכויותיהם.

מימוש מלא של זכויות בעלי-החיים לא יבוא לפני ביטול מעמדם כרכוש. כשם שביטול העבדות היה הכרחי לשוויון זכויות השחורים בארצות-הברית, כך ביטול זכויות הקניין בבעלי-חיים הכרחי למימוש זכויותיהם

חוקים להגנת בעלי-חיים קיימים מקדמת דנא. כבר בתנ"ך קיימים ציוויים על מנוחת בעלי-החיים שבמשק בשבת, איסור לגזול מציפור את ביציה לנגד עיניה, וסדרה של מצוות שעניינן צער בעלי-חיים. בדתות הודו התבסס העיקרון של "אהימסה" – אי-פגיעה, לרבות אי-פגיעה בבעלי-חיים – במאה השישית לפני הספירה. במאה השלישית לפני הספירה אסר הקיסר ההודי אשוקה על הריגת מינים שונים של בעלי-חיים, על שחיטת בהמות הרות או מיניקות, ועוד. בעידן המודרני שבו והופיעו בעולם המערבי חוקים להגנת בעלי-חיים, המתמצים בדרך-כלל באיסור על "גרימת סבל שלא לצורך".

חוקים להגנת בעלי-חיים עוררו דיון עתיק – כמעט כמותם עצמם – לגבי הטעם שמאחורי חקיקתם. מלומדים רבים סירבו בתוקף להסכים לרעיון שהמחוקק (אנושי או אלוהי) רואה בבעלי-החיים יצורים הראויים להגנה כשלעצמם. במקום זאת הוסברו חוקי צער בעלי-חיים בשורה של טעמים אחרים: החוקים נועדו לחנך את האדם לשליטה עצמית, הם נועדו למנוע אלימות כלפי בני-אדם, העלולה להתרחש כתוצאה מאובדן רסן כלפי בעלי-החיים, הם נועדו למנוע כאב נפשי מבני-אדם, שגורל בעלי-החיים יקר להם, וכדומה. הסברים אלו שוב אינם הולמים את החוקים הנחקקים בשנים האחרונות. ההוראות המפורטות בחוקים אלו (כגון חוק צער בעלי-חיים הישראלי והחוקים המקבילים בשוויץ, בגרמניה, בשבדיה, בבריטניה, בניו-זילנד ועוד) אינן מותירות מקום לספק, שהאינטרס המוגן על-ידי חוקים אלו הוא זה של בעלי-החיים. לאחרונה תוקן גם ה-Civil Code הצרפתי, ובעלי-חיים הופרדו מבחינה מושגית מסוגי רכוש אחרים. שיטות משפט רבות יותר ויותר מכירות בבעלי-חיים כבעלי זכויות לצד היותם רכוש. אך אם ניזכר כי אין עדיין שיטת משפט המגינה על בעלי-חיים מהריגה לצורכי מאכל, נבין עד כמה מוגבל הוא היקפן של זכויות אלו.

לפני התקופה המודרנית, הועמדו באירופה בעלי-חיים ממינים שונים למשפט, ורבים מהם הורשעו והוצאו להורג. במאה התשע-עשרה פסקו משפטים אלה, ובעלי-החיים הפכו לרכוש גרידא.

החוק בישראל

שלושה חוקים עיקריים עוסקים בישראל בהגנת בעלי-חיים: חוק הגנת חיית הבר, תשט"ו-1955, חוק צער בעלי-חיים (הגנה על בעלי-חיים), תשנ"ד-1994, וחוק צער בעלי-חיים (ניסויים בבעלי-חיים), תשנ"ד-1994.

הגנת חיית הבר

חוק הגנת חיית הבר הוא הוותיק שבחוקים. הוא עוסק בהסדרת הציד ובכל הנוגע להחזקת חיות בר ולסחר בהן. "חיית בר" מוגדרת בחוק באופן מרחיב. המדובר בכל בעל חוליות (למעט דגים) שאין טבעו לחיות במחיצת האדם – כלומר ההגדרה כוללת גם בעלי-חיים שנולדו בשביה, ובלבד שאינם ממין ביולוגי שמטבעו חי במחיצת האדם (כגון חתולים וכלבים מבויתים). כל חיית בר היא מוגנת, אלא אם הוכרזה במפורש כמזיק או כחיית בר מטופחת או כמותרת בציד. החוק אוסר על ציד חיות בר ללא רשיון. האיסור על ציד כולל גם הוא יותר מן המשתמע מהשימוש הרגיל במילה. "צידה" כוללת "עשיית מעשה מתוך כוונה לפגוע בחייה, בשלומה או בחירותה של חיית בר, או להדריך את מנוחתה, או לסכן את התפתחותן הטבעית של ביציה, או של כל תולדה שלה". נטילת צב או צפרדע מהשדה כדי "לגדל אותם" בבית מהווה אפוא עבירה על חוק זה, וגם הטרדתו של חרדון המתמכר לשמש אסורה על-פיו.

סדרת הוראות בחוק ובתקנות שהותקנו על-פיו קובעות שיטות ציד אסורות, כגון סינוור באורות, רדיפה בכלי-תחבורה ממונע ושימוש במלכודות, ברשתות או בדבק. הוראות אחרות מגדירות את עונת הציד, קובעות אזורים אסורים בציד ומטילות הגבלה על ציד בלילה. הוראות נוספות כופפות את כל תחום הסחר בחיות בר למשטר רישוי. סחר בחיות בר, החזקת חיות בר והעברה של חיות בר טעונים כולם היתר. גם כאן חלה ההוראה על כל חיות הבר, למעט אלו שהוכרזו במפורש כ"מזיקים" או כ"חיות בר מטופחות". קופים במעבדות, צבאים בגני חיות ותוכים בחנויות בעלי-חיים הם רק דוגמאות בודדות לבעלי-חיים שהחזקתם טעונה היתר.

על אכיפת חוק הגנת חיית הבר ממונה הרשות לשמירת הטבע והגנים הלאומיים, הכפופה למשרד לאיכות הסביבה. למרבה הצער, אכיפת החוק אינה מספקת. מצערת במיוחד היא העובדה, שהרשות רואה את תפקידה כהגנה על הבר, אך לאו דווקא על חיות הבר. כך, למשל, הרשות אינה מקפידה על רווחתן של חיות בר בשביה, והיא העניקה בעבר היתרים לייבוא ולהחזקה של חיות בר, תוך גילוי חוסר אחריות ביחס לתנאים המצפים להן.

ניסויים בבעלי-חיים

חוק צער בעלי-חיים (ניסויים בבעלי-חיים) מסדיר את נושא הניסויים בבעלי-חיים בישראל. החוק, שראשיתו במאמצים של ארגונים למען בעלי-חיים בישראל, סופו שאימץ את עמדת השדולה של הוויוויסקטורים (מי שעורכים ניסויים בבעלי-חיים). יותר משהחוק מגן על בעלי-החיים, הוא יוצר חזות כוזבת, שלפיה נערכים הניסויים תחת בקרה ופיקוח. בכך משרת החוק את האינטרס של הוויוויסקטורים להרדים את התודעה הציבורית ביחס למצבם של בעלי-החיים במעבדות.

החוק מייסד "מועצה לניסויים בבעלי-חיים" שהיא הגוף המרכזי הממונה על ניסויים בבעלי-חיים בישראל. תפקידיה העיקריים של המועצה הם לקבוע כללים בנוגע לעריכת ניסויים בבעלי-חיים ורישוי מוסדות שיערכו ניסויים בבעלי-חיים. המועצה היא בת 23 חברים. רק שלושה מביניהם הם נציגי ארגונים למען בעלי-חיים. רוב חברי המועצה הם נציגים של גופים העורכים ניסויים בבעלי-חיים, או המייצגים קבוצות אינטרסים, המעוניינות בהמשך קיומם של ניסויים כאלו במגבלות מזעריות. רבים מהנציגים עורכים ניסויים בבעלי-חיים בפועל או אף אחראים על נושא הניסויים בבעלי-חיים במוסדות שבהם הם עובדים.

המועצה לניסויים בבעלי-חיים אינה עוסקת באישור ניסויים קונקרטיים (למעט בתחום הקוסמטיקה). אישור הניסויים נעשה בדרך-כלל בוועדות פנימיות בכל מוסד ומוסד. כדי לערוך ניסויים, זקוק החוקר גם להסמכה אישית כ"חוקר מוסמך". הסמכה זו ניתנת לחוקר על-ידי מנהל המוסד שבו הוא עובד.

ההוראות המהותיות בחוק, הנוגעות להגנת

בעלי-החיים בניסויים, הן עמומות ומסויגות. חמורה במיוחד היא ההוראה שבסעיף 1 לתוספת לחוק, אשר מתירה עריכת ניסויים מכאיבים ללא הרדמה. במקרים מסוי-מים מותר לבצע גם

> **חוק צער בעלי-חיים (ניסויים בבעלי-חיים): יותר משהחוק מגן על בעלי-החיים, הוא יוצר חזות כוזבת, שלפיה נערכים הניסויים תחת בקרה ופיקוח, כביכול**

הרפיית שרירים ללא הרדמה. הרפיית שרירים היא נטרול התגובות המוטוריות של בעל-החיים, בעודו בהכרה מלאה. יכולתו של בעל-החיים לחוש כאב אינה פחותה, אולם לנסיין אין אפשרות להבחין במידת הכאב שהוא גורם. עבור בעל-החיים מדובר, כמובן, לא רק בכאב חריף אלא גם בתחושה קיצונית של חוסר-אונים.

לצד הסדרים אלו, שהם בבחינת אחיזת-עיניים של בקרה, אין החוק כולל שום הוראה בדבר פרסום נתונים לציבור אודות הניסויים. אדרבא, החוק כולל הוראת סודיות החלה על כל מי שממלא תפקיד על פיו, ואשר פורשה עד היום בהרחבה רבה. ייתכן שמאבקים משפטיים ומאמצי חקיקה ישנו מצב זה, במיוחד לאור כניסתו לתוקף של חוק חופש המידע.

הוראה חשובה, אשר כלולה בחוק, אוסרת על ניסויים בבעלי-חיים "אם ניתן להשיג את מטרת הניסוי בדרכים חלופיות סבירות" (סעיף 9 לחוק). הוראה זו, אם לא תפורש פירוש מצומצם, עשויה להוביל לאיסור של מרבית הניסויים בבעלי-חיים. אולם מי מגדיר את מטרת הניסוי? ומי יקבע מהי חלופה סבירה? דומה שכל עוד עורכי הניסויים הם הממונים על ביצוע החוק, יישאר סעיף 9 בלתי ממומש.

צער בעלי-חיים

חוק צער בעלי-חיים (הגנה על בעלי-חיים), תשנ"ד-1994, הוא החוק המרכזי להגנת בעלי-חיים בישראל. הסעיף המרכזי של החוק הוא סעיף 2(א) הקובע איסור מסגרת: "לא יענה אדם בעל-חיים, לא יתאכזר אליו ולא יתעלל בו בדרך כלשהי". בנוסף לאיסור המסגרת מופיעים בחוק איסורים קונקרטיים על סוגים מוגדרים של התעללות. החוק אוסר באופן קונקרטי על שיסוי בעלי-חיים זה בזה, על ארגון תחרויות קרבות בין בעלי-חיים, על העבדת בעלי-חיים שאינם מסוגלים לכך עקב מצבם הגופני ועל העבדת בעלי-חיים עד כדי אפיסת כוחות. כמו כן, החוק אוסר הרעלת בעלי-חיים בסטריכנין, אלא בהיתר של מנהל השירותים הווטרינריים (מנהל השירותים הווטרינריים הוציא היתר כללי, הקובע באילו תנאים מותר השימוש בסטריכנין). תיקון לחוק משנת 2001 אוסר על עריכת ניתוחים בבעלי-חיים למטרות נוי (כגון קיצוץ זנבות ואוזניים של כלבים "גזעיים"). "בעל-החיים" מוגדר בחוק זה (כמו גם בחוק הניסויים) כבעל חוליות למעט אדם. החוק פוטר מהוראותיו את הניסויים בבעלי-חיים (שעליהם חל חוק הניסויים) ואת ההריגה של בעלי-חיים לצורכי מאכל אדם: המחוקק לא רצה, מן הסתם, להתערב בשחיטה הכשרה היהודית או המוסלמית.

ההוראה האוסרת על התאכזרות, עינוי והתעללות חייבה פרשנות של בית-המשפט: מדובר במילים טעונות מאוד, שניתן לפרשן באופנים שונים. הלכה בעניין נקבעה בפסק-הדין **תנו לחיות לחיות נגד מפעלי נופש חמת גדר ואח'** (פ"ד נא(3) 832). באותו מקרה אסר בית-המשפט על "קרב תנין באדם", שנוהל במסגרת מופעים בחוות-התנינים בחמת-גדר. "קרב", אשר לא היה בעצם אלא סדרת פעולות שביצע אדם בגופו של התנין, שהיה חסר-אונים ובלתי מסוגל להשיב מלחמה שערה. הוכח שה"קרב" גורם לתנין סבל – הן פיזי והן נפשי (מה שמכונה "עקה" – stress – בעגה המקצועית, החוששת ליחס לבעלי-חיים חיי נפש). בפסק-דין יסודי ויפה של השופט מישאל חשין, מנתח בית-המשפט את יסודות איסור המסגרת על התעללות בבעלי-חיים, וקובע שקיימים בו שלושה יסודות. יסוד ראשון הוא עובדתי: גרימת סבל לבעל-חיים. בית-המשפט דוחה את האבחנה בין סבל קל לסבל חריף, וקובע שכל סבל, לרבות סבל נפשי, מקיים את היסוד הראשון. יסוד שני הוא נפשי: נחוץ שהאדם הגורם את הסבל יהיה מודע לטיב מעשהו, לכך שמדובר בבעל-חיים, ולכך שהמעשה גורם סבל לחיה. בית-המשפט דחה פירוש צר יותר לחוק, לפיו האיסור הוא רק על מעשים סדיסטיים, הנעשים מתוך מטרה מרושעת לגרום סבל. יסוד שלישי שקבע בית-המשפט הוא יסוד משפטי: גרימת סבל לבעלי-חיים תהא אסורה רק כאשר היא נעשית שלא לצורך. ומהי גרימת סבל שתהיה מוצדקת? המבחן מקביל למבחן שבו נמדדת חוקיותם של חוקים הפוגעים בזכויות האדם: על גרימת הסבל לשרת מטרה ראויה; על האמצעי של גרימת הסבל להתאים פונקציונלית

להשגת המטרה הראויה; יש למזער את הסבל למינימום ההכרחי כדי להשיג את המטרה הראויה; יש לקיים יחס של מידתיות בין הסבל לבין המטרה: לא כל מטרה שולית – ואפילו היא לגיטימית כשלעצמה – תצדיק גרימת סבל חריף לבעלי-חיים.

היסוד השלישי, המשפטי, מאפשר לבית-המשפט לשמור את התפיסה הקיימת, לפיה בעלי-חיים נחשבים כקניין של בעליהם, ולאמצעי בידי האדם. קשה לשער שבית-המשפט יאסור על כל שיטות הגידול התעשייתיות של בעלי-חיים: באיזון בין הסבל הנורא של בעלי-החיים לבין האינטרס של השופטים להעלות את גופותיהם של אותם בעלי-החיים על צלחתם, ינצח בוודאי האינטרס של השופטים. עם זאת, ניתן לקוות שהאיזון המשפטי יביא להפסקה של כמה מהפגיעות היותר חריפות בבעלי-חיים גם במשקי החי: בתחומים כגון פיטום אווזים, גידול עגלי חלב, כלובי סוללה של תרנגולות בתעשיית הביצים וכדומה.

חוק צער בעלי-חיים מסמיך את שר החקלאות להתקין תקנות בשורה של נושאים. תקנות אלו אמורות להעניק תכנים קונקרטיים לאיסורים הכלליים על עינוי, התאכזרות והתעללות.

באיזון בין הסבל הנורא של בעלי-החיים לבין האינטרס של השופטים להעלות את גופותיהם של אותם בעלי-חיים על צלחתם, ינצח בוודאי האינטרס של השופטים

תקנות משנת 2001 מורות על הקפאת ענף פיטום האווזים בישראל, ועל כללים מסוימים בנוגע לאופן הפיטום. ספק אם תקנות אלה הן חוקיות, שכן אם עצם הפיטום מהווה התעללות, כטענת הארגונים למען בעלי-חיים, הוא אסור על-פי החוק ולא ניתן להתירו בתקנות. תקנות אחרות מתנות כל תצוגה, תערוכה או תחרות של בעלי-חיים ברשיון, והתנאי להענקת הרשיון הוא, שלבעלי-החיים לא ייגרם סבל כלשהו במהלך האירוע או בהכנות לקראתו.

אחד היתרונות הגדולים של חוק צער בעלי-חיים הוא במגוון צורות האכיפה שלו. התעללות בבעלי-חיים היא עבירה פלילית, שלצדה עונש מאסר לתקופה מרבית של שלוש שנים. בנוסף לכך, רשאי בית-משפט להוציא צו מניעה שיאסור את ההתעללות. לצד האכיפה הממשלתית, ניתנו גם לארגונים למען בעלי-חיים סמכויות לפנות לבתי-המשפט. במשרד החקלאות קיים ממונה על אכיפת החוק, ולו ולפקחים שמונו לפי החוק סמכויות רחבות. בין היתר כוללות סמכויות אלו את הסמכות להעביר בעל-חיים למתקן מוגן לקבלת טיפול רפואי. הוראות אחרות עוסקות בתפיסת בעלי-חיים שעברו התעללות ובטיפול בהם. במסגרת המשרד לאיכות הסביבה הוקמה קרן למען בעלי-חיים לקידום מטרות החוק. מוקד צער בעלי-חיים, שהוקם אף הוא במסגרת המשרד לאיכות הסביבה, מרכז תלונות על התעללות בבעלי-חיים ועוקב אחר הטיפול בהן. במוקד עובד קצין משטרה ("קצין מטה לעניין חוק צער בעלי-חיים"). גוף נוסף הוא מערך ההגנה על בעלי-חיים במשרד לאיכות הסביבה. גוף זה עוסק בעיקר בהסברה, וכן מרכז את "נאמני בעלי-החיים". "נאמני בעלי-החיים" הם אזרחים שמונו על-ידי השר לאיכות הסביבה, וסמכותם מתמצה בזכותם לדרוש מאדם שעבר בפניהם עבירה על החוק, שיזדהה בפניהם. ככל שסמכות זו היא צרה, עשויה תעודת הנאמן לתת תוקף נוסף לניסיונות להשפיע על אדם לחדול ממעשה התעללות.

למרות הכלים הרבים לאכיפת החוק, נותרת האכיפה כבעיה מרכזית. בעניין זה יש חשיבות רבה לפעילותו של הציבור. תלונות מפורטות למשטרה, מגובות בעדויות ובתיעוד של מקרי התעללות, הן תנאי יסודי לשיפור האכיפה. תלונה שאינה מגובה בראיות, או שאינה כוללת מידע שיוביל אל המתעלל, היא חסרת-ערך. מוקד צער בעלי-חיים הכין טופס מיוחד על מנת להקל על רישום מפורט של התלונה. כדי שהתלונה תיחקר כראוי, יש לפנות גם למוקד צער בעלי-חיים. בעניינים בעלי היבט עקרוני כדאי לפנות גם לממונה על החוק במשרד החקלאות. הערנות והמעורבות של כל אחת ואחד מאתנו יכולות למנוע מצב, שבו אף אותן הגנות מעטות, שהמשפט נותן לבעלי-החיים, יישארו כאות מתה בספר החוקים.

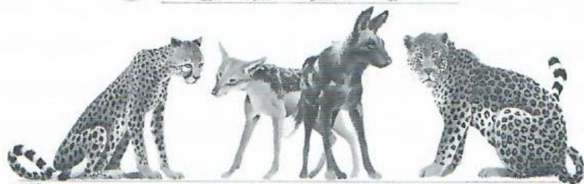
מיתוס יחסי-הכוחות הטבעיים בעולם

על גישות שונות למושג הטבע, על מוסריות ועל פגיעת האדם במינים אחרים

אריאל צבל

הקדמה

רבים מאוד הם הטיעונים, המשמשים בני-אדם בציוויליזציה המערבית – ולא רק בה – כצידוקים לפגיעה בחיות ממינים אחרים. צידוקים אלה הם רעועים ביותר: הם כוללים טעויות עובדתיות וסילופי עובדות, כשלים לוגיים וגילויים בולטים של חוסר עקביות ביחס להשקפות אחרות של תומכיהם. אולם חולשות אלה אינן גורעות כמעט מכוח השכנוע של הצידוקים. מדוע? האינטרסים הניצבים מאחורי הפגיעה הם ההסבר הגלוי והפשוט לכך; הבנה מעמיקה יותר דורשת התחקות אחר הסמכויות והרגשות שמופעלים על-ידי הצידוקים, וניתוח המבנה הרטורי שלהם.

כמה מן הצידוקים הנפוצים ביותר לפגיעה בחיות לא-אנושיות ניתנים להכללה תחת הכותרת "מיתוס יחסי-הכוחות הטבעיים בעולם". במיתוס נכללות גרסאותיה השונות של הטענה, שבני-אדם פוגעים במינים אחרים משום שזוהי דרכו של העולם; הפגיעה היא טבעית, והטבע מצדיק את הפגיעה. טענה זו עשויה להישען הן על סמכות מדעית-רציונליסטית (שבה אתמקד להלן), והן על סמכות דתית-מטאפיזית. ההבחנה בין שתי סמכויות אלה היא מושגית: במציאות, הן עשויות לשמש יחד.

משמעויות רבות ושונות מיוחסות למושג "טבע". במאמר זה לא אשתמש במושג זה במשמעותו הצרה, כדימוי רומנטי של מקום עם פרחים, חיות בר ואוויר נקי, אלא במשמעות כללית הרבה יותר, בתור מכלול הדברים הקיימים בעולם. במקביל לכך לא אשתמש במושג "טבעי" כניגוד ל"מלאכותי", ל"תרבותי" או ל"אנושי", אלא כתואר המציין, שקיומו של דבר כפי שהוא נובע מתוך מהותו; התרחשות "טבעית" היא אפוא התרחשות הצפויה מראש, בתנאים נתונים. בהתאם לכך, התנהגות "טבעית" אף היא צפויה מראש בתנאים נתונים, גם אם ניתן, באופן עקרוני, להתנהג אחרת.

הכשל הנטורליסטי ומקורות הסמכות של המיתוס

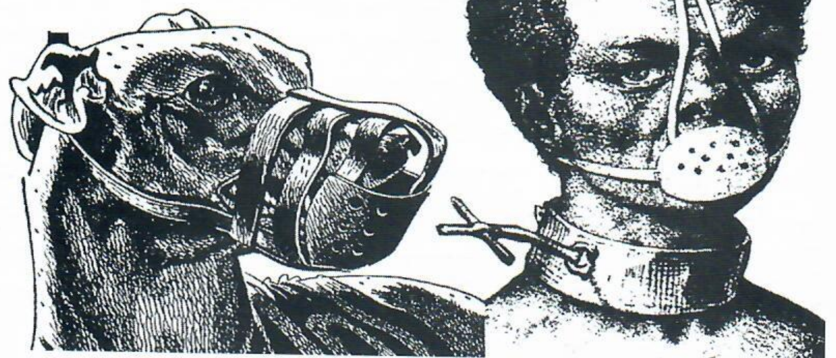
הטיעון ה"מדעי", לפיו פגיעת האדם בחיות ממינים אחרים היא טבעית ולכן מוצדקת מבחינה מוסרית, מושתת על היסק לוגי כושל (המכונה "הכשל הנטורליסטי"): הוא מציג עובדות כערכים, מצוי כרצוי, נורמלי כנורמטיבי. הצידוק פונה אל האוניברסליות, כביכול, של הפגיעה, ומציג מציאות זו כצידוק מוסרי לעצם קיומה. זהו מעבר בין שני סוגי שיח הזרים זה לזה – המדעי והמוסרי – שאין ביניהם מכנה משותף המאפשר היקשים מתחום אחד למשנהו.

אמנם, יישום עקרונות המוסר כרוך תמיד בהסתמכות על ידע אמפירי, הקובע אילו מושאים הם בעלי מעמד מוסרי וכיצד

יש לנהוג בהם כדי לממש מעמד זה. אלא שעצם הקביעה, מהן התכונות שיש לחפש במושאים כדי לברר את מעמדם המוסרי, אינה נובעת מן הידע האמפירי על אודותם; העמדתן של תכונות אלה כבסיס לקיומו של מעמד מוסרי היא עיקרון שיצרנו במחשבתנו על הדברים. כלומר, אין בנמצא נתונים אמפיריים על חיות מסוימות, אשר כשלעצמם **מצדיקים** מבחינה מוסרית פגיעה בהן: לא העובדה שלציפור יש כרבולת, לא העובדה שאין היא מסוגלת להתגונן מפני בני-אדם, ולא העובדה שהיא מסוגלת לחוש כאב ופחד. בדומה לכך, אין בנמצא נתונים אמפיריים על חיות מסוימות, אשר כשלעצמם **פוסלים** מבחינה מוסרית פגיעה בהן: לא הכרבולת, לא החולשה ואף לא היכולת לסבול. העובדה, שרבים מאתנו אינם רואים בקיומה של כרבולת תכונה רלוונטית למעמד מוסרי, ואילו היכולת לסבול קשורה או תלויה, בעינינו, בכינונו של מעמד מוסרי, אינה נובעת מתכונות אלה עצמן; היא נובעת מן ההשקפה המוסרית שלנו על ערכם המוסרי של סבל ושל כרבולות.[1]

ממצאים מדעיים אינם מכתיבים אפוא את הערך שייוחס להם; אדרבה, הממצאים הם אלה הספוגים בערכיות, משום שהתופעות עצמן נתפסות על-ידינו דרך העדשה המעוותת של האידיאולוגיה. אולם הרטוריקה האופיינית לנציגיו של המדע (או של פעילויות מדעיות כלשהן) היא דווקא הצגתו של המחקר המדעי כתחום רציונלי, טהור, אידיאלי, נייטרלי, שאינו מייצג ערכים כלשהם; "עובדות מדעיות" מוצגות כטענות ניטראליות מבחינה ערכית, נקיות מהשלכת ערכים שאנו מבצעים על "העולם האמיתי". אך גם אילו הנחנו, שאפשר לטעון טענות המשוללות ערך משל עצמן, עדיין היה עלינו להודות, שניתן לגייס טענות אלה לטובת מטרות ערכיות שונות, ואפילו מנוגדות זו לזו. למשל, ממצאים המעידים על אכילת בשר בקרב אבות האדם לפני מיליון שנה, יכולים להיות מגויסים הן כהצדקה לאכילת בשר כיום, בנימוק של הצורך האנושי בהגשמת טבע האדם, כביכול, והן כהצדקה לצמחונות, אשר מבוססת על התפיסה, כי האדם חייב להתגבר על המורשת

הפרימיטיבית והארכאית שלו כדי שיוכל להפוך ליצור בן-תרבות.

במציאות החברתית של המערב המודרני, הכשל הלוגי של הטיעון ה"מדעי" לטובת הפגיעה אינו גורע כלל מכוח השכנוע של הצגת עובדות כערכים. כוח שכנוע זה שואב את מרבית עוצמתו מסמכותו של המדע: ככל שתיאור העובדות מעורר רושם מדעי ורציונלי יותר, כך מתקבל התיאור כמשכנע יותר; השיח העובדתי נתפס כסמכותי במידה כזו, שתחושת הסמכות מתפשטת מתחום היכולת לומר אמת **עובדתית** לכל תחום אחר, ובכלל זה היכולת לקבוע מהו הנכון מבחינה **מוסרית**. האפקט הפסיכולוגי של הסמכות מערפל את הכשירות האינטלקטואלית להבחין במעבר מהשיח העובדתי לשיח הנורמטיבי.

הטיעון המדעי, לפיו פגיעת האדם בחיות ממינים אחרים היא טבעית ולכן מוצדקת מבחינה מוסרית, מושתת על הכשל הנטורליסטי: הוא מציג עובדות כערכים, מצוי כרצוי, נורמלי כנורמטיבי

יש להזכיר כאן גם את מקור הסמכות הדתי-מטאפיזי למיתוס יחסי-הכוחות הטבעיים בעולם, אשר התפתח בתרבות המערב במסורת היהודית-נוצרית. בתפיסת העולם הדתית ובהשקפות מטאפיזיות אחרות, שאינן דתיות במובן המוסדי של המושג, לא קיימת הפרדה חדה בין השיח העובדתי לשיח הנורמטיבי – בניגוד למקובל בתפיסת-העולם המדעית-רציונליסטית (כמובן, זהו תיאור סכימאטי בלבד; במציאות מתקיימות בתוך הדתות מובלעות של שיח מדעי-רציונליסטי, בעוד שדתיות סמויה מאצילה מסמכותה על גילוייו של המיתוס בשיח החילוני).

מנקודת-מבט דתית, מצוי המוסר האלוהי בבריאה כולה, ולכן תיאור סדר הבריאה הוא בה במידה תיאור סדר המוסריות. התפיסה ההיררכית של הבריאה, אשר אופיינית, במידות שונות של חומרה, ליהדות ולנצרות גם יחד, היא תפיסה של עליונות האדם כלפי חיות ממינים אחרים מכל בחינה שהיא: האדם שולט בחיות אלה מתוקף הקביעה האלוהית, שהיא הצדק עצמו; למושגי צדק אנושיים ובעיקר פרטיים, העשויים להעמיד בספק את המוסריות של הבריאה, אין מקום בתפיסה זו. קריאת תגר על מה שנחשב כסדר הטבעי של הדברים היא בגדר כפירה.

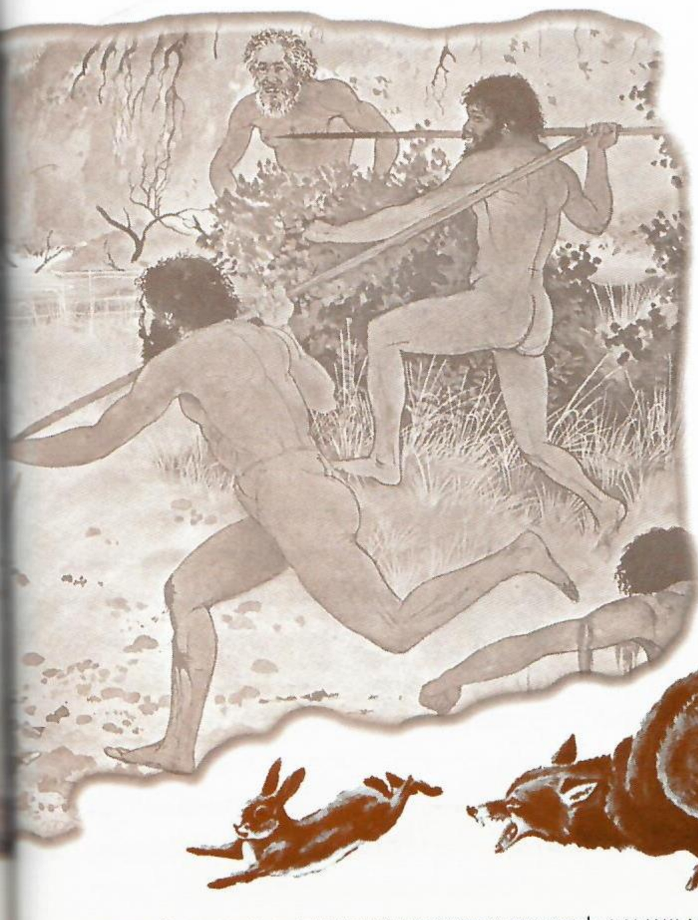
הבסיס התרבותי של הגדרת ה"טבעי"

תפיסת השליטה בחיות לא-אנושיות והניצול שלהן בידי המין האנושי כמצב הדברים הטבעי בעולם, נשענת על הצגת תופעות מסוימות כנתונים על-הסטוריים ועל-חברתיים: המין האנושי נתפס כמין אחד בעל תכונות מובהקות, ומינים אחרים

– כבעלי תכונות מובהקות משלהם, ושתי הקבוצות נתפסות כשונות באופן מהותי ומובהק זו מזו; גם היחסים בין הקבוצות נתפסים כבעלי מהות קבועה.

הסוואתם של נתונים תלויי-הסטוריה ותרבות בתור טבע נצחי היא מהלך טיפוסי למיתוסים. לדבריו של רולאן בארת׳, המיתוס נוטל תופעות שנוצרו על-ידי התרבות האנושית ואשר משמעותן תלוית-תרבות, ומטפל בהן באופן המפשט את מורכבותן ואת ארעיותן, עד שהן נתפסות כתופעות פשוטות, ברורות, נצחיות – וטבעיות: ״מעשה להטים בוצע כאן, שהיפך את הממשות, רוקן אותה מהיסטוריה ומילא אותה בטבע, שעקר מן הדברים את מובנם האנושי כך שיסמנו חוסר משמעות אנושי.״[2]

הרטוריקה של יחסי-הכוחות הטבעיים בעולם מתרפקת על מצבי אלימות הקיימים ב״ג׳ונגל״, ממציאה לאדם מהות של צייד ומניחה ״הוכחות מוסריות״ אלה על הצלחת העירונית.

ניסוח זה הולם את השיח המקובל בתרבות המערב בעניין תכונותיהם של האדם, של מינים אחרים ושל היחסים בין הקבוצות הנדונות. תופעות אלה מוצגות בתור ״מהות״ או ״טבע״, ובכך מוסווית העובדה, שהן הוגדרו על-ידי התרבות. אך באיזה מובן הגדרת ה״מהות״ וה״טבע״ היא תלוית-תרבות? אמנם, קיימים הבדלים בין האדם כמין ביולוגי לבין מינים אחרים. אולם ההבדלים אינם מובהקים בתכונות מסוימות (רגשות כגון פחד, כאב והנאה) ובקרב פרטים מסוימים (כגון תינוקות ומפגרים).

ממצאים מדעיים אינם מכתיבים את הערך שיוחס להם; אדרבה, הממצאים הם אלה שספוגים בערכיות, משום שהתופעות עצמן נתפסות על-ידינו דרך העדשה המעוותת של האידיאולוגיה

חשוב מכך – היחסים החברתיים בכלל, ובין האדם למינים אחרים בפרט, עוברים שינויים גדולים ביותר בזמנים ובמקומות שונים. כמו כן, זיהוי ה״טבע״ כמכלולים של תכונות מסוימות ולא אחרות אינו משקף את המציאות הטבעית בכללותה.

המשמעות האידיאולוגית של מושג ״טבע האדם״ הוצגה לראשונה בבהירות על-ידי קארל מארקס. בדורות האחרונים נחקר הנושא ביסודיות ביחס לקבוצות אנושיות מדוכאות, בהקשר של הגזענות והשוביניזם הגברי. ניתן להחיל על מינים לא-אנושיים הבחנות רבות שנוסחו בספרות זו. למשל, לפי התיאורטיקנית הפמיניסטית קולט גיומין, הצגתן של תכונות מסוימות של פרטים בתור ״טבעם״ היא חלק מאידיאולוגיה של דיכוי, משום שהתכונות הטבעיות, כביכול, נקבעות במסגרת של מציאות, שבה שולט מישהו באחרים. הסיווג של פרטים לפי שייכות לקבוצות ״טבעיות״ (״שחורים״ או ״נשים״) מובנה באופן חברתי, על בסיס יחסי שליטה וניצול – יחסי בעלות. במסגרת יחסי הבעלות מסווגים פרטים בחברה באופן כזה, שניתן להחליף כל פרט בפרטים אחרים ללא קושי; זאת משום שהסיווג הופך את השייכות לקבוצה מסוימת לתכונה המהותית היחידה של הפרט, בעוד שתכונות אחרות שלו אינן נחשבות עוד כבעלות ערך. אם כן, הסיבה לכך שפרטים מסוימים כפופים למישהו ביחסי בעלות אינה נובעת מטבע מסוים של פרטים אלה – ההפך הוא הנכון – דווקא מכיוון שהם שייכים לקבוצה שנמצאת תחת בעלות, מיוחס להם טבע מסוים.[3]

גישה זו רלוואנטית גם ביחס לחיות לא-אנושיות, כפי שמקובל בתרבות שלנו לאפיינן ולסווגן: הטענה שפרות, למשל, משמשות למאכל אדם משום שהן מטבען לא יותר מיצורים פאסיביים הנוטים להשמין והמיועדים להיאכל – טענה זו מסתירה את העובדה, שמושג ה״פרה״ בתרבות שלנו נוצר במסגרת יחסי שליטה וניצול, אשר אינם מאפשרים לתכונות אחרות של הנשלטים לבוא לידי ביטוי.

הסמיוטיקאי ניק פידס דן בהגדרה התרבותית של מושג ה״טבע״ בהקשר של אכילת בשר של חיות לא-אנושיות על-ידי האדם. לטענתו, הקשר בין הריגתן ואכילת בשרן לבין אמונה בשליטה האנושית בטבע פועל באופן מעגלי: מצד אחד, מקור

תפיסת השליטה בחיות לא-אנושיות והניצול שלהן בידי המין האנושי כמצב הדברים הטבעי בעולם נשענת על הצגת תופעות היסטוריות-חברתיות מסוימות כנתונים על-היסטוריים ועל-חברתיים

שורדים המתאימים ביותר – כלומר, האדם – ואילו החלשים יותר – כלומר, שאר המינים – מתים. פוטנציאל הפגיעה האנושי בחיות ממינים אחרים ועובדות הפגיעה מוצגות כהצדקה של עצמן: מותר לנו לפגוע משום שאנו הטובים ביותר, וברור שאנו הטובים ביותר משום שהיכולת לפגוע נמצאת בידינו; בסופו של דבר – ממשיך הטיעון וקובע – הישרדות המתאימים ביותר טובה עבור "הטבע" בכלל, משום שהיא מאפשרת לאבולוציה "להתקדם".[5] המדובר אפוא בכשל לוגי, המוסווה, מבחינה רטורית, על-ידי הצגת "הטבע" או "האבולוציה" במונחים של יצור חי ובעל צרכים.

גיוס מניפולטיבי של מושגי "מלחמת הקיום" ו"הברירה הטבעית", נערך באופן דומה למדי גם כאסטרטגיה של הצדקה לקיומם של יחסי שליטה וניצול בין קבוצות אנושיות. כבר באמצע המאה ה-19, עוד בטרם פרסם צ'ארלס דארווין את "מוצא המינים", נכתבה ספרות גזענית, שטענה כי הגזע מכתיב מציאות חברתית. מאוחר יותר פותח הדארוויניזם החברתי, אשר זכה בתפוצה עממית נרחבת בעיקר בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20, עם השפעות בהמשך המאה: תופעות היסטוריות-חברתיות הוסברו במונחים של דטרמיניזם ביולוגי, מלחמת-קיום על משאבים מוגבלים, יתרונות תורשתיים של קבוצות מסוימות, ויצירה והכחדה של מינים וגזעים באמצעות ברירה טבעית. היבטים מסוימים של הדארוויניזם החברתי גויסו במאה וחמישים השנים האחרונות בתור רציונליזציה מדעית, כביכול, של דיכוי גזעני, אימפריאליסטי או פטריארכלי, ואילו המעטים שגייסו את הדארוויניזם החברתי לטובת הערכים המנוגדים, של רגישות למצוקתו של האחר, נותרו חסרי השפעה פוליטית.[6] הדארוויניזם החברתי גויס באופן נרחב על-ידי מצדדי העבדות בארצות-הברית במחצית השנייה של המאה ה-19. הוא סיפק רקע לביטול המוסריות באמצעות נימוקים "מדעיים",

הלגיטימציה להרג ולאכילת הבשר הוא האמונה בשליטתו של האדם בטבע ובעליונותו על-פני שאר החיות, אולם בה-במידה מכוננות ההריגה והאכילה עצמן את האמונה בעליונות האנושית: אנו יכולים לפגוע כי זוהי זכותנו, וזוהי זכותנו משום שאנו יכולים לפגוע. קשר מעגלי זה בין עובדות לבין ערך מחייב, שעובדת עליונותו של האדם תיראה היטב, מבלי להותיר מקום לספק: "שפיכות דמים היא מרכזית לערכו של בשר. אכן, השליטה הנראית ביצורים אחרים היא חשובה כל-כך, עד שאכזריות נחשבת לעתים קרובות כהכרחית לייצור של בשר באיכות גבוהה..." עצם היראותה של האלימות כתופעה שגרתית וגלויה מעניק לה אפקט פסיכולוגי-חברתי משכנע של פעילות "טבעית", הנתפסת לפיכך כצודקת. מהלך זה מאפיין ביטויים שונים של אלימות ממוסדת, כפי שמבהיר פידס בדבריו על אנשים העוסקים בציד, אשר "מחשיבים בדרך-כלל את פעילותם כחלק מן הסדר הטבעי, בדומה לאופן שבו זכויות-יתר חברתיות או כלכליות נלקחו כמובנות מאליהן."[4]

טענות עובדתיות כערכים פוגעניים

גזירת ערך מתוך תצפיות בטבע משמשת לעתים קרובות ביותר כהצדקה לאכזריות. ברוחן של גרסאות מסוימות של הדארוויניזם, הדגש הוא על היחסים הטבעיים כמאבק לחיים ולמוות, שבו

דימויים של "טבע פראי" משמשים כמאגר בלתי-מוגבל של מקורות השראה, הן להתנהגות אלימה והן לחמלה ולתמיכה הדדית. השאלה, האם תבחר/י כמופת התנהגותי באריה הטורף את הגור של זוגתו (למטה) או בלביאה המתרפקת על הגור שלה (למעלה) – תלויה במסר שברצונך להפיק מתוך "הטבע", ולא בתופעות הטבעיות עצמן.

ואף סייע להצגת השיעבוד כערך (כשהברירות העומדות בפני הגזע הנחות הן שיעבוד או השמדה) על-ידי הצגתו בתור כורח של הטבע – ולכן כורח מוסרי, כביכול. בדיונים אלה נפוץ שילוב של הסמכות הדתית בתוך עולם המונחים המדעי, כדי להעניק משנה תוקף להפיכת העובדות לערך. הדארוויניזם החברתי גויס לא רק להצדקת המצב הקיים, אלא גם להצדקת פעולות דיכוי יזומות נגד כל קבוצה אנושית חלשה. הנאציזם פיתח רעיונות כאלה לכדי אידיאולוגיה של השמדה, המצדיקה את עצמה – בעזרת מונחים מתחום הביולוגיה – כהגנה עצמית של הגזע הארי מפני קבוצות, אשר מסכנות את הישרדות הגזע על-ידי פגיעה בטוהרו.[7]

גם ביחסה של תרבות המערב לחיות לא-אנושיות הופך "חוק הטבע", אשר מונחיו הביולוגיים מוצגים כדומיננטיים ביחס לערכים תלויי-התרבות, לציווי לפגוע: לאכול חיות לא-אנושיות, להשתמש במוצרים המופקים מגופן, לערוך בהן ניסויים, להשמיד אותן כ"מזיקים" וכ"מטרד", ועוד. התועלת האנושית הגלומה, כביכול, במעשה הפגיעה, היא ההצדקה הגלויה ביותר למעשה, אולם הרטוריקה של מיתוס יחסי-הכוחות הטבעיים בעולם רווחת אף היא, ומוסיפה לציווי לפגוע מראית-עין של ערך מוסרי, שאינו ניתן לוויכוח.

טענות עובדתיות כערכים מתקנים

"עובדות מדעיות" מגויסות לעתים לא רק להצדקת הפגיעה בחיות לא-אנושיות, אלא דווקא לטובת הגנה עליהן. מרי מידג'לי, למשל, שהיא תאורטיקנית בולטת בתנועה לשחרור בעלי-החיים, טוענת שאנו מעדיפים את בני-מיננו הביולוגי באופן "טבעי", אם כי בו-בזמן, עוצמת הפגיעה שגורמת תרבותנו לחיות ממינים אחרים היא מנוגדת ל"טבענו".[8] אולם, כפי שראינו לעיל, טענות על אודות טבע מסוים משחקות לידיו של מיתוס יחסי-הכוחות הטבעיים בעולם: משעה שעובדה מוצגת כערך, אובד הממד הביקורתי הטמון בזיהוי ההתניה התרבותית של ייחוס ערך לעובדה זו; הערך אשר טמון, כביכול, בעובדה עצמה, נפתח לוויכוח, ובוויכוח זה עומד הערך ה"מתקן" ("אפשר – ולכן רצוי – להימנע מפגיעה בחיות מסוימות") מול הערכים השולטים בתרבות ("מקובל – ולכן רצוי – לפגוע בחיות מסוימות"). אם כן, למרות כוונותיה הטובות של מידג'לי, הרי שדפוס הטיעון שלה משכנע יותר דווקא אם נטען, שמעשיו של האדם הם ביטוי אותנטי של טבעו; ומשום שלפי תפיסת-עולם זו "טבעיות" נחשבת כערך, אובד הבסיס להתנגדות להתנהגות פוגענית "טבעית", התנגדות שמקורה בעקרונות של צדק שאינם תלויים בתיאור המציאות הקיימת.

מי שטוענים כי עלינו לשוב למצב ה"טבעי" משום שהוא טבעי, חוטאים במהותנות בדומה למי שטוענים, שהאכזריות בטבע מצדיקה את עצמה

גיוס מיתוס יחסי-הכוחות הטבעיים בעולם בניסיון להגן על חיות לא-אנושיות נפוץ בקרב ארגונים ופעילים למען התנועה לשחרור בעלי-חיים בעיקר בגרסה רומנטית יותר מזו של מידג'לי: בהשראת תנועות ירוקות (אקולוגיות) מסוימות, ה"טבע" נתפס כמקום שאין בו הרג וסבל ללא תכלית, ושהיחסים המתנהלים בו הם הוגנים ואף הרמוניים – מופת מוסרי לחברה האנושית; התיאור (הסלקטיבי והמסלף) של עובדות הופך לתביעה ערכית. קרובה לגישה זו היא התביעה, ש"אסור להתערב בטבע", "אסור להפר את סדר הבריאה"

וכדומה. לפי תפיסה זו, סדר הדברים בעולם כולל, כשלעצמו, ממד מוסרי – דהיינו, גישה דתית – בין שמדובר בסדר הדברים בעולם כולו, כמקובל בדתות מונותיאיסטיות, ובין שמדובר בהאלהה של תופעות טבעיות, ברוחן של דתות אחרות.[9] באופן טיפוסי לגישות דתיות, גם הרגישות המוסרית של "דתיות ירוקה" זו משתנה לפי מערכות כללים, הנקבעות ללא קשר הכרחי עם מצוקתו ועם רווחתו של הפרט.

גישה ירוקה אחרת מציגה את "כדור-הארץ", "הסביבה" או "הטבע" בכלל – כישות ה"סובלת מפגיעת האדם". הטבע מוצג במונחים של סובייקט בעל יכולת חישה והכרה, בדומה ליצור חי בעל מערכת עצבים ומוח מפותח, ולתפיסה זו נלווים מושגים מאנישים – כגון "אמא אדמה", שהאדם יוצר איתה מערכת-יחסים אנושית, כביכול.[10] המדובר אפוא במטאפורה, הנתפסת בתור ממשות; כתוצאה מכך מתעמעמת משמעותם של מושג הסבל ומושג הפגיעה, ונחלשת היכולת להבחין מהו סובייקט: אם הטבע יכול לסבול, אף על-פי שאין הוא חיה מסוימת ומוגדרת, הרי שהסבל אינו קשור עוד בסובייקט קונקרטי. למעשה, היות ש"הטבע" הוא בהכרח גדול ומרשים יותר מכל חיה שהיא, הרי שמצוקתן ורווחתן של החיות עצמן מתגמדת אל מול ה"סבל" וה"פגיעה" – ב"טבע", ב"כדור-הארץ", או ב"סביבה".[11]

אם כן, גישות "מתקנות" אלה לוקות בחיסרון יסודי: מי שטוענים כי עלינו לשוב למצב ה"טבעי" משום שהוא טבעי, חוטאים במהותנות בדומה למי שטוענים, שהאכזריות שבטבע מצדיקה את עצמה; בנוסף לכך, המציאות כפי שאנו מכירים אותה, על כל הפגיעות שמתקיימות בה, היא הביטוי המשכנע ביותר של מהות הדברים.

סיכום

מיתוס יחסי-הכוחות הטבעיים בעולם נמנה עם הכלים הרטוריים הנפוצים ביותר במערב המודרני להצדקת פגיעת המין האנושי במינים אחרים. למרות התבססותו על כשל לוגי, של הסקת ערכים מעובדות – אשר כשלעצמן נבררות בדרך-כלל באופן מגמתי מובהק – הרי שהמיתוס מצטיין בכוח שכנוע רב. בתרבות החילונית נובע כוח שכנוע זה מ"מדעיותן" של העובדות הנדונות – כאשר האמת המדעית נתפסת כדומיננטית עד כדי כך, שהיא מספחת אליה את התחום המוסרי – לעתים קרובות בסיועה הסמוי של סמכות דתית עמומה, המואצלת הן על המדע והן על הטבע. עוצמתו של המיתוס נובעת גם מכך, שמושג הטבע שעליו הוא נשען רווח אפילו בקרב המתנגדים לפגיעה בחיות לא-אנושיות, אשר רואים ב"טבע" מופת מוסרי: הוויכוח בין מתנגדי הפגיעה למצדדיה מוסט אל עבר תיאור

המציאות, מתוך הנחה מובלעת, שהטוב – כללי ההתנהגות המוסרית – ניתן לגזירה מתוך האמיתי – תיאור המציאות הנכון. ויכוח זה מסתיר את העובדה, שתיאורי ה"טבע" עצמם אינם נגזרים מתוך "מהות" נסתרת של בני-אדם ושל מינים אחרים, אלא הם נוצרים בתרבות, אשר מושגיה מעוצבים תחת יחסי שליטה וניצול.

תמצית המהלך הרטורי של מיתוס יחסי-הכוחות הטבעיים בעולם ניכרת כבר בכתבי אחד ממבשריו הבולטים, המרקיז דה סאד. דה סאד התפרסם בתיאורי ההתעללות המינית שלו, אולם בכתביו גם מנוסחת באופן מגובש תורת מוסר "מהופכת", שהגיעה למימושה המונומנטאלי בגזענות ובנאציזם, ואשר משגשגת עדיין ביחסה של החברה המערבית כולה לחיות לא-אנושיות. דה סאד שם בפי אחד מגיבוריו את התורה כולה, ללא התחמקות והתנצלות, בדבריו על היחס הראוי לחלש ממך:

"השפלתו, מכאוביו, כלולים במניין חוקי הטבע, וקיומו נחוץ לתכנית הכללית, כמו גם קיומו של השגשוג שמוחץ אותו; זוהי האמת, החייבת לחנוק את ייסורי המצפון בנפשו של העריץ או של העבריין; אל לו לרסן את עצמן; עליו ללכת כסומא אחר רעיונות הפגע הנולדים במוחו: זהו הרעיון האחד והיחיד שעליו מרמז קולו של הטבע, זו הדרך היחידה שבה הופך אותנו הטבע למפעילי חוקיו."[12]

הערות

1 ניתן לטעון, שהקשר בין סבל לרוע הוא הכרחי, כי חוויית הסבל נתפסת מעצם הגדרתה כגילום אמפירי של רוע או של מצב לא מוסרי, ואולי אף הגדרת הרוע תלויה בחוויית הסבל. יש שישיבו, שאפילו כך אין הערך המוסרי (השלילי) של הסבל נובע מן החוויה עצמה, אלא מאידיאה מוסרית הקודמת לה. אולם ויכוח זה אינו חשוב לענייננו; ממילא טענות על יחסי-כוחות טבעיים מתייחסות לתופעות אחרות, שתיאוריהן נתונים בקלות למניפולציה אידיאולוגית - וזהו נושא הדיון.

2 רולאן בארת (1975), **מיתולוגיות**, (תל-אביב: בבל, 1998), עמ' 273-274.

3 Colette Guillaumin, **Racism, Sexism, Power and Ideology**, (London and New York: Routledge, 1995), pp. 4-7

4 Nick Fiddes, **Meat: A Natural Symbol**, (London: Routledge, 1991), p. 65

5 מעבר לכשל הלוגי שעליו מסתמכת גישה זו, היא מאצילה את הסמכות המדעית של האבולוציה על מערכות - כגון משקי-חי ומעבדות - הנשלטות לחלוטין על-ידי האדם, ומדביקה להן דימוי כוזב, של מקום שמתרחשת בו מלחמת-קיום חופשית.

6 Mike Hawkins, **Social Darwinism in European and American Thought 1860-1945: Nature as Model and Nature as Threat**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), pp. 184-259

7 שם, עמ' 186-201, 272-284.

8 Mary Midgley, **Animals and Why They Matter**, (Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1983), pp.104-105

9 Carolyn Merchant, **Radical Ecology: The search for a Livable World**, (New York and London: Routledge, 1992), pp. 110-129

10 שם, עמ' 113-126.

11 Peter Marshall, **Nature's Web: An Exploration of Ecological Thinking**, (London, Sydney, New York, Tokyo, Syngapore and Toronto: Simon and Schuster, 1992), pp. 254-257

12 ד.א.פ. דה סאד (המרקיז) (1791), **ז'וסטין או ייסוריה של המידה הטובה**, (תל-אביב: בבל, 1999), עמ' 42.

צמחונות כפמיניזם

בשר כסמל לשליטה גברית

נעמה הראל

התשובה הנפוצה לשאלה, מדוע אנשים אוכלים בשר, היא: "זה טעים". תשובה כמעט אוטומטית זו היא ספק תמימה, ספק מיתממת; היא מתייחסת להעדפות טעם כאל נתון קבוע, ומתעלמת מהעובדה שהטעם הוא ברובו תלוי-תרבות. שכן, מאכלים הנחשבים כמעדנים בתרבות אחת, נחשבים כלא ראוים למאכל בתרבות אחרת. העדפות מזון, כמו העדפות לבוש והעדפות אחרות, נקנות אפוא במסגרת התרבות. לפיכך, אם ברצוננו לברר מדוע אנשים אוכלים בשר, לא נוכל למצוא לכך תשובה אובייקטיבית, כלומר, תשובה המבוססת אך ורק על סגולותיו של המזון עצמו (היותו טעים, מזין וכו'). למעשה, גם לתשובה סובייקטיבית, כלומר, הסברת הכמיהה לבשר על בסיס של העדפות אישיות – לא יהיה תוקף. אין אפשרות להסביר באופן משמעותי מדוע אנשים אוכלים בשר אלא על בסיס ניתוחן של העדפות תרבותיות. כדי להבין העדפות תרבותיות, עלינו לברר מה מסמלות העדפות אלה – מהו הערך הסמלי שלהן. אחת התשובות המשכנעות ביותר לשאלה זו היא, שבשר מסמל דומיננטיות גברית.

עונשה של סרבנית: המחזר הדחוי רודף אחר האישה והורג אותה בעזרת כלבים, אשר זוכים בלבה כמאכל. מתוך ציור מאת בוטיצ'לי, 1483, על-פי אחד מסיפורי דקאמרון מאת בוקאצ'יו.

הקשר בין אכילת בשר לגבריות

"הבשר, הנחשב למאכל המזון המובהק, מאכל חזק ומחזק, המעניק חיות, דם ובריאות – הוא מאכל הגברים, שמתכבדים פעמיים, בעוד שנשים מתכבדות במנה קטנה: אין פירושו של דבר שהן מונעות אוכל מפיהן; באמת אין להן חשק לדברים שחסרים כל-כך לאחרים, וקודם כל לגברים, טורפי בשר מטבע ברייתם, והן מפיקות מעין סמכות מדבר שאינן חוות כוויתור; חוץ מזה, הן לא אוהבות מאכלי גברים, שידוע שהם מזיקים כשצורכים כמויות גדולות מדי מהם (למשל, אכילת בשר יתר על המידה 'מרעילה את הדם', גורמת להתרגשות יתר, עושה פצעונים וכדו'), ויכולים לכן לעורר סוג של גועל."

(שלוש דרכים להתבדל, בורדיה)

בשר הוא "מאכל הגברים", על-פי בורדיה, הן משום שהם **צורכים** יותר בשר (אוכלים מנה כפולה), והן משום שהם **צריכים** יותר בשר (מעניק דם, חיות, בריאות). הקשר בין התפקודים השונים הוא קשר של היזון חוזר: מצד אחד מביא הדימוי הגברי להגברת צריכת הבשר אצל גברים, ומנגד מחזקת צריכת הבשר המוגברת את הדימוי הגברי. למרות הקשר ביניהן, מדובר בטענות שונות, מסוגים שונים, ולכן אדון בכל אחת מהן בנפרד.

גברים צורכים יותר בשר

בהעדר נתונים על צריכת בשר בחתך מיני בישראל, אציג נתונים לגבי החברה הבריטית (מ-1990 בקירוב), המופיעים בספרו של ניק פידס, **בשר, סמל טבעי**. 22.4% מהנשים בגילאי 24-16 ו-12.8% מכלל הנשים בבריטניה אינן אוכלות או כמעט שאינן אוכלות בשר, לעומת 9.1% מהגברים בגילאי 24-16 ו-7.1% מכלל הגברים. כלומר, שיעור הנשים הצעירות שאינן אוכלות בשר בבריטניה גבוה ב-150% (פי 2.5) משיעור כלל הגברים שנמנעים מאכילתו. מחקר אחר מראה נטייה דומה גם בקרב אוכלי בשר: בתוך היחידה המשפחתית צורך הגבר יותר בשר מאשר האישה. במקומות שסובלים בהם ממחסור במזון, רק הגברים אוכלים בשר: באנגליה במאה ה-19, למשל, נשים ממעמד הפועלים אכלו בשר פעם בשבוע, בעוד שהגברים אכלו בשר יום-יום.

במסגרת משאל בהיקף מצומצם, שערכתי בקרב סטודנטים וסטודנטיות בתל-אביב, התקבלו התוצאות הבאות: 86% מהסטודנטים ממין זכר ציינו מנה בשרית כמנה המועדפת עליהם, לעומת 33.3% מהסטודנטיות. בממוצע, אוכלים הגברים בשר 4.5 פעמים בשבוע, בעוד שהנשים אוכלות בשר פעמיים בשבוע. מבין המכרים הצמחונים של הסטודנטים (גברים ונשים) 37% מהם הם גברים ו-63% מהם – נשים. כלומר, מספר המכרות הצמחוניות גבוה ב-70% בממוצע ממספר המכרים. נראה, אם כן, כי הטענה שגברים אוכלים יותר בשר היא נכונה. השאלה הנשאלת כעת היא, ממה נובע הבדל זה בצריכה?

"גברים צריכים יותר בשר"

טענה זו עוסקת בקשר הקיים, כביכול, בין ערכו התזונתי של הבשר לבין הביולוגיה או לבין אורח-החיים הגברי, והיא ניתנת להפרכה בקלות. קרול אדמס, בספרה **הפוליטיקה המינית של הבשר**, מראה שאם אי-פעם היו קיימות באוכלוסייה קבוצות שהזדקקו באופן אובייקטיבי לבשר, בשל החלבון שהוא מכיל (שבתנאים היסטוריים מסוימים לא היה ניתן להשגה מהצומח), היו אלה נשים הרות או מיניקות. פיטר סינגר, בספרו **שחרור בעלי-החיים**, מונה רשימה ארוכה של אתלטים מצליחים שנמנעו כליל מבשר, כהוכחה לכך שבשר אינו דרוש להשגת סיבולת גופנית. למעשה, סינגר מראה שבשר אינו חיוני כלל, לא לגברים ולא לנשים:

ברוב החברות האנושיות שבהן נהגו לאכול בשר ציד, היו אלה הגברים שעסקו בציד, בעוד שהנשים היו ממונות על סיפוק מזונות מהצומח. ככל שהחברה הייתה מבוססת יותר על מקורות מזון צמחיים, היה מעמד הנשים בה גבוה יותר. במילים אחרות: ציד תורגם לשליטה גברית

"מומחי תזונה אינם חלוקים עוד בשאלה אם בשר בעלי-חיים הנו חיוני: הם מסכימים כעת כי התשובה היא לא. אם אנשים מן היישוב עדיין חוששים לוותר עליו, הרי שהדבר נובע מבורות. בורות זו היא כרגיל באשר לטיבו של החלבון. אומרים לנו לעתים קרובות כי חלבון הוא יסוד חשוב בדיאטה ראויה וכי הבשר עשיר בחלבון. שתי אמירות אלה נכונות, אך קיימים עוד שני דברים, שעליהם מספרים לנו פחות. הראשון הוא כי האמריקאי הממוצע אוכל יותר מדי חלבון... הדבר השני שיש לדעת על חלבונים הוא כי הבשר הוא רק אחד מסוגי המזונות המכילים חלבון, והבדל העיקרי שבינו לבין האחרים הוא בהיותו היקר ביותר".

בשר, אם כן, אינו מעניק כוח באופן ממשי. היות שהוא נתפס כמעניק כוח, הרי שמדובר בכוח סמלי בלבד. כיצד נוצר סמל זה וכיצד הוא מתפקד? אדמס טוענת, שמקור המיתוס הוא בהמרה של תפקיד הגבר כצייד בחברות קדומות בתפקיד הגבר כאוכל בשר. ברוב החברות האנושיות שבהן נהגו לאכול בשר ציד, היו אלה הגברים שעסקו בציד, ואילו הנשים היו

ממונות על סיפוק מזונות מהצומח – גידולם ואיסופם. קיים יחס ישר בין מידת השוויוניות המינית בחברה לבין מידת התבססותה של החברה על מקורות צמחיים. ככל שחברה הייתה מבוססת יותר על מקורות צמחיים, היה מעמד הנשים בה גבוה יותר, שכן תפקידן הכלכלי היה חשוב יותר, ומן הצד האחר, מעמדן נדחק ככל שתפקידן הכלכלי כמספקות מזון נדחק. ובמילים אחרות: ציד תורגם לשליטה גברית.

באמצעות בשר מבטאים הגברים את השליטה שלהם על חיות, ובעקיפין גם על נשים. הריגת חיות, בישולן ואכילתן מספקים את ההוכחה האולטימטיבית בדבר עליונות האדם על שאר הטבע. לפיכך, מעדני האיכות בתרבות יהיו תמיד אלו שייצורם דורש אכזריות יתר כלפי החיה

גם פידס מראה כיצד מכונן הציד את האידאה של הגבריות: בחברות רבות נחשב הגבר כבשל לנישואין רק לאחר הציד הראשון שלו. כמו-כן, נהוג שהציידים הטובים ביותר מקבלים את הנשים הנחשבות כטובות ביותר. אם הגבר מביא בשר טוב, הוא "מקבל" יחסי-מין, ואם לא – הוא נשאר בלתי מסופק. מרגרט וייסר, בספרה **הטקסים של הארוחה**, מראה כיצד מחלקים האבוריג'ינים באוסטרליה את בשר הקנגרו בין הגברים במהלך אירוע הנקרא "זמן הגברים", בעוד הנשים מחכות זמן רב עד שיינתנו להן השאריות.

מאז ומתמיד היה הציד עניין קהילתי בין גברים, אך כיום הבשר שאנו אוכלים, רובו ככולו, מקורו במשקים תעשייתיים, שבהם גדלים בעלי-חיים בתנאי שבי ומשם הם נשלחים לשחיטה, והציד נשאר בעיקר תחביב של בני המעמדות הגבוהים. במשך אלפי שנים נתפס הבשר כמזון שהושג בזכות גבורה ותעוזה גברית, וגם לאחר שהפסיקו לצוד אותו, התעקשו הגברים לחתוך אותו ואף לבשלו, בעוד שמזון מהצומח היה עסק לנשים בלבד. ויסר מראה כי במאה ה-18 באירופה, למשל, חינוכו של ג'נטלמן לא הושלם עד שלא היטיב

לחתוך בשר. השריד המובהק ביותר של הציד בימינו הוא הברביקיו, "על האש", כפי שהוא קרוי בתרבות הישראלית, והוא נחלתם המובהקת של הגברים. בניגוד לבישול היומיומי, המתבצע בדרך-כלל במטבח על-ידי נשים, הברביקיו אינו מבוית – הוא מתבצע בחוץ, ואופן הבישול אינו מודרני: הבישול מתבצע באמצעות הבערת אש, ללא חשמל וגז. הנשים במעמד זה ממונות על הכנת הסלטים והקינוחים ועל הגשתם, ועל שטיפת הכלים.

אך צליית בשר "על האש" אינה דרך הביטוי היחידה של מיתוס הצייד, שכאמור, מבטא שליטה גברית – גם עצם אכילתו קשורה במיתוס. אדמס מציינת שבמקרים רבים השתמשו גברים שהיכו את נשותיהם בתירוץ של העדר בשר בארוחת-הערב:

Gordon's der richtige Gin

מודל של גבריות בפרסומת לג'ין: כוס משקה ביד, לבוש מעונב וראש מפוחלץ על הקיר. גרמניה, 1959.

האישה זלזלה בגבריות של בעלה, פגעה בכבודו, ולכן הוכתה. הקשר בין גבריות לבשר נראה כה ממשי, עד שמחנכים במאה ה-19 באירופה המליצו להפחית את כמות הבשר אצל מתבגרים, כדי להילחם באוננות.

כאשר התבקשו סטודנטים שהשתתפו במשאל שערכתי לנקוב במנה הנתפסת בעיניהם כגברית ובמנה הנתפסת כנשית, בחרו 86% מהנשאלים (גברים ונשים) במנה בשרית (על האש, צלעות, סטייק וכו') כמנה גברית, בעוד שאף אחד מהנשאלים לא בחר

במנה בשרית כמנה נשית. באמצעות בשר, טוען פידס, מבטאים גברים את השליטה שלהם על חיות, ובעקיפין גם על נשים. הריגת חיות, בישולן ואכילתן מספקים את ההוכחה האולטימטיבית בדבר עליונות האדם על שאר הטבע. לפיכך, מעדני האיכות בתרבות יהיו תמיד אלו שייצורם דורש אכזריות יתר כלפי החיה. כך, לדוגמה, נהגו לפשוט את עורם של צלופחים בעודם בחיים, לצלות סרטנים בעודם בחיים, ולהתעלל בשוורים ובחזירים לפני שחיטתם, מתוך אמונה שכך יהיה הבשר טעים יותר. בתרבות שלנו ניתן להזכיר את כבד האווז ואת בשר העגל, כמעדנים המושגים על-ידי גרימת סבל רב לבעלי-החיים.

בשר וגבריות: עיון בביקורת מסעדות

בעיון בביקורות מסעדות בעיתוני סוף-השבוע הישראליים ובמקומונים התל-אביביים מהחודשים ינואר עד יולי 1999, עולים הנתונים הבאים: ב"זמן תל-אביב" התייחסו 88% מביקורות המסעדות של מבקרים ממין זכר למנות בשריות, ואילו 31% מביקורות של נשים התייחסו למנות בשריות. בעיתון "תל-אביב" כל המבקרים הם גברים, וב-69% מהמקרים הם התייחסו למנות בשריות. בעיתון "העיר" 65% מן הגברים המבקרים התייחסו למאכלים בשריים, ואילו 30% מן הנשים ביקרו מנות בשריות. מבקר המסעדות של "ידיעות אחרונות" התייחס ב-78% מרשימותיו לסעודות בשריות, ואילו מבקר המסעדות של "מעריב" התייחס ב-100%(!) מן הביקורות שלו לסעודות בשריות.

אך ההבדלים אינם באים לידי ביטוי רק באופן כמותי. גם כאשר התייחסו נשים לבשר, הן התייחסו אליו כאל עוד מנה, וציינו ברשימותיהן את התרשמויותיהן מן הבשרים לצד התרשמויותיהן מיתר המנות – סלטים, קינוחים וכו' – ומעיצוב המקום, מהאווירה והמשירות. מבקרות לא ביקרו אף פעם במסעדות שהן בשריות מובהקות, כגון סטייקיות. גברים, לעומת זאת, הרבו לבקר במסעדות שהן בשריות במובהק, ורשימותיהם לוו פעמים רבות בצילומים של נתחי בשר אדום נא, נוטף דם. על-פי רוב, כאשר התייחסו המבקרים לבשר, הם נמנעו מהתייחסות למנות אחרות או להיבטים אחרים של הסעודה, ותיאוריהם חרגו מתחום ביקורת מסעדות גרידא. כך, למשל, כותב רון מיברג:

תאוות בשרים ופרי-הרבעה: באמצעות אכילת בשרן של חיות גדולות, חזקות ורבות-און זוכים גברים במעלותיהן. פאבלו פיקאסו, "מינוטאור שותה עם פסל ושתי דוגמניות", תחריט, 1933; ופרסומת לסטקייה, ישראל, 2000.

"לפי הקרב שהבשר החזיר לסכין המשוננת, לפי הכיוון של סיביו, לפי הניחוח המשכר שעלה ממנו בעת החיתוך, ידעתי שאני נמצא במחיצתה של גדולה... וכמו לא היה הסטייק הפרוס הזה חגיגה גדולה דיה, התברר לי, למגינת לבי החסכן, שאברון מגיש אותו עם צלוחית של מח עצמות הצף ברוטב בשר שמנוני שהוכן ממיצוי המיטגנים של הבשר... כל שנותר לך לעשות הוא לעצום עיניים ולהתנהג כמי שהבחירות כבר מאחוריו, שתוצאותיהן ידועות וכי ניצחנו".

(מוסף "סופשבוע", "מעריב", 25.6.1999)

ואלן ריצ'מן כותב:

"סטייק אמריקאי עסיסי ובשרני הוא כל מה שגבר רוצה כאשר הוא חש שמגיעה לו ארוחת גמול על דבר מה ראוי שהוא עשה".

(מוסף "סופשבוע", "מעריב", 25.6.1999)

כתיבה גברית על בשר מאופיינת גם באזכור החיות המתות ולעתים מוזכר אף סבלן, אזכור שלא נמצא בכתיבה נשית. כך, למשל, כותב גיל חובב:

"אני חושב שאת ההצלחה יש לזקוף לזכות שלוש נשמות: זו של הפרה המנוחה, זו של השף המוכשר וגם זו שלי".

(מוסף "7 ימים", "ידיעות אחרונות", 20.5.1999)

פסקה לפני שהוא משבח מנת כבד אווז, כותב חיליק גורפינקל:

"אווזים לא נולדים עם כבד של 900 גרם. מישהו עוזר להם להגיע למטרה הנכספת. פיטום אווזים וברווזים הוא עסק עתיק יומין, שהיום מבוצע באמצעות מכונה, והרעיון הכללי שלו היה ועודנו מאוד אכזרי. החל מגיל צעיר מואבס האווז בתירס שגורם לכבד שלו לגדול לממדים מפלצתיים, עד שנשמתו יוצאת".

("העיר", 25.6.1999)

ההתייחסות לחיה המתה, שעל-פניה נראית תמוהה, מתיישבת עם הטענה של פידס, שלפיה גברים אוכלים בשר משום, ולא על אף, שמקורו בהרג חיות. במעט הפעמים שבהן גברים לא מתייחסים לבשר, ניתן למצוא לעתים קרובות נימה אפולוגטית. כך למשל, כותב צבי גילת:

"אחד היתרונות הגדולים, ושמא היחיד בתפקידי כפוי הטובה כמבקר מסעדות הוא התקציב הענקי שעומד לרשותי לצורך ביצוע המשימה... התקציב בהחלט מספיק לי לארוחה בשרית... מה הביא אותי, אם כך, להשקיע את המימון הדו-שבועי בארוחה במקום של רונן!... ובכן, ידידי האמן הפיגורטיבי ד' הציע את המקום כמסיבת פרידה אינטימית לידידתנו המשותפת, שאף שמה ד'... ד' אינה אוכלת בשר (כנשים חטובות רבות היא סובלת מתסביך דיאטה מופרך לחלוטין)".

("זמן תל-אביב", 2.7.1999)

מטפורות בשריות בשפה ובתרבות

רוב הא/נשים בעולם המערבי מזדעזעים לנוכח החלפת חיות משק בנשים, כפי שנהוג בתרבויות מסוימות. עם זאת, בתרבות המערבית מתבצעת ההחלפה באופן מטפורי – בדרך שבה גברים מדברים על נשים, חושבים עליהן, מייצגים אותן ונוהגים בהן. קיימות שתי מערכות מטפוריות מקבילות הקשורות בבשר. ראשית, באמצעות מנגנון המרה לפיו "אתה הוא מה שאתה אוכל", הגבר מזוהה עם החיה שהוא אוכל – לרוב הבקר, ואילו האישה מזוהה עם הירקות ומוצרי החלב, מזונה. מכאן, שגברים הם פראיים כמו החיות שהם צדים, ונשים הן פאסיביות כמו גינות הירק שהן מטפחות. מן הצד האחר, הגבר, כאוכל בשר, מזוהה כצייד, ואילו האישה מזוהה עם מושא הצייד – הבשר. באופן לא מודע, טוען פידס, מופעל ההיסק הכושל, שלפיו (1) אנשים≠נשים. (2) אנשים≠בעלי-חיים. מכאן נובע (3) שנשים=בעלי-חיים. בשל דו-המשמעות של המושג "אנשים", men באנגלית, שמציין, מצד אחד, את כל בני המין האנושי, ומצד אחר, את בני המין הגברי בלבד, נתפסים הן הנשים והן בעלי-החיים כמושגים מנוגדים לו, ולכן זהים.

על אף שגם גברים וגם נשים מושווים לחיות הניצודות, מראה פידס כי השוואת האישה לחיה היא מטפורית, ואילו השוואת הגבר לחיה היא מטונימית: בעוד האישה נתפסת כמזון, הגבר אינו מושווה למזון, אלא לכוח שהוא מעניק.

אסקור רק את מימושי המטפורה, שלפיה הגבר הוא צייד והאישה היא החיה הניצודה ובשרה, אף שקיימים גם מימושים רבים למטפורה המשווה את הגבר לחיה, כגון "פר הרבעה".

השפה העברית, הן התקנית והן המדוברת, מושפעת בביטויים הלקוחים מתחום הבשר והציד ומועברים אל התחום המיני. למעשה, התחום המיני כולו נקרא "תאוות בשרים" או "תענוגות בשרים". "רעב מיני" הוא תשוקה למין. גבר המחפש אישה ללילה הוא צייד, שכלי הנשק שלו הוא "זין", איבר הזכרות. אם האישה נעתרת בקלות, הרי שהיא "טרף קל". אירועים

פנטזיות של רפתנים: כתבי-עת חקלאיים מרבים להציג את גוף "חיית-המשק האידיאלית" בסגנון דימויים מסחריים של גוף האישה. מתוך כתב-העת החקלאי "משק הבקר והחלב".

רוב הא/נשים בעולם המערבי מזדעזעים לנוכח החלפת חיות משק בנשים, כפי שנהוג בתרבויות מסוימות. עם זאת, בתרבות המערבית מתבצעת ההחלפה באופן מטפורי – בדרך שבה גברים מדברים על נשים, חושבים על נשים, מייצגים נשים ונוהגים בנשים

שבהם מציגות נשים את גופן (תחרויות יופי, למשל) מושווים לשוק בשר, ומכונים לעתים "אטליז". העברית שאלה גם ביטויים מהערבית ומהיידיש: "פרחה" בערבית היא פרגית, תרנגולת צעירה, ואילו ירכי הבחורה נקראות "פולקעס" – כרעי עוף. בחורה טובת מראה היא חתיכה, כלומר, נתח, ואישה מלאה היא עסיסית. השפה העברית אף מדמה נשים לא רק לבשר, אלא גם לחיות המשק לפני הפיכתן למוצר: כך, למשל, "קציקע", אווז ביידיש, משמעו "נערה קלת-דעת, צחקנית, מקימה רעש". כינויים נפוצים לאישה שמנה הם "פרה" או "בהמה", ואילו "שפנפנה" או "שפנה" הם כינויים לבחורה קלה להשגה מבחינה מינית.

היות שבבסיס כל מטפורה עומדת השוואה בין שני תחומים, הרי שניתן להפוך את המשוואה: כלומר, לא רק "אישה היא בשר", אלא גם "בשר הוא אישה". היפוך זה מתבצע, למשל, על-ידי פורטנוי, נער יהודי אמריקאי בעל יצר כפייתי למין, גיבור ספרו של פיליפ רות **מה מעיק על פורטנוי**:

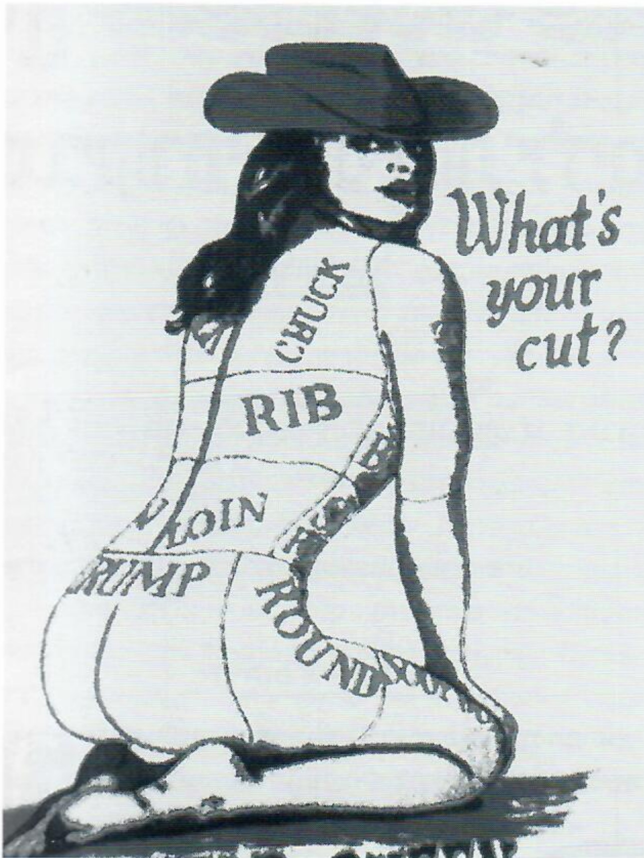
"בוא, בחור גדול, בוא – צווחה חתיכת הכבד המשתגעת, אשר בטירופי קניתי יום אחד אחרי-הצהריים באטליז, ותאמין, או לא, אנסתיה מאחורי לוח-מודעות בדרכי לשיעור-הכנה לבר-המצווה".

באופן דומה, הפרק העוסק בבשר, באחד מספרי הבישול המופנים לגברים – **בישול לגבר המשוחרר** – נקרא "תאוות בשרים". כלומר, העיסוק בבשר מתבצע במונחים מיניים, במקום להפך, כמקובל.

מחוץ למערכת הלשון קיימים גם ייצוגים חזותיים של נשים הממששים את המטפורה אישה=בשר. הדבר נפוץ בתעשיית הפורנוגרפיה, המציגה לעתים קרובות נשים באמצעות דימויים הלקוחים ממשקים תעשייתיים – נשים מופיעות ממוספרות, קשורות בחבלים ובשלשלאות, נתונות בקולרים וכד'. על עטיפת ספרה של אדמס מופיע איור, שהופיע במקור על מגבת חוף בשנת 1969, ובו אישה מחולקת לנתחים, באופן שבו נהוג לחלק "בשר" ומופיע הכיתוב – "מה החתיכה שלך?".

סיכום

קל להיווכח, אם כן, כי ערכו של הבשר כמקור כוח הוא סמלי יותר מאשר ממשי, שהרי הבשר אינו מספק יותר כוח ממזונות מן הצומח, אך הוא, בניגוד למזונות מן הצומח, מושג בכוח.

מה החתיכה שלך? איור על מגבת חוף אמריקאית, 1969.

הפעלת כוח זו, כפי שטוען פידס, מסמלת את שליטת האדם בטבע.

כוח זה הופעל באופן מסורתי על-ידי הגברים, בהיותם ממונים על הציד, והוא העניק להם, לצד שליטה על הטבע, עמדת שליטה בחברה – שליטה על הנשים. כיום, גם לאחר שהפך הציד לתופעה זניחה בייצור הבשר, משמר הבשר את ערכו כסמל לשליטה, ולשליטה גברית בפרט. מן הסמל של הגבר הצייד, אוכל הבשר, התפתח הסמל של האישה כבשר, כחיה הניצודה, שבא לידי ביטוי באופן שבו גברים מדברים, חושבים ונוהגים בנשים. למעשה, נשים בחברה המודרנית אחראיות לפגיעה בחיות כמעט כמו גברים, אלא שבכך הן שותפות למערכת ערכים, שבסופו של דבר מופנית גם נגדן.

מקורות

פייר בורדיה, "שלוש דרכים להתבדל", בתוך: **אבל מי יצר את היוצרים? עבודות בסוציולוגיה של התרבות**, ערכו: איתמר אבן-זוהר וגדי אלגזי. http://WWW.tau.ac.il/tarbut/text/pb-3derakim.htm

דן בן-אמוץ ונתיבה בן-יהודה, **מילון עולמי לעברית מדוברת**, (לוין-אפשטין, 1972).

פיטר סינגר, **שחרור בעלי-החיים**, תרגם: שמואל דורנר, (אור-עם, 1998 (1975)).

רפאל ספן, **דרכי הסלנג**, (קריית ספר, 1972).

פיליפ רות, **מה מעיק על פורטנוי!**, תרגם: חיים גליקשטיין, (הוצאת שוקן, 1970 (1967)).

Carol J. Adams, **The Sexual Politics of Meat**, (Continuum, 1995 (1990)).

Nick Fiddes, **Meat, a Natural Symbol**, (Routledge, 1993 (1991)).

Donald J. Pollock, "Food and Sexual Identity Among the Culina", in: **Food and Gender**, (Harwood Academic Publishers, 1998).

Margaret Visser, **The Rituals of Dinner**, (Penguin books, 1992 (1991)).

איך הפכה הרפת לביתה של הפרה

מבט ביקורתי על ספרות ילדים

אריאל צבל

אבל, אמרה פרגי, בכל הסיפורים כתוב שיש גם דוגרת!
נכון, ענתה המבוגרת,
בספרים זה ככה
אבל בחיים זה אחרת.
יורם טהרלב, מתוך: התרנגולת שרצתה אפרוחים

מיתוס אי-הפגיעה

הדרך הנוחה ביותר להתמודד עם האחריות המוסרית שלך לעשייתו של עוול היא להימנע מלהבחין בעוול מלכתחילה. כך ניתן להתחמק מאי-נעימות רגשית, מהצטדקויות מסובכות ומן התביעה לשנות הרגלים. כאשר מדובר בעוול מתמשך, מתקיימת האטימות כלפיו כאילו מעצמה: אנשים יחידים ואף אוכלוסיות שלמות מוצאים את עצמם מקיימים במשך שנים ודורות פתרונות קלים מבחינה רגשית, בלי לתת על כך את הדעת. אין זו "קונספירציה" להעלים, לסלף ולהמציא מידע; המדובר בשעתוק אופקי הרגישות והמודעות של הקהילה שלך ושל עצמך.

תרבות המערב המודרנית מצדיקה את פגיעתה בחיות לא-אנושיות בדרכים רבות ושונות, אולם נראה שהימנעות מעצם ההבחנה בפגיעה היא הדרך המשמעותית ביותר להתמודדות עם הנושא. כך הופכים תנאי חייהן ומותן של חיות שונות לדבר-מה רחוק ולא נגיש, ובמקביל לכך מאמינים הכל, שהמציאות שונה לחלוטין מכפי שהיא. ניתן לכנות שילוב זה של אטימות ופנטזיה בשם "מיתוס אי-הפגיעה". המיתוס נספג בנו כבר בילדות המוקדמת – במידה רבה דרך ספרות הילדים. הוא מושרש בתרבות כולה, אף על פי שאינטרס ישיר לסילופה של המציאות מתגלה רק בתחומים מעטים, כגון בפרסומות למוצרים מן החי ובספרות חקלאית.

מיתוס אי-הפגיעה נוצר, במידת-מה, עקב הניכור השורר במערב המודרני בין ציבור הצרכנים העירוני לבין החיות הנפגעות באופן מתועש (במשקים חקלאיים, במעבדות מחקר וכדומה). העלייה ברמת ההתמחות המקצועית והתפשטות השימוש במכונות הן הגורמים המרכזיים להיעלמותו של מעשה הפגיעה מעיני הצרכנים. התעשייה מרכזת יחד חיות רבות, במתקנים מבודדים וסגורים; הייעול הטכנולוגי מצמצם את מספר האנשים הבאים במגע עם החיות הנפגעות; בין הצרכן לבין תהליך הייצור הפוגעני חוצצים שלבים טכניים וכלכליים רבים; ועצם עיבוד חלקי גופן ותוצרי גופן של חיות עד הפיכתן ל"מוצרים" מטשטש ואף מעלים את עקבות הפגיעה. בורות בעניין מצבן של החיות הנפגעות נובעת אפוא מהיעלמות הפגיעה מן העין. אך אטימותם של אנשים עמוקה יותר: גם פגיעות שניתן עדיין להבחין בהן בקלות – כגון הגזל האלים אשר מתקיים בתעשיות החלב והביצים – אינן נקלטות עוד. המידע על הפגיעה מופץ ונקלט באופן סלקטיבי. הפגיעה מורחקת ומוסתרת, וקיומה מוכחש.

הסתרת הפגיעה והכחשתה נובעות מהרגשת אי-נוחות ביחס אליה. במובן זה הן מהוות, באופן פרדוקסלי, תוצאה של רגישות מוסרית כלפי החיות הנפגעות. אמנם, עוצמת הרגישות נמוכה מכדי לעורר אנשים לעצור את הפגיעה, אך היא עזה דיה לגרום להם להתגונן באמצעות הכחשת הפגיעה. במהלך המאה ה-18 החלו להופיע בעולם המערבי – בעיקר בערים – גילויים של מבוכה, סלידה, בושה, אשמה והתנצלות ביחס לאלימות האנושית כלפי חיות ממינים אחרים. הביטוי המודע של רגישות זו הפך לכוח המניע של התנועה לשחרור בעלי-החיים, כפי שהיא מוכרת לנו כיום; אולם מחאה כזו היא עדיין תגובתו של מיעוט קטן. עבור מרבית האוכלוסייה, מיתוס אי-הפגיעה הוא אמצעי מרכזי להרגעת אותם רגשות, אשר עוררו את המיעוט להימנע מצריכת מוצרים מן החי; המיתוס מרחיק את הרגשות הבלתי נעימים מן התודעה ופוטר את הפרט ואת החברה כולה מדיון גלוי ומעיק בנושא זה.

בספרות הילדים מתבטאת הרגישות בהימנעות, המובנת מאליה ליוצרים וללקוחותיהם כאחד, מכל נגיעה בעובדות העלולות "לפגוע בנפש הילדים". שחיטה, סירוס ומוות כתוצאה

ממצוקת הצפיפות – הם מחוץ לתחום. המבוגרים מגיבים לאי-הנוחות הרגשית והמוסרית כלפי תופעות שגרתיות כאלה על-ידי התכחשות, העוברת לדור הבא. אולם ספרות הילדים מרחיקה לכת מעבר לכך: היא מעלימה עובדות מסוימות וממציאה עובדות אחרות גם מתוך ההיגיון הפנימי שלה, שאינו קשור בעוול וביחס כלפיו.

ספרות ילדים: שלבי התפתחות

הרוב המכריע של ספרי הילדים כולל ייצוגים כלשהם של חיות לא-אנושיות. במדגם אקראי של 150 ספרים שסקרתי[1], הופיעו ייצוגים של חיות לא-אנושיות ב-96.7% מהם (145 ספרים); ב-44.7% הם הופיעו כדמויות ראשיות, ב-30% כדמויות משניות, וב-22% כדימויים (לרוב מצוירים בלבד, ללא אזכור טקסטואלי) ברקע. בדגמי התפוצה של ייצוגים אלה לא חל שינוי ניכר בעשורים האחרונים, אם כי נראה שחלה ירידה בשכיחות תיאורים של חיי כפר וחיות במשקים חקלאיים, ובמידה מעטה יותר גם של תיאורי אפיזודות בטבע; הסביבה בספרים החדשים היא עירונית יותר.

רוב הייצוגים של חיות לא-אנושיות בספרות ילדים מעצבים תפיסת-עולם ספישיסיסטית (דהיינו, מפלה לרעה חיות על רקע הגדרתן כשייכות למין ביולוגי אחר). עיקר כוחם הוא בכינונו של מיתוס אי-הפגיעה, אך הם גם מעצבים תפיסת-עולם אנתרופוצנטרית, לפיה האדם הוא שליטן הטבעי של שאר החיות, ואילו הן אינן אלא מכשירים בידיו. יש להעיר, שספרי ילדים מסוימים מעוררים רגישות כלפי חיות ממינים אחרים, ואחדים מהם אף נוצרו במטרה לטפח רגישות כזו, אך הם נדירים.[2]

בעשורים האחרונים התפתחו גם סרטי קולנוע וסדרות טלוויזיה לילדים, המתפקדים באופן דומה לספרות, ולאלה ניתן להוסיף צעצועים ובגדים מצוירים, המתפקדים בדומה לספרות עבור הגיל הרך. בנוסף לכך, פרסומות פונות לילדים באופן ישיר יותר ויותר, וחלקן עושות שימוש באמצעים סיפוריים ממש, עד שנוצר בתרבות טשטוש תחומים בין "ספרות" (ו"קולנוע") לבין "פרסומות".

לצורך עניינו, ניתן לזהות שלושה שלבים בהתפתחות ספרות הילדים, בהתאם לרמת ההתפתחות של קהל היעד:

א. שלב ההגדרות: נפתח בגיל הינקות, עוד בטרם רכשו הילדים יכולת לשונית ברורה, ומסתיים בשלבים הראשונים של לימוד הקריאה. בספרים לגילאים אלה מופיעות תמונות, ברובן פשוטות ומציגות עצם בודד, ובשלב מאוחר יותר הן מלוות במילה המגדירה את התמונה. המאמץ הקוגניטיבי של הילדים מכוון להבחנה בדברים בעולם, לזיהוי מאפייניהם הייחודיים, וליצירת מיון ראשוני שלהם. הקריטריון המרכזי להגדרת עצמים הוא היותם מובחנים זה מזה מבחינה חזותית, וכאן השימוש בדימויים של חיות לא-אנושיות הוא נוח ביותר, משום שמינים שונים מצטיינים בצורה ובצבע ייחודיים (וגם בקולות ייחודיים, המיוצגים בהקלטות, בצפצפות ובמילים). ההבחנה בסוס ובדג מתפקדת כמו ההבחנה באופניים ובכדור; בדומה לכך, הקטגוריה "חיות" נלמדת באופן דומה לכל קטגוריה אחרת ("צעצועים", "צורות" וכד'). חיות לא-אנושיות מוצגות בדרך-כלל כנציגות של המין הביולוגי – לעתים עם הבחנה בין זכר לנקבה ובין צעיר לבוגר (גם דמויות אדם אינן מיוצגות לרוב כאינדיבידואלים, אלא כנציגות של מין, גיל ועיסוק). דימויי החיות מוצגים על רקע אחיד, בחיק הטבע, או בסביבה כפרית-פסטורלית.

ב. שלב המשלים: מתחיל עם רכישת יכולת לשונית, אשר בראשיתו מיועדים הספרים להיקרא בקול על-ידי ההורים, ואחר-כך להיקרא באופן עצמאי על-ידי הילדים. בשלב זה מתהווים ז'אנרים מובחנים של ספרות נראטיבית וספרות מדעית.

רוב הספרות המיועדת לגילאים אלה היא נראטיבית – יש בה דמויות ועלילה. רבות מן הדמויות הן חיות לא-אנושיות, כשתכונותיהן החייתיות מקנות להן יתרון על-פני חפצים דוממים, כמטאפורות לבני-אדם בכלל (דמיון פיזיונומי והתנהגותי) ולילדים בפרט (מעמד נחות לעומת בני-אדם מבוגרים, ודמיון ברמת הייצריות והספונטניות). רוב הספרים מציגים חיות ממינים שונים, כשלכל מין נציג אחד, שחזותו וכמה ממנהגיו הסטריאוטיפיים מייצגים טיפוס אנושי מסוים – המובחנות החיצונית משמשת כאמצעי שנוח לאפיין באמצעותו טיפוסי

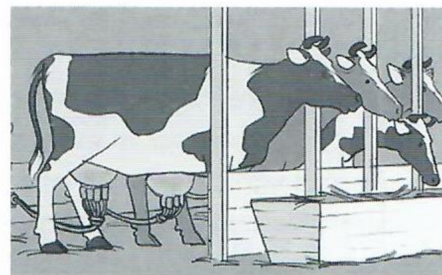

פרה ראשונה
בספרון המיועד לילדים שאך זה מתחילים לרכוש יכולת דיבור, פרט יחיד מייצג את הקטגוריה "פרה". הפרה נכללת בקטגוריה "חיות-משק" – המצולמות על רקע כפרי-פסטורלי.
צילום: רויף היינץ (ארלנגן), 1993.

גלריה של טיפוסים אנושיים
מובחנות חזותית וכמה תכונות בולטות, הופכות מינים ביולוגיים לטיפוסי אדם, כדברי היונה: "התרנגולת – טובת כרבולת,/ הקוקיה – יפהפיה,/ החתולה – כל-כך נקיה,/ והסנאית בעלת-אגוזים,/ יודעת לחיות חיים עליזים."
דירה להשכיר, כתבה: לאה גולדברג, אייר: שמואל כץ, 1980.

פרה פסטורלית/פרה טכנולוגית
בספרות מדעית לילדים מוסבר מקורם של מוצרי חלב-פרה. תיאורי חליבה ידנית הם נפוצים, ומדגישים את הקשר האישי בין החקלאי לפרה, אך גם תיאורי חליבה מכנית אינם נדירים, בדגש על קדמה טכנולוגית.
ביקור במשק, כתב: פיטר סימור, ציור ופעלולי ניר: צ'יק מרפי, טור לוקויג, במקור: סינגפור, 1986.

אדם. זוהי הסיבה לדחיסתם של מינים רבים יחד בסיפור אחד, וגם לכך שאין צורך ביותר מנציג אחד מכל מין.[3] בדומה לכך, בספרים המיועדים לגיל זה מככבים עצמים מואנשים שונים: צמחים, עצמים דוממים ואף צורות מופשטות; הם מעוצבים באופן המאפשר להבחין ביניהם בקלות מבחינה חזותית. נפוצים פחות (ומיועדים על-פי רוב לגיל מבוגר יותר) הם סיפורים על קבוצות של חיות ממין ביולוגי אחד, ואז נערכת ההבחנה בין אופי הפרטים באמצעות האנשה מוגברת (למשל, באמצעות בגדים שונים). חיות ממינים, המנוצלים במציאות בתעשיית המזון, מופיעות בספרות הנארטיבית בכפר אידילי או בטבע; דימויים של משקים מתועשים הם נדירים ביותר.

הספרות המדעית (אנציקלופדיות ראשונות וכדומה) ממשיכה בהגדרת עצמים, באופן מורכב יותר מבעבר ובתוספת משפטי הסבר שלמים. מתחילה להופיע הילה של סמכות מדעית סביב תיאור של עובדות; במיעוטם של ספרים אלה אף מופיעים תיאורים ודימויים אותנטיים למדי של חלק מתנאי החיים בתעשיית החלב, הביצים והצמר, בחסות הרטוריקה של קדמה טכנולוגית. במקביל לכך, חיות לא-אנושיות מסומנות בבירור לפי ערך השימוש שלהן עבור האדם. ערך זה מופיע כחלק מהגדרת מהותו של המין המתואר.

ג. שלב הריאליזם: נפתח עם הופעתה של יכולת קריאה עצמאית גבוהה, כשהטקסטים מתארכים והאיורים הופכים להיות שוליים. בשלב זה עוסקים הספרים בבני-אדם באופן ישיר, ואילו חיות ממינים אחרים נעלמות בהדרגה. בספרים מסוימים מופיעות עדיין "חיות מחמד" כדמויות ראשיות, לעתים מתוך מאמץ לייצג באופן אותנטי את נקודת-מבטן, כגון סיפורו של הסוס "קסם שחור" (אנה סואל, 1877). בספרי פנטסיה, בעיקר, מופיעות חיות מואנשות ממינים רבים, אך ברוב הספרים מיוצגות חיות לא-אנושיות באופן שאינו מעורר הזדהות איתן, בהתאם לתפקודן בעולם האנושי: כ"חיית מחמד", כ"סוס רכיבה" וכדומה – לעתים מואנשות במקצת, אך לא עוד אדם בדמותו של מין אחר (האנשה בוטה ממשיכה להופיע משלב זה ואילך בעיקר בפרסומות).

במקביל לכך ממשיכה הספרות המדעית להתפתח, והיא כוללת לראשונה הסברים סיבתיים והצעות לבדיקה מעשית. כך מופיעות הנחיות לביצוע תצפיות ואף ניסויים בחיות ממינים שונים, בדרך-כלל בחסרי-חוליות.

ספרות ילדים: האנשה מול אותנטיות

תיאורים כוזבים של משקים חקלאיים בספרות הילדים הם חלק מובהק ממיתוס אי-הפגיעה. אמנם, רק מעט מן הייצוגים בספרות זו קשורים למשקים חקלאיים; למרות זאת ניכרים המיתוס וצורות אחרות של ספישיסיזם במרבית ייצוגי החיות הלא-אנושיות המופיעים בה. כדי להבין תופעה זו, יש לבחון את משמעותם של ייצוג אותנטי ושל האנשה, כפי שהם מופיעים בעיקר ב"שלב המשלים":

1. ייצוג אותנטי: ייצוג כזה מתייחס למבנה הפיזי הממשי של החיה, לסביבה שלה במציאות ולבעיות המטרידות אותה במציאות. תיאורים אותנטיים של חיות-בר מופיעים בספרות המדעית לילדים, והם לאו דווקא מעוררי אמפתיה. ייצוג של בעיות אותנטיות בעולמן של חיות שונות מופיע בספרות נראטיבית לילדים, אך הדבר נדיר, ונוגע בעיקר לאפיזודות בטבע ול"חיות מחמד". קיימת גם ספרות מגויסת מעטה, המדגישה את מצוקתן של חיות מסוימות מידי בני-אדם – התעללות פרטית, גני-חיות, קרקסים או ציד (למשל: "במבי" של וולט דיסני); אך ייצוגים אותנטיים של חיות במשקים תעשייתיים ובמעבדות הם נדירים ביותר בספרות הילדים.

2. האנשה מעוררת אמפתיה: רוב החיות הלא-אנושיות בספרות הילדים מואנשות: הן בעלות אברים אנושיים (כפות ידיים, שיני אדם), הולכות על שתיים, לובשות בגדים, מדברות, משתמשות במכשירים בסביבה מלאכותית וטרודות בבעיות המעסיקות בני-אדם. כך מקבל דימוי החיה מעמד של סובייקט שניתן להזדהות איתו, ועשוי להתעורר אמפתיה מסוימת כלפי חיות ממין זה במציאות (אם כי האנשת חיות בתור רעות ואכזריות מעוררת שנאה כלפי אותו מין במציאות). ניתן לשער, שאהבת חתולים, למשל, מושכת ילדים לספרים על חתולים מואנשים, ודמויות אלה מחזקות את האמפתיה כלפי

נותנים מטבעם
בספר מדעי, המגדיר חיות ממינים שונים, "מבויתים" ו"פראיים", לפי תכונותיהן הביולוגיות וערכן עבור האדם, מופיע גם פר עטור בסרט, ש"זכה בפרס ראשון בתצוגת-בקר". הכותרות בספר מציינות מינים ביולוגיים, אך ביניהם מופיעה גם הכותרת "פרה חולבת"; מתוך ההגדרה: "התוכלו לשער בנפשכם ארוחות בוקר ללא חלב, חמאה, גבינה או שמנת?"
ידידי האדם, ערכו: סאלי פוי, ד. דילון, צילום: ברוק קולמן בעים וג'אנקה, במקור: אנגליה, שנת ההוצאה אינה מצוינת.

חתולים ממשיים. יתכן אף שספר כגון "הרפתקאות נמילי" (עודד בורלא, 1974) יעורר בילדים, לראשונה בחייהם, אמפתיה כלפי נמלים.

אולם כדי לעורר אמפתיה משמעותית כלפי חיות במציאות, צריכה ההאנשה להביע את עולמן הממשי, "לתרגם" אותו לשפת הילדים – וזו תופעה נדירה. למעשה, כאשר ספרות ילדים מפתחת רגישות כלפי הזולת, זהו כמעט תמיד זולת אנושי: "דירה להשכיר" או "מיץ פטל" מפתחים ערכים של שכנות טובה, סובלנות וחברות בין שכנים וחברים אנושיים. כמו כן, חיות ממינים המנוצלים על-ידי האדם באופן ממוסד ממילא נהנות פחות מחסותה של ההאנשה, בהשוואה למינים אחרים. למשל, בסדרת סיפורי נארניה מאת קלייב ס' לואיס, קיימת הבחנה בין חיות מדברות לחיות שאינן מדברות, ורק את האחרונות מותר לאכול.

3. האנשה כהרחקה שוללת אמפתיה: נראה שהתפקוד העיקרי של האנשת חיות לא-אנושיות בספרות ילדים איננו יצירת אמפתיה, אלא ההפך מכך: זהותה של החיה המיוצגת נותרת כמעטפת בלבד, ללא כל תוכן הקשור לעולמן של חיות ממין זה במציאות. משמעות זו מועצמת על-ידי השימוש הנרחב (ב-37.3% מן הספרים שסקרתי) בדימויים של צעצועים בדמות חיות ולא של חיות ממש. תווית ה"חיה" מוטענת כולה בתוכן זר, שנלקח מתוך עולמם של הילדים, או מתוך עולם הערכים שמעוניינים המבוגרים להקנות לילדים. מושג החיה הופך לכלי שמבצעים עליו השלכה, כלי שערכו נתפס כערך השימוש שלו עבור האדם, עד כי החיה הממשית נותרת חסרת משמעות כשלעצמה. טוויטי של וולט דיסני, למשל, אהוב על ילדים רבים, אך האהבה מוגבלת לדמות הדמיונית, המנותקת מתרנגולות אמיתיות, אשר נתפסות כמוצר מזון או כמושג מתחום החקלאות.

האנשה משכנעת דורשת הרחקה של דימויי החיות מתנאי החיים שלהן במציאות: התרנגולת ב"דירה להשכיר" אינה מנותקת מכלוב הסוללה בלבד, אלא גם מתנאי החיים של תרנגולות חופשיות בטבע. כאשר יוצרת הספרות קשר בין דימויי החיות לבין התנאים והערכים הפנימיים של החברה האנושית, נחסם הקישור בין מושג "התרנגולת" לבין עולמן של תרנגולות במציאות. הבעיות שמעסיקות חיות לא-אנושיות בספרי ילדים קשורות בסביבה הציוויליזטורית שבה הן מתוארות; אך גם כאשר הן מתוארות בסביבה טבעית אותנטית, כביכול, הסביבה מתפקדת, בעיקרה, כמאגר של מטפורות לתנאי הקיום האנושי.[4] פחדו של חזרזיר ב"פו הדוב" מחיות גדולות מייצג פחדנות של ילד קטן-מידות, ולכן אין בעולמו של חזרזיר מקום לחשש מפני חקלאים וציידים.

אם כן, גם במקרים שבהם מפתחת ההאנשה בילדים רגישות כלפי חיות לא-אנושיות, הרי ההאנשה עצמה היא שמכוננת את מיתוס אי-הפגיעה, ומשקל המיתוס גובר לרוב על משקלה של הרגישות. הילדים לומדים לחבב חיות מסוימות, אך בו-בזמן הם לומדים להתגונן מפני אחריותם לפגיעה בהן על-ידי אימוץ תמונה כוזבת של תנאי החיים והמוות של חיות אלה.

דימויים מרכזיים בספרות הילדים

אם תיאור עולמן של חיות לא-אנושיות בספרות הילדים אינו אלא מטפורה לעולם אנושי, הרי שלא מדובר באנושות בכללה: ספרות הילדים היא תופעה שהתפתחה במעמד הבינוני העירוני, ובהתאם לכך היא נושאת מסרים טיפוסיים של המחשבה הבורגנית. צפיפות המונית, כליאה, זוהמה, ריצוף, מכאיב, תאורה אינטנסיבית, מכשור חקלאי, פיטום, חליבה וכדומה – תופעות אלה אינן רק זרות למציאות הבורגנית, אלא הן גם חסרות עניין כמטפורות למחשבה החינוכית הבורגנית. לפיכך, כאשר מיוצגות בספרים חיות אשר נתונות במציאות בתנאי ניצול מתועשים, הן כבולות למספר דימויים, המארגנים את פרטי התיאור באופן הרלוואנטי למחשבה הבורגנית, ובו-בזמן מנותק ממציאות חייהן של אותן חיות. הדימויים הבולטים הם:

1. הבית: הרפת, הלול, הדיר וכדומה מוצגים בתור ביתן של החיות השוכנות בו. מושג הבית נושא משמעות סמלית של בית אנושי, מבצר המגן על יושביו מפני הפגעים שבחוץ, ובהתאם

מבוא לפסיכולוגיה כלבית
מחשבותיה ורגשותיה של "חיית-המחמד" לסי מתוארים מתוך מאמץ לייצוג אותנטי, עם דגש רב על אינסטינקטים:
"אבל עמוק בקרבה היה חוש אחד, שכמו נתעורר בה, ואילו רק בצורה בלתי ברורה ביותר. היה זה חוש-הזמן. בצורה מעורפלת ומעט-מעט החל מתעורר בקרבה. היא לא ידעה אותו, לא הבינה ולא הרהרה בו כדרך בני-האדם. הוא נתגלה כמשהו מעורפל."
לסי חוזרת הביתה, מאת: אריק נייט, במקור: אנגליה, 1938.

ויוויסקציה (ניסויים בבעלי-חיים) למתחילים
בספר המציע ניסויים בפיזיקה ובכימייה, מופיע זבוב כאחד מחומרי הגלם להמחשת אופן פעולתו של עור התוף. אין בהנחיות ולו רמז לכך שמדובר ביצור חי ולא בחפץ דומם: "שימו זבוב בתוך שקית עשויה נייר חלק. סגרו את השקית והחזיקו אותה במאוזן על האוזן. אם תמצאו במקום שקט, תוכלו לשמוע בבירור את קול פסיעתן של שש רגלי הזבוב ורחשים אחרים מוזרים למדי."

נסה ודע שעשועי מדע, כתב: ה. יורגן פרס, במקור: גרמניה?, 1964.

אידיאל הצייתנות הכלבית
חברי השביעייה הסודית, אזרחים למופת, יוצאים לתפוס ילדים השודדים קני ציפורים. בהרפתקה יש צורך גם בשירותים שרק כלב יכול לספק: "'לא העליתי כלל בדעתי שהם עלולים לחזור. אכן, יהיה עלינו להישמר מפניהם. קפצן, זקף אזניך והודיענו בגרגור, אם תשמע את הברנשים הללו חוזרים הנה.' 'האוו!' אמר קפצן מיד, והזדקף. מעתה לא יישן עוד!"
השביעייה הסודית בשבי, כתבה: אניד בלייטון, במקור: אנגליה, שם המאייר ושנת ההוצאה אינם מצוינים. עמ' 70.

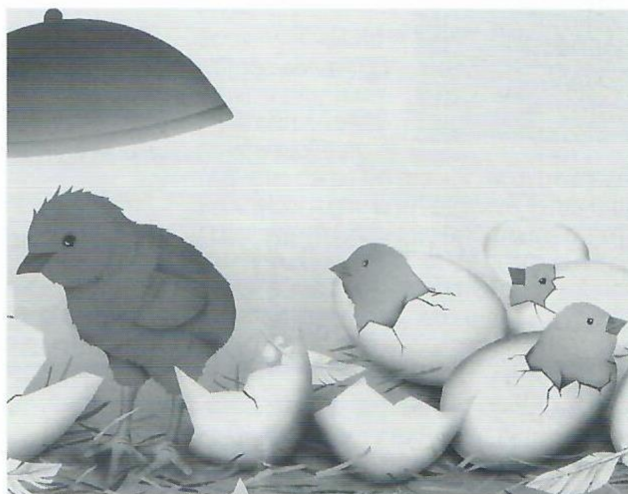
פרה-פרה, חתול-אדם
החתלתול פוף הולך על שתיים, מדבר, קורא ומנצל חיות ממינים אחרים. לצדו מואנשים כלבים, דוב, אריה ונמר; בספר מופיעים גם פרה, חמור, גמל ודג שאינם מואנשים, ואלה מנוצלים לחליבה, לרכיבה ולדיג על-ידי כוכבי הספר.
לאן נוסעת דליה הקטנה?, פייר פורבסס, במקור: צרפת, מהדורה עברית: 1965.

לכך נוטים לאיירו כבעל קירות מוצקים, חלונות וגג מודגש; מחיצות בתוך המבנה מבטאות חדרים, המאפשרים פרטיות; מצעי קש ומכלי מזון מודגשים מבטאים את תפיסת הבית כמקום לאכילה ולמנוחה. כמטפורה לבית בורגני, משמשים הרפת, הלול והדיר למגורי פרט בודד, משפחה אחת, או לכל היותר משפחות מעטות. ככל שגוברת רמת ההאנשה של החיה עצמה, כך גובר הדמיון בין ביתה לבית אנושי, גם אם המעטפת היא, למשל, מאורה או עץ ("פו הדב"); בסיפורים מסוימים אף מופיעים בתים משותפים ("דירה להשכיר").

2. המשפחה הגרעינית: דימויי משפחות של חיות שונות מייצגים מופת לחלוקת-תפקידים חברתית ומינית בתוך החברה האנושית. המשפחה מורכבת מזוג הורים נאמנים ואוהבים (גם במינים שאינם מונוגמיים בטבע) ומצאצאים. דימוי האם הוא סטריאוטיפ של "נשיות אימהית" (למשל: קנגה ב"פו הדב"): דאגנית, עסוקה בעבודות הבית, לבושה בסינר, במטפחת וכדומה. האב מייצג "גבריות אבהית", והוא חזק, עובד מחוץ לבית, נח בבית, לובש סרבל-עבודה וכיוצא בזה. הצאצאים מיוצגים כקבוצה הומוגנית או כאינדיבידואלים שונים (בעיקר הזכרים); הם נוטים לשובבות, אך לבסוף לומדים לציית להורים.

3. הכפר כהרמוניה בין האדם לטבע: למרות הקשר הבורגני של ספרות הילדים, נפוצים בה דימויי כפר (ב-35.3% מכלל הספרים שסקרתי). חיי הכפר מופיעים כפנטזיה בורגנית רומנטית, נוסטלגית, על עולם ישן וטוב; דימוי הכפר משלב סמכות וערכים של דורות קודמים עם ביטוי התנגדות לניכור המודרני. הביקורת על החיים בעיר (למשל: בעיבודים מודרניים ל"עכבר העיר ועכבר הכפר", לה-פונטן) אינה נושאת מסר של שינוי סדרי החברה העירונית; המדובר במטפורה, מופת בעניינים נקודתיים ולא מודל למימוש מלא, ואכן, רבים מדימויי הכפר מוצגים דרך עיניהם של ילדי-עיר שהגיעו לביקור. לכן חודר לדימויי כפר מסוימים לעג בורגני לפרימיטיביות הכפרית, המבוטא, בין השאר, בעזרת השימוש ב"חיות-משק" שונות לייצוג של חקלאים.

מרכיב מרכזי בפנטזיה הנוסטלגית של הכפר הוא הצגת היחסים בין האדם לסביבתו כהרמוניים. משק-החי נתפס כהתגלמות ההרמוניה: אין זכר לתיעוש החקלאות, הקיים במציאות, ועם זאת אין מדובר בטבע פראי; דימויי "היער" או "הטבע" מאפשרים גמישות רבה בהטענת כל פרט טבעי במשמעות מטפורית, ללא מחויבות למודל של יחסים מוגדרים בין האדם (או דמויות מואנשות) לבין הטבע. המשק החקלאי, לעומת זאת, מוצג כטבע שתורבת מרצון. ניצולן של חיות לא-אנושיות מוצג כחלק ממערכת-יחסים הדדית, ברוח הקלישאות: "הפרה נותנת לנו חלב".

איך זה להיוולד באינקובטור?
בייצוג חריג ביותר של תעשיית הביצים, מתוארת מצוקתה של התרנגולת פרגי באינקובטור: "היא מצאה את עצמה בתוך חמישים אפרוחים צהובים/ כולם מצייצים 'אמא אמא'/ רצים קופצים מתרוצצים/ אבל את אמא לא מוצאים." בבדידותה בין השוקת לתנור הגז, נשבעה פרגי לעצמה: "כל עוד בי לבב פנימה/ לא אתן לאפרוחים שלי לגדול בלי אמא!" התרנגולות המבוגרות מגלות לפרגי את "עובדות החיים": "האדם מגדל אותנו/ רק כדי לאכול את הביצים שלנו." פרגי מצליחה לבסוף לגדל משפחה.
למרות הנושא הנועז, מחוץ למדגרה מתרחש הסיפור בלול מסורתי. באיורים מודגשת אווירה פסטורלית, ללא צפיפות, בין אפרוחים ותרנגולות אחדים בלבד. הספר נחתם בנספח מדעי על תרנגולות, ובו נאמר, ללא הסבר נוסף: "היום מגדלים את רוב התרנגולות המטילות בסוללות משוכללות. ההטלה מוגברת באמצעות תאורה המאריכה את אור היום."
התרנגולת שרצתה אפרוחים, כתב: יורם טהרלב, אייר: חיים רון, ייעוץ מדעי: ד"ר אבי ארבל, נימה דמבו. תל-אביב, 1996.

לולי - מבצרי
הילדה המשועממת מבקשת לשחק עם האפרוחים בחצר, אך אמם נבהלת ומבהירה עד כמה חיוני הלול לתרנגולות: "שובו בני אל הלול חיש מהר,/ סכנה להיות בחצר!".
ויהי ערב, כתבה: פניה ברגשטיין, על-פי אנדרסן, אייר: חיים האוזמן, שנת ההוצאה אינה מצוינת.

כלבים בורגניים
זוג כלבים מונוגמיים מגדל גורה יחידה: סמל מרדכי חוזר מיום עבודה בשירות הציבור אל אשתו עקרת-הבית ואל בתו.
ספר תודה ובבקשה, כתב ואייר: ריצ'רד סקארי, במקור: בריטניה?, 1975.

מתפטמים מרצון
מירי העירונית מתנסה בהאכלת אווזים בליווי בן-דודה הכפרי. הכפר הוא אידיליה, כפי שעולה מדברי אהוד, בן-הדוד: "אתם צריכים להכיר את כל החברים שלי: את אפרים האפרוח, ואת יונינה היונה, ואת שפניאל השפן, ואת עמוסי הסיח, ואת חלבה הפרה - מהרו!"
מירי במשק, כתב: ז'ילברט דה-להי, אייר: מרסל מרליה, במקור: בלגיה, שנת ההוצאה אינה מצוינת.

4. השליט הטוב ונתיניו האוהבים: סיפורים רבים על אדם יחיד בין חיות לא-אנושיות מעניקים לילד פנטזיה של כוח. כריסטופר רובין ב"פו הדב" מספק מודל של הזדהות עם ילד-מנהיג, מעין מיזוג של הורה וראש שבט, מתוך התפיסה שהאדם הוא שליט טבעי של חיות ממינים אחרים. מערכות היחסים בין האדם לשאר החיות מייצגות ילדים מול אדם מבוגר, מבוגרים מול מנהיג, או אנשי כפר מול אדם ממעמד גבוה יותר.

במקביל לכך, נתיניו של הילד-השליט שמחים בחלקם. במידה שחיות אלה מעוררות הזדהות, הסיפור נושא מסר לטובת צייתנות מרצון. בו-בזמן, הוא מספק תמונה כוזבת של תלות החיות הלא-אנושיות באדם, והוא מהווה מקור לאמונות, לפיהן: "החקלאי אוהב את החיות שלו", "טוב לחיות במשק" ו"הן זקוקות לאדם".

סיכום

ייצוגים של חיות לא-אנושיות הופיעו לנגד עינינו בגיל הרך הרבה יותר מאשר בתקופות מאוחרות יותר בחיים. במהלך שנות בית-הספר היסודי נעלמו חיות אלה מן העיסוק היומיומי המודע של רובנו, ולא נותר מהן אלא זיכרון לא-מודע של ייצוגים כוזבים.

הסתרתן של עובדות והמצאת נתונים כוזבים על הקשר שבין האדם לחיות ממינים אחרים נובעות, בחלקן, מרגשות אשמה ובושה ביחס לפגיעת האדם בהן, אולם חלק ניכר מן העיוות נובע מתוך ההיגיון הפנימי של איור וכתיבת ספרים לילדים, בהתאם למשמעות הרווחת של מושגי הילדות והחינוך. חיות לא-אנושיות מהוות מושאים נוחים להגדרה ולמיון, ובשלב מאוחר יותר – להשלכת העולם האנושי עליהן, ובעיקר העולם הילדותי; זהו מקור הפופולאריות שלהן בספרות הילדים.

היחס למינים אחרים ברוב רובה של ספרות הילדים הקיימת משקף אפוא את עולמנו הספישיסיסטי. ניתן ליצור ספרות ילדים אחרת, המכוונת לעורר רגישות, לחשוף מציאות ולעודד שינוי. אולם המגבלות הן רבות. יצירת ספרות ילדים אלטרנטיבית מחייבת הכרה לא רק בעוצמה שבה מושרש מיתוס אי-הפגיעה בקרב ההורים רוכשי הספרים, אלא גם בתכונות הפנימיות של הז'אנר הספרותי. יצירות אלטרנטיביות יוכלו, לכל היותר, ליצור שינויים קטנים ביחס לספרות הקיימת, מתוך שמירה על כללי הייצוג המקובלים – והספישיסיסטיים. התרבות אינה בשלה להציג בפני הילדים את מלוא הסיפור האמיתי.

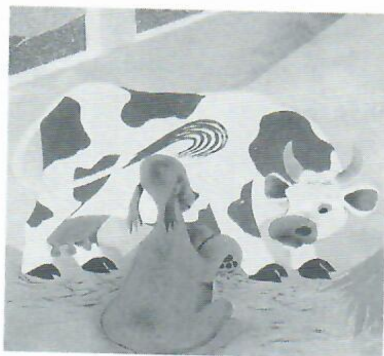
דוב ממולא
בין פו הדוב, חזרזיר וחבריהם לבין עולמן של חיות ממינים אלה במציאות קיימת הרחקה כפולה: לא זו בלבד שפו וחזרזיר מואנשים במובהק, אלא הם בעצם צעצועי בד מואנשים, ולא דוב וחזיר.
פו הדוב, כתב: א. א. מילן, צייר: ארנסט ה. שפרד, במקור: אנגליה, 1926.

מנהיג החיות בפעולה
כריסטוף רובין בראש המנסע לציר הצפוני, מזהה סכנה ומשתיק את השיירה בהפגנת כאריזמטיות: "אין כמקום הזה טוב למארב - אמר."
פו הדוב, עמ' 110-109 במהדורת זמורה, ביתן, 1988.

איכרים מקרקרים
תרנגולים מוגחכים בלבוש איכרים, או איכרים מוגחכים כתרנגולים: "לתרנגול ותרנגולת היתה גינה./ עדר בה, עדר בה, עדר התרנגול;/ זרעה בה, זרעה בה, זרעה התרנגולת;/ גרף וגרף התרנגול,/ השקתה, השקתה, השקתה התרנגולת..."
גוזלי, ליקטה וסידרה (מתוך מקורות שונים, חלקם עממיים): בלה ברעם, איור: א. לואיזדה, 1967, עמ' 191.

גאווה מקצועית
הפרה שומרת על התפקיד שייעדו לה בני-האדם, בשיחתה עם פלוטו הכלב: "שלום לך פרה. את עושה קצפת?/ 'טיפש קטן!' הפרה עונה./ אני מיצרת חלב לגבינה!"
איה פלוטו?, כתבה: לאה גולדברג, אייר: ארי רון, 1980.

הערות

1 הספרים שסקרתי הם נראטיביים, ומיועדים לגיל טרום-קריאה וראשית קריאה. 50 מתוכם נסקרו בספרייה עירונית, ו-100 בחנות ספרים. 53.4% יצאו לאור משנת 1990 ואילך, 27.8% יצאו לאור בשנות ה-80, ו-5.3% בשנות ה-70, מתוך 133 שצוין לגביהם תאריך ההוצאה לאור. יתכן שכמה מתאריכים אלה מציינים הדפסות מאוחרות, וחלק מן הספרים ישן יותר במקור. רובם הגדול של הספרים הוא ישראלי מקורי. רק מיעוט קטן מתוכם הוא גרסאות לסיפורי ילדים "קלאסיים" ולאגדות-עם.

2 ספרים שנועדו לפתח בילדים רגישות כלפי חיות ממינים אחרים נוצרו מאז שהחלה להיכתב ספרות מיוחדת עבור ילדים, במאה ה-18. אפילו ספר הילדים הראשון באנגלית, שיצא לאור ב-1865, עסק בהרחבה בחמלה כלפי חיות לא-אנושיות שנפגעו מידי בני-אדם.

3 ב-29.3% מבין הספרים שסקרתי מופיעות חיות ממינים המנוצלים במציאות בתעשיית המזון. זאת על אף שרק ב-10.7% מן הספרים מתוארים משקי-חי חקלאיים; "חיות מאכל" מופיעות אפוא לרוב במנותק מן ההקשר החקלאי.

4 24% מן הספרים שסקרתי מתארים, בין השאר, אפיזודות בטבע. רק ב-8% מתוארת סביבה טבעית לחלוטין; רוב תיאורי הסביבה הטבעית משלבים סממנים מלאכותיים מובהקים, כגון בית אנושי מרוהט בתוך העץ שביער.

The lack of detailed information about the violations of animal rights in Israel has been felt for years. This booklet is the first systematic attempt to fill in the gap. The booklet is an original work of Anonymous for Animal Rights' activists, generously funded by the William and Charlotte Parks Foundation for Animal Welfare.

The recognition of animal rights is a part of an overall worldview, which asserts that all sentient beings are entitled to live well in accordance with their needs. This approach rejects all forms of discrimination and determines that each and everyone's different needs deserve full consideration, regardless of any group they might belong to, such as: gender, race, nationality, social status or species.

The major harm to other species is perpetrated not by deviant individuals, but rather by institutions and industries, funded by the majority of the public. Hundreds of millions of animals are being hurt in Israel each year in factory farms. This booklet outlines the harm done to these animals. The articles are based predominantly on Israeli agricultural literature, supported by field observations and by foreign documents. Separate articles are dedicated to the poultry, the egg and the cattle (meat and milk) industries, with a brief synopsis of other industries. The articles deal with the welfare and health problems caused to animals as a result of human-made conditions, such as: artificial selection for increased "production"; living conditions, including over-crowding, pollution, chemical manipulations and the like; and direct violent actions, such as mutilations and slaughter.

The booklet also discusses the harm caused to the millions of animals annually, by the entertainment and clothing industries. A separate article is dedicated to animal experiments, focusing on the economic interests lay behind vivisection.

Not less important than learning how the animals themselves are affected is understanding the cultural roots of the harm: the educational and judicial systems, and our inherent worldviews, which enable this exploitation to take place, without our objection or indeed any awareness of its occurrence. A number of articles cover these topics: the animal protection laws in Israel; the false representation of agricultural reality in children's literature; the relation between vegetarianism and feminism; an analysis (and a refutation) of the popular justification of eating animal products by alledging its naturalness; and an introductory review of the animal liberation movement.

Also described in the booklet are some adverse affects to human beings as a result of the institutional exploitation of nonhuman animals. Health damages are examined in the article on vegetarian nutrition. Waste of resources, pollution and destruction of natural habitats – are reviewed locally and globally.

The prevention of these harms to animals – humans included – necessarily involves a cessation of the financing of animal industries. The power to bring forth this change is in the hands of each and every one of us, by choosing to purchase only products whose production is not based upon hurting animals. We hope that this booklet will help readers to view daily consumption habits in a new light – and to act to change them.

Editors: Naama Harel and Ariel Tsovel
Agricultural Researcher: Hagai Cohen
Graphic Design: Osnat Schwietzer

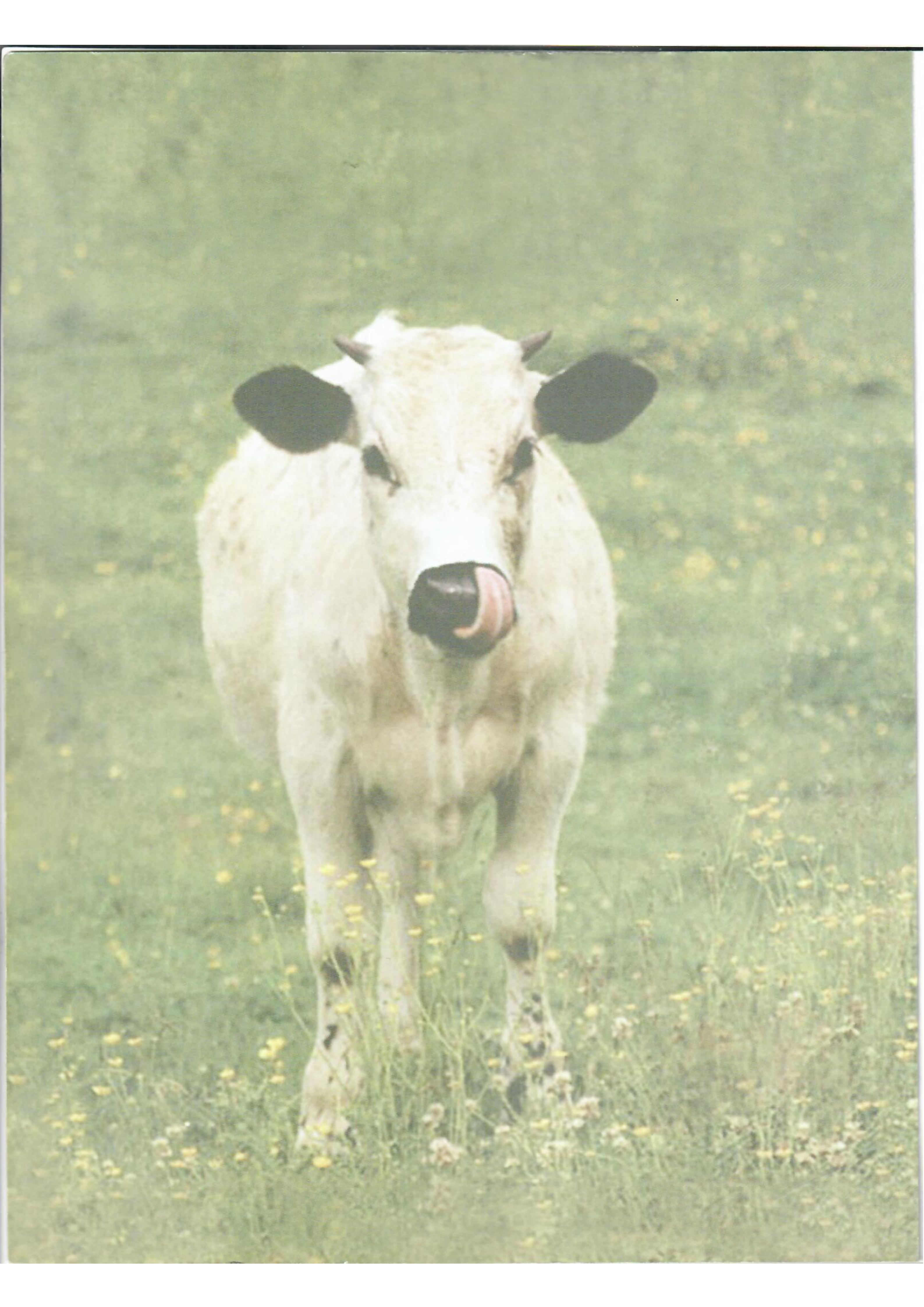
Published with a grant from The William and Charlotte Parks Foundation for Animal Welfare

---

Anonymous for Animal Rights
P.O. Box 6315 Tel-Aviv 61062 Israel
Tel. 972-3-5226992
Fax. 972-3-5220699
e-mail info@anonymous.org.il
www.anonymous.org.il

הזכות לחיות בתנאים טובים, בהתאם לצרכיך, היא זכותך הבסיסית. זוהי זכותך, בתור מי שמסוגל/ת להרגיש סבל כאשר פוגעים בך, וליהנות כאשר צרכיך באים על סיפוקם. זכות זו אינה נובעת מיכולתך לדבר, לטעון טענות רציונליות או לנהוג לפי כללי החברה האנושית. היא נובעת מיכולתך לסבול, ליהנות ולרצות לממש את נטיותיך. תכונות אלה משותפות לך ולכל יצור אחר המסוגל להרגיש, ואין תירוץ שיוכל להצדיק התעלמות מזכויותיהם של חלק מאתנו. אולם במציאות, אנו, בני-האדם, רומסים בגסות את זכויותיהם של כל מי שאינם נמנים עם המין הביולוגי שלנו. אך אין זו גזרת גורל. הכוח להציל בעלי-חיים ולהשיב להם את זכויותיהם, נמצא בידיים שלך.

